

1133

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SOSYAL HİZMETLER
VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ

(Doktora Tezi)

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

1133

Bekir TÜRKMEN

Ankara

1987

Ö N S Ö Z

Araştırma özetle, himâyeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakatlara yönelik olup, sosyal hizmetlerin ve bu hizmetleri gerçekleştiren müesseselerin dününü ve bugününü konu edinmektedir.

Sosyal Devlet anlayışı içinde, sosyal hizmetlerin yeri ve önemi tarihî tekâmüle uygun olarak ortaya çıkmıştır. Zaten bu sonucu alabilmek bakımından tez konusu olarak, Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri seçilmiştir.

Araştırmanın genel olarak Türk Toplumuna, özel olarak da kimsesiz ve sahipsiz olmadıklarına inandığımız himâyeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakatlara hayırlı olması dileğiyle,

Konu seçimi ve başlangıç çalışmalarında yardımını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Reşat Genç'e, ilk tez danışmanım Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a ve tezin gelişme ve neticelenme safhalarında teşvik ve yardımlarını esirgemeyen tez hocam Yrd. Doç. Dr. Mehmet Alpargu'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Bekir TÜRKMEN

Kısaltmalar

- a.g.e. : Adı geçen eser.
A.İ.T.İ.A. : Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
A.Ü. : Ankara Üniversitesi.
Bağ-Kur : Esnaf ve San'atkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu.
Bşk. : Başkanlık.
Çev. : Çeviren.
Ç.E.K. : Çocuk Esirgeme Kurumu.
D.P.T. : Devlet Planlama Teşkilâtı.
H.Ü. : Hacettepe Üniversitesi.
k.m.ç. : korunmaya muhtaç çocuklar.
Md. : Madde.
S.H.A. : Sosyal Hizmetler Akademisi.
SHÇEK : Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.
S.S.Y.B. : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı.
S.S.K. : Sosyal Sigortalar Kurumu.
S.Y.ve D.T. : Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik.
T.Ç.E.K. : Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu.
v.d. : ve devamı.

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ.....	II
Kısaltmalar.....	III
GİRİŞ.....	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMETLERİN TEKÂMÜLÜ

I.Türklerin Aldıkları Çocuk Koruma Tedbirleri...	2
A.İlk Çocuk Koruma Tedbirleri ve Sosyal Hizmetler.....	2
B.Selçuklular Zamanında Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri.....	3
C.Osmanlılar Zamanında Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri.....	5
1.Fatih İmâreti Vakfiyesi.....	5
2.Sıbyân Mektepleri.....	12
3.Dârüşşafaka.....	15
4.Dârülaceze	16
5.Dârülhayr-i Âli.....	17
6.Dârüleytâmlar.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DA SOSYAL HİZMETLERİN VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİNİN TEKÂMÜLÜ

I.Avrupa'da Sosyal Hizmetlerin Başlangıcı.....	44
A.Elizabeth Fukara Kanunu.....	47
B.1834 de Fukara Kanunu'nun Gözden Geçiri -	

IV

lişi.....	50
C.1909 da Hazırlanan Fukara Kanunu Raporu.....	52
II. 1909 den Sonra Avrupa'da Kaydedilen Gelişme - ler.....	54
A.Beveridge Raporu	55
B.Çağdaş Britanya'da Sosyal Hizmetler.....	56
C.Avrupa'da Özel ve Gönüllü Hizmetler.....	59
D.Hayırseverliğin Teşkilâtlandırılması Cemi - yeti.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DÂRÜLACEZE VE DİĞER SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ

I.Dârülaceze Haricindeki Sosyal Hizmet Müessese - leri.....	65
A.Bîmârhâne.....	66
B.Tâbhâne	67
C.Dârüşşifa	67
D.Mihmânihâne ve Kervansaraylar.....	70
II.Dârülaceze ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmet - ler.....	71
A.Dilencilik ve Dilencilerle İlgili Tatbikat... 71	
B.Dârülaceze'nin Kuruluşu.....	76
C.Dârülaceze'nin Kuruluşu ile İlgili İlk Nizâm- nâme.....	79
D.Dârülaceze Hakkında Yayınlanmış Bazı İrâde, Nizâmnâme ve Talimâtnâmeler.....	84
III.Mevzuat ve Bugünkü Dârülaceze	86
A.1895 de Dilencilğin Yasak Edilmesine Dair Nizâmnâme.....	86
B.1895 de Dârülaceze'nin İlk İç Tüzüğü.....	88

C.1895 de Dârûlaceze Mâmûlâtının Gelişmesi ve Sürümünün Çoğalması İçin Alınacak Ted- birler Tâlimâtnâmesi	92
D.Bugünkü Dârûlaceze	93
E.Yaşlı Hizmetlerine Olan İhtiyaç.....	95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE HİMÂYE-İ ETFÂL CEMİYETİ VE ÇOCUKLARA
YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİN TEKÂMÜLÜ

I.Türk İctimâî Yapısında Çocuğun Yeri.....	98
II.Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin Kuruluş Çalışmaları.....	101
III.Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti.....	102
A.Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Sosyal Muhtevâsı ve 1921'den 1938 Yılına Kadar Gerçekleştirdiği Sosyal Hizmetler.....	106
B.Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1938 Sonrası Hiz- metleri ve Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü....	116
IV.Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlıklarının Çocuk,Yaşlı ve Sakat - lara Yönelik Hizmetlerindeki Tekâmül.....	119
A.Türkiye'de Çocuk Hizmetlerinin Kifayetsizli- ği ve Konu İle İlgili Çalışmalar.....	119
V.Çocuklarla İlgili Mevzuattaki Tekâmül.....	120
A.Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu.....	121
B.Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Diğer Kanunlar.....	124
1.Köy Kanunu.....	124
2.Türk Medeni Kanunu.....	124
3.Türk Ceza Kanunu.....	125

VI

4.Belediye Kanunu.....	126
5.Umûmi Hıfzıssıhha Kanunu.....	126
VI.1950'den Sonra Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetlerdeki Tekâmül.....	127
VII.1983 Öncesi Genel Olarak Korunmaya Muhtaç Çocuklarla İlgili Hizmet Türleri ve Tatbikat...	131
A.Çocuk Yuvaları.....	131
1.Tanım.....	131
2.1983 Öncesi Çocuk Bakım Yurtları Kapasiteleri.....	131
B.Yetişirme Yurtları.....	133
1.Tanım.....	133
2.Kapasiteleri.....	133
C.Grupevleri.....	134
D.Koruyucu Aile Bakımı.....	135
E.Evlât Edinme.....	136
VIII.1983 Öncesi Himâyeye Muhtaç Çocuklar Konusunda Merkezî ve Mahallî İdarelerle,Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerinin Yaptıkları Görevler.....	138
A.Merkezi İdarenin Yaptığı Görevler.....	138
1.Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın Yaptığı Görevler.....	139
2.Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın Yaptığı Görevler.....	139
3.Valilerin Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Yaptığı Görevler.....	140
B.Mahalli İdarelerin Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Yaptığı Görevler.....	140
1.Belediyelerin Görevleri.....	140
2.İl Özel İdarelerinin Görevleri.....	141
3.Köy İdarelerinin Yaptığı Görevler.....	141

VII

C.Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri'nin Yaptığı Görevler.....	142
IX.1983 Öncesinde Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetlerdeki Tekâmül.....	144
A.Yaşlılara Yönelik Kanunî Tekâmül.....	147

BEŞİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ

I.Anayasa ve Kanunlarla Kaydedilen Gelişmeler...	150
A.1961 Anayasası ve Sosyal Hizmetler.....	151
B.Planlı Dönemde ve Planlarda Sosyal Hizmetler.....	152
1.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Hizmetler.....	152
2.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Refah Hizmetleri.....	156
3.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Yardım ve Sosyal Refah Hizmetleri.....	159
4.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler.....	161
5.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Hizmetler,Yardımlar ve Sosyal Refah...	164
C.1982 Anayasası'nda Sosyal Hizmetler.....	169
II.Sosyal Hizmetlerde Vahdetin Temsilcisi	
Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu.....	173
A.Kuruluşu ve Görevleri.....	178
1.Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu'nun Görevleri.....	178
2.Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Görevleri.....	179

VIII

3.Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu- nun Merkez Teşkilâtı ve Görevleri.....	181
4.Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merke- zi Müdürlüğü'nün Kuruluş ve Görevleri.....	182
5.Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu - nun Taşra Teşkilâtı ve Görevleri.....	183
B.Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu' - nun Gelirleri.....	185
C.Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Diğer Çâ - lışmalar.....	186
1.Korunma Kararı.....	186
2.Koruyucu Aile.....	187
D.Günümüzde Sosyal Hizmetler.....	190
1.Korunmaya Muhtaç Çocuklara Hizmet Veren Kuruluşlar.....	190
2.Günümüzde Çalışan Aile Çocuklarına Hizmet Veren Kuruluşlar.....	192
3.Günümüzde Yaşlı ve Sakatlara Hizmet Veren Kuruluşlar.....	193
4.Korunmaya Muhtaç Çocuk,Yaşlı ve Sakatlar - la İlgili Yönetmelikler	195
E.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik.....	196
1.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun Gelirleri.....	197
2.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfla - rının Gelirleri.....	199
S O N U Ç	202
Bibliyografya.....	204

GİRİŞ

Göktürkler zamanında devletin kurucusu olarak millet kabul edilmiştir. Milletin içinden çıkan devlet başkanı, halkı korumakla yükümlüdür. Ayrıca bu bakımdan devlet idarecileri, milletin sosyal hayatını tanzim etmekle de görevlidir.

Millet "devlet baba"nın koruyuculuk adı altında yaptığı hizmetlerden faydalanır. Organizatör olan devletin elinde yetki ve emredici maddi güç vardır. Osmanlılarda sosyal hizmetler Selçuklu devrinin devamı niteliğindedir. Osman Gazi'nin üç günde bir yemek pişirerek fukaraya yedirdiğine Neşri işaret etmektedir.

İslâm Dini de sosyal hizmetlere hususi bir önem vermiştir. Mesela; sosyal hizmetlerin muhtevası içinde yer alan birçok konuda İslâm Dini müslümanlara bağlayıcı emirler vermektedir. Fakirlere zekât verilmesi ve yetimlerin himaye edilmesi gibi.

Cumhuriyet Dönemi sosyal hizmet müesseselerine gelinmeden; "Darül-ziyâfe", "Misafirhâne", "Tabhâne", "Şifâhâne", "Dârüş 'şafaka", "Dârül 'hayri Âli", "Dârül-eytâm" ve "Dârül-aceze" gibi sosyal hizmet müesseselerine şahit oluyoruz. Dün olduğu gibi bugün de Türk Devleti cemiyetinin ruh ve fikir yapısı gereği düşenlerin çocuk, yaşlı ve sakatlarını kaldıracak, himâye edecek ve ailelerin saadetine yardımcı olabilecek güçtedir. Türk ailesi ve bu yapının ayrılmaz parçası olan himayeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakatlar ve bunlara hizmet veren müesseseler üzerinde inceleme yapılmıştır.

Trablus, Balkan ve I. Dünya harpleri neticelerinde asker zâyiâtı ve göçler sebebiyle safha safha yetim çocuklar meselesi gündeme gelmiştir.

Atatürk, Milli Mücadele'nin zor şartları içinde savaşıyan bir milletin cephe gerisindeki, istikbâle yönelik en mühim varlığı olan çocukları korumak maksadı ile "Türkiye Himâye-i Etfal Cemiyeti"ni kurdurmuştur. Bu sebeple çalışmamızın büyük bir kısmını Çocuk Esirgeme Kurumu oluşturacaktır.

Cumhuriyet döneminin sosyal hizmet müesseselerini inceleme konusu yapmadan önce günümüzde sosyal hizmetlerin bir meslek haline geldiğine işaret etmekte fayda vardır. Sosyal hizmetler, kişi, grup ve toplulukların bünye ve çevrelerinin şartlarından doğan veya kendi kontrolleri dışında olan fakirlik ve eşitsizlikleri gidermek; toplumun değişen şartlarından ortaya çıkan sorunları önlemek ve insan kaynaklarını geliştirmek; kişi, aile ve toplum refahını sağlamak amacıyla düzenlenen hizmet ve programları kapsayan bir alandır. (1) Bu alana misâl olarak; sosyal yardım hizmetlerini, himayeye muhtaç yetim ve öksüzleri, yaşlı ve sakatlara yönelik hizmetleri ve sosyal güvenlik hizmetlerinin bir kısmını verebiliriz.

---

(1) Türkiye'de Sosyal Değişme ve Sosyal Hizmetler Konferansı, III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Raporu, S.S.Y. B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, No: 54, Ankara, 1968, s. 399

Türkiye'de Cumhuriyetin Atatürk'ün dehası ile oluştuğunu bilmeyen yok gibidir.O'nun dehasıyla oluşan Sosyal Devlet felsefesinden kısaca bahsetmekte fayda mütâlaa etmekteyiz.İnsanların mevcut hizmet ve imkânların değerini, kıymetini kavrayabilmeleri için,geçmişin muhasebesini yapmaları ve buna göre mevcut ve gelecekteki problemlere çare aramaları gereklidir.Milletlerin muayyen gelişme dönemlerinin muhasebesini yaparak gelecekle köprü kurabilecekleri aksi takdirde bazı tehlike ve sıkıntıların doğacağı ortadadır.Cumhuriyet ve sosyal devletimiz tesis edildiğinden bugüne milletlerin önüne çok değişik problemlerin yanı sıra bunların çözüm yolları konusunda da değişik alternatifler sunulmuştur.Milletçe benimsenecek yol,mevcut problemlerin çözümü ile iktifâ etmek olmamalıdır.Tarihe bakarak geleceğe yönelik plânlamaları yapabilmeliyiz.Bütün sosyal hayatımıza bir ışık ve ilke olarak yansıyan Atatürk ileriye gördüğü için Milli Mücadele'nin çetin şartları içinde çocukları korumak maksadı ile Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ni kurdurmuştur.Atatürk kendisinin bu yöndeki gücüne; "Şef,kalitesi ve çapı en yüksek olan görüşünü ve düşüncesini en üstün kabul ettiren,işi çekip götüren kişidir.(2)" diyerek işaret ediyordu.

Her inkılâbtaki başarının sırrı halka dayanmaktır. Bu sosyolojik gerçeği Atatürk mücadelesinin ilk yıllarında kavramıştır.Mustafa Kemâl şöyle diyordu:"Gerçekte ihtiras-

(2)Y.Hikmet Bayur,TTK,Belleten,Cilt 3,Sayı:X,s.254

XII

sız büyük bir iş meydana getirilemez.Fakat onun herhalde millet yolunda bir hizmet gayesine yönelmiş olması lâ - zımdır.Başkan olan kimsenin milletin ülküsüne göre hare - ket etmesi ve milletin psikolojisini bildikten sonra,o milletin eğilimine uyması gerekir.(3)"Atatürk'ün çetin şartlar içinde çocuk meselesine büyük ehemmiyet vermesi O'nun sosyal yönden ne kadar muhtevalı düşündüğünü gös - termektedir.O'nun bu müceddid ve ileriye yönelik kişili - ğini inkılâblarında da görebilmekteyiz.

"Halka inmenin ikinci ve önemli şartına gelince: Değindiğimiz gibi,halkını tanımak,sevmek ve dertleriyle ilgilenmektir.Yurttaşını tanıma,onun karakterini,davra - nışlarını,milletine özgü adetlerini yakından bilmekle mümkündür.Bu bakımdan bir devlet adamı,bir aydın,yüksek kültüre sahip olmalıdır.Halkı tanımak,yalnız şehir,şehir köy köy dolaşmakla,vatandaşların dertlerini tespit etmek - le mümkün değildir.Milletine dair her türlü eseri,başta tarihî,sosyolojik ve edebi eserleri okumak,başlıca batı ve doğu klasiklerini,günümüz literatürünü yakından izle - mek ve sonra da düşünmekle olur.Bu şekilde çalışmaların sonunda devlet kadrolarında görevlilerin,politikacıların ve bilim adamlarının zihninde sağlam bir dünya görüşü ve millî bir şuur şekillenir.Konuşmalar ve yazılar seviyeli olur.Buna karşı durumda konuşma ve yazılar laftan ibaret kalır.(4)"

---

(3)Utkan Kocatürk,Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,Ankara, 1984,s.281

(4)Aydın Taneri,Türk Devlet Geleneği,Dün-Bugün,Ankara, 1981,s.231-232

XIII

Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti; harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimlerini, mâlül ve gazileri korumakla ve onlara yaraşır bir hayat seviyesi sağlamakla, yaşlılara devlet yardımı temin etmekle,

Himâyeye muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri almakla ve gerekli teşkilât ve tesisleri kurmakla yükümlü ise; bu yükümlülüğü "Cumhuriyet idaresinin halka ve ahlâkî fazilete dayanmasından" ileri gelmektedir. Sosyal politika, sosyal hizmetler ve sosyal hukukumuza temel teşkil eden prensipleri Atatürk ortaya koymuştur. O'nun konumuzla ilgili bu prensiplerini özetlemek gerekirse:

1. Atatürk ilke ve inkılâbları gerçekleştirirken gücünü Türk Milleti'nden almıştır. Muhtemelen ortaya çıkacak veya çıkmış meselelere çözüm getirmiştir. Atatürk'ün düşüncesinde karamsarlığa yer yoktur. "Memleket mutlaka asri, medenî ve yepyeni olacaktır. Bizim için bu, hayat davâsıdır. Bütün fedakarlığımızın faydalı bir sonuç vermesi buna bağlıdır. Türkiye, ya yeni fikirlerle donatılmış namuslu bir idare olacaktır veya olmayacaktır. O saf kitle bilmezsiniz ne kadar yenilik taraftarıdır. Yapacağımız işlerde hiçbir zaman bu engeller kesif tabakadan gelmeyecektir. Halk müreffeh, müstâkil ve zengin olmak istiyor. Komşularının refahını gördüğü halde, fakir olmak pek ağırdır. (5)"

Atatürk 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilânı ve cumhurbaşkanı seçilmesi sebebiyle; "Türkiye Cumhuriyeti ci-
handa işgal ettiği mevkie lââyık olduğunu âsariyle ıspat edecektir.

XIV

Milletin teveccühünü daima noktai istinad telakki ederek hep beraber ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mesut, muvaffak ve muzaffer olacaktır. (6) "Demekle 1920 yılında açıkladığı "Halkçılık" programıyla insanımızı esas almış ve sosyal hizmetler ve sosyal politikaların bu yönde gelişmesine imkân sağlamıştır. Bu vesileyle şu hususa da işaret edelim. 1924 Anayasası'nın 2. Maddesinde yer alan "Halkçılık" ve "İnkılâbçılık" ilkeleri 1961 ve 1982 Anayasalarında "Sosyal Devlet" ilkesi olarak manâsını bulmuş ve tekâmül etmiştir. Atatürk, Cumhuriyet idaresinin milletle bütünleşmesi konusunda, Cumhuriyet idaresinin fâziletli ve nâmuskâr insanlar yetiştirdiğini ifade etmiştir. "Türk milletinin tabiat ve şiarına en mutabık olan idare Cumhuriyet idaresidir. (7) demek suretiyle de zikredilen bütünlüğün sağlanacağına işaret etmiştir.

2. Atatürk'ün Türk Devlet düzeni ve iktisadî hayatı ile ilgili görüşlerinin yanısıra sosyal görüşleri de millete hizmet esasına dayalıdır. 1 Aralık 1921'de Atatürk: "Millete efendilik yoktur. Hâdimlik vardır. Bu millete hizmet eden onun efendisi olur. (8) "diyerek millete hizmete veya başka bir ifadeyle sosyal hizmetlere verdiği önemi göstermiştir. 31 Aralık 1923'te de; "Milletten çok şey talep etmemeliyiz. Hizmet edenler namus vazifelerini ifâ etmiş olmaktan başka birşey yapmamışlardır. (9) "demek suretiyle hizmetin; elinde yetki ve makam olanlar için bir nâmus borcu, millet için de bir hak olduğuna işaret etmiştir.

(6) Nutuk II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1981, s.814-815

(7) Arı İnan, Düşünceleriyle Atatürk, Ankara, 1983, s.72

(8) A. İnan, a.g.e., s.81

(9) A. İnan, a.g.e., s.82

3. Atatürk'ün Sosyal Refah Devleti" Fikri

Atatürk Oçak 1922'de ıslah olunması gereken şeylere dikkati çekerken bunlardan birinin "iktisadiyât" diğerrinin "maarif" olduğuna temas etmiştir. Atatürk'e göre, "Dünyada her kavmin mevcûdiyeti, kıymeti, hakk-ı hürriyet ve istiklâli, mâlik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir. (10)" O, Garp Medeniyeti'nin taklitçilik için alınmadığını, ilerleme konusunda her türlü tedbir ve teşebbüste kusur etmemek gerektiğini, memleketlerin muhtelif medeniyetlerin bir olduğunu, bu medeniyete iştirak etmek gerektiğini, medeniyetin; kendine bigâne kalanları yakacak bir ateş olduğunu ve medeni olmayan insanların medeni olanların ayakları altında kalmaya maruz bulduklarını(x) ifade etmiştir. Millet in ve fertlerin refahı maddî ve manevî açılardan önem kazandığından iktisadiyâtla da yakın münasebeti vardır. Atatürk başka bir sözünde iktisadî zaferin önemine işaretle; "Siyasî, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadî muzafferiyetler ile tetvîc edilmezlerse husule gelen zaferler pâyidar olamaz, az zamanda söner. (11) demektedir.

4. Atatürk "sosyal güvenlik" prensibine de büyük önem vermiştir. Toplumumuzun aktif bir talebi olmamasına

---

(10) A. İnan, a.g.e., s.121

(x) Daha Geniş Bilgi İçin: A. İnan, a.g.e., s.120-123

(11) A. İnan, a.g.e., s.125

XVI

rağmen, 1930 tarihinde Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1936 yılında çıkarılıp 1960 yılına kadar yürürlükte kalan İş Kanunu Atatürk döneminin eserleridir. O günlerin şartları içinde gerek Hıfzıssıhha Kanunu gerekse İş Kanunu istikbâle dönük çok önemli birer sosyal hizmet olarak vasıflandırılabilir. Mesela, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 12 yaşın altındaki çocukların sanayi sektöründe çalıştırılmalarını yasaklamış ve analık iznini de altı hafta olarak belirlemiştir. Yine 16 yaşın altındaki çocukların gece vardiyasında çalıştırılmaları da bu Kanunla yasaklanmıştır.

1936'da kabul edilen İş Kanunu sosyal dayanışmaya önem veriyor ve anlaşmazlıkların, problemlerin devletin aracılığı ile çözülmesini öngörüyordu. Kanun; haftalık çalışmayı 48 saat olarak, günlük çalışmayı 9 saat olarak tespit ediyor ve işçinin rızası alınmadan fazla mesai yaptırılmayacağına işaret ediyordu. Sağlık şartları konusunda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Çalışma Bakanlıkları yetkili kılınıyordu. Ayrıca bu Kanuna göre; iş kazası, iş hastalığı, yaşlılık, sakatlık ve işsizlik durumlarından doğan tazminat hükümleri söz konusuydu. İşçi ailesine yardım Devlet tarafından düzenlenecek ve ileride bu maksatla İşçi Sigortaları Kurumu kurulacaktı. Sosyal hizmetlerin kaynağını teşkil eden temellerin bir kısmı böylece atılmıştır.

5. Atatürk, bugün Türkiye'de ve Avrupa'da bir meslek olarak kabul gören "sosyal hizmet" in üç yöntemini

XVII

(fertle çalışma, grupla çalışma ve toplum organizasyonunu) Milli Mücadele'de başarı ile uygulamış en büyük önderdir. O'nun bu mücadelesindeki değerlendirmeleri ile ilgili bir misâl verelim: "Biz Millî Mücadele'de muvaffak olduk mu? Niçin muvaffak olduk?"

Millî Mücadele'yi yapan doğrudan doğruya milletin kendisidir, milletin evlâdlarıdır. Millet analarıyla, babalarıyla, hemşireleriyle mücadeleyi kendisine mefkûre itti. Biliyorsunuz ki, asırlarca vuku bulan mücadeleler ve bunların netayici olarak da yüksek tarihî zaferler vardır. Fakat o zaferlerin amilleri kendi mefkûreleri olarak değil şunun bunun hırsı peşinde kul köle olarak bulunmuşlardır. Halbuki Millî Mücadele'de şahsî hırs değil, millî mefkûre, millî izzetinefs saiki hakiki olmuştur. (12) "İfadesi ile milletin menfaat ve mefkûresini ön planda tuttuğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Burada Atatürk evvela milleti (toplumu) ele almaktadır. Sosyal hizmetin Toplum Organizasyonu Metodu; "Topluma ortak ihtiyaçlarını tanıtmak ve tespit edilen hedefe ulaşmak için halkın gayretlerini birleştirmektir." Millî Mücadele ile ilgili değerlendirmesi bunun müşahhas bir misâlidir.

Atatürk Milli Mücadele'ye katılanları gruplandırıyor. Milletin mefkûresini dikkate almayı şahsî hırsları için çalışanların başarılı olamadıklarını vurguluyor.

(12) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, s. 231

XVIII

Atatürk'ün Samsun'a çıkmadan önce ve Samsun'dan sonra Milli Mücadele'nin gereği olarak nüveler oluşturmuş ve sosyal hizmetin "Grupla" veya "Gruplarla" çalışma metodunu da tatbik etmiştir. Grupla çalışma metodunda; kişilerin içtimai hayatında daha yeterli olmaları ve ortak bir gayeye motive edilmeleri önem kazanmaktadır.

Fertlerin Milli Mücadele içinde sosyal fonksiyonlarını yerine getirirlerken karşılaştıkları güçlüklerde Atatürk onlara ışık tutmuştur. Atatürk toplumu tahlil etmekte ve mesela; ana-baba ve hemşirelere ayırmaktadır. Bu tutumuyla fert, grup ve toplum olarak milletin bir bütün olduğuna da işaret etmektedir.

Atatürk, temel sosyal şartları, iktisadî yapıyı ve kültürel durumumuzu sistemli ve şuurlu bir şekilde incelemiş, bu şart ve yapıları "Cumhuriyet İdaresi" amacına yöneltebilmiş bir liderdir.

6. Atatürkçü Milliyetçilik Anlayışı Sınıf Kavgasını Reddeder; Millî Dayanışma ve Sosyal Adaletten Yanadır:

"Atatürkçü Milliyetçilik, Türk Milletinin sosyal adalet içinde kalkınmasını sınıf kavgasında görmez. Atatürk Türk toplumunu teşkil eden köylü, çiftçi, işçi, esnaf, sanatkâr, sanayici, tüccar, serbest meslek mensubu, memur gibi her çeşit meslek ve zümrelerin, aynı millî toplumun birer unsuru olarak, sosyal adalete uygun esaslar içinde, ahenkli bir tarzda işbirliği yapmalarını; bunlar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların, milletin yararını herşeyin üstünde tutarak uzlaştırılmasını ve bağdaştırılmasını öngören bir temel görüşe sahiptir.

Atatürkçülüğün,"milliyetçi bir çağdaşlaşma ideolojisi" olduğunu bir çok incelemesinde belirtmiş olan Prof. Dr.İsmet Giritli,bu ideolojinin "özgürlük ve bağımsızlığı tehlikeye girmiş bir ülkenin sınıfsal değil,ulusal bir baş kaldırısı neticesinde" doğduğuna dikkati çeker.Sınıf bilincinin geliştirilmesi ve sınıflar arasında kavganın körüklenmesi esasına dayanan marksist-leninist anlayışın aksine,Atatürkçülük,millî bilincin uyandırılması,millî birlik ve beraberliğin güçlendirilmesi,sınıf kavgasının önlenmesi esasına dayanır.

Atatürk sosyal dayanışma,millî dayanışma yanlısı idi.1931 seçimleri sırasında millete hitaben kendi imzası ile yayınladığı beyannamede,bu konudaki görüşlerini çok açık bir şekilde ortaya koymuştu: Sınıf çatışması yok,sosyal dayanışma var,diyordu.

Atatürk her toplumda olduğu gibi,Türk toplumunda da işbölümünün zorunlu bir şekilde mevcut olduğunu kabul ediyor,ancak çeşitli işlerde çalışan yurttaşlar arasında sınıf kavgasının bilerek körüklenmesine karşı çıkıyordu.

Atatürk dönemi,Türkiye'de ilk önemli sosyal kanunların kabul edildiği dönemdir.(13)"Sosyal güvenlik Konusunda da işaret ettiğimiz gibi Birinci TBMM'nin kabul ettiği ilk ve önemli kanunlardan biri Kömür Havzasında Çalışanların sosyal güvenlikleri konusunu ihtiva ediyordu.

Kısaca,sosyal hizmetler,sosyal devletin,hukuk devletin,sosyal politikanın ve Türk Devlet Geleneği'nin bir neticesidir.

---

(13)Turhan Feyzioğlu,Atatürk ve Milliyetçilik,Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,Cilt 1,Sayı:2,Ankara,1985,s.393

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMETLERİN TEKAMÜLÜ

Sosyal hizmet ve yardımlar Türk devletlerinin iç-timaî ve iktisadî gelişmeleri ile orantılı olarak milletin imkânları ve değerleri paralelinde devam edegelmiş - tir.Sosyal hizmetler genel olarak; Devletin denetim ve gözetimi altında "Devlet Baba" anlayışı çerçevesinde fertlerin de yardım ve katkılarıyla manâsını bulmuştur. Bugün olduğu gibi dün de fert ve ailelerin kendi başlarına çözümleyemedikleri meseleleri ve yetersizlikleri ol - muştur.Himâyeye muhtaç çocuk,yaşlı ve sakatlar **daima** gözetilmiş ve hakları konusunda oldukça dikkatli davranılmıştır.

Sosyal hizmetler,millî bir müessese olarak bizde çok eskiden beri var olduğu halde; bu hizmetlerin 1870'- li yıllarda Avrupa'da kurulan hayır cemiyetleri ile başladığı tezi kabul ettirilmek istenmektedir.Sosyal hizmetlerin millî olduğu gerçeği çalışmamızın tamamının tetkikinden sonra anlaşılacaktır.

Sosyal hizmetler sadece himâyeye muhtaç olan fert, aile ve gruplara götürülen hizmet olmayıp artan refahın dağılımının sağlanmasında da bir araçtır.Kentleşme,sanayileşme ve diğer gelişmelere paralel olarak ihtiyaçların artması ve çeşitlenmesi sosyal hizmetlerin önemini arttıran faktörlerdendir.

Türklerde hiçbir zaman Eski Mısır,Yunan,Roma,İran, Araplar ve Ortaçağ Avrupasında olduğu gibi küçümsenmemiştir.Himâyeye muhtaç olan çocuklar "Devlet Baba" tarafın - dan diğer çocuklar da aileleri veya akrabaları tarafından korunmuştur.Çocuklar, vahşete,zulme ve ilgisizliğe terk

edilmemiştir. Ona istikbâlin büyük insanı, geleceğin teminatı gözü ile bakılmıştır. Yaşlılara layık oldukları saygı, sakatlara icabeden yakınlık gösterilmiştir.

I. Türklerin Aldıkları Çocuk Koruma Tedbirleri (14)

A. İlk Çocuk Koruma Tedbirleri ve Sosyal Hizmetler

Milâttan önce ilk "Yazıt ve kazılardan elde edilen bilgilere göre alınmış olan çocuk koruma tedbirler şunlardır:

1. Milâttan önce 1280 yılında Etiler bir kısmı çocuk koruması ile ilgili olan ilk vakfı kurmuştur.

2. İkinci vakıf M.Ö. 12. asırda Uygurlar tarafından kurulmuştur.

3. M.Ö. 8. yüzyılda Mezopotomya'da Sümer Devleti korunmaya muhtaç çocukların korunması ile ilgili tedbirler almıştır.

4. Mogolistan'da yaşayan Hun Devleti çocukları korumak için kurumlar kurmuş ve çalışmalar yapmıştır.

5. Türkiye'de gelip yerleşen Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra fakirler, göçmenler ve çocuklar için çeşitli misafirhaneler ve aşevleri kurup işletmiştir. Bu tedbirleri Anadolu'nun Moğollar tarafından istilasına kadar devam etmiştir.

Milâttan sonra ise; yazılı belgelerden elde edilmiştir.

---

(14) Mitat Enç-Doğan Çağlar-Yahya Özsoy, Özel Eğitime Giriş, A.Ü.E.F. Yayıncılık, Yayın No: 95, Ankara, 1981, s. 298-299

len bilgilere göre Türk devletlerinden İlhan Prenslığı Prensi Gazan Mahmut Han kimsesiz, terkedilmiş ve suçlu çocuklar için M.S.1295-1304 yıllarında çeşitli kurum - lar açtırmıştır.

B.Selçuklular Zamanında Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri

Selçuklular zamanında "hizmet devleti" anlayışının çok açık misâllerini görüyoruz. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma da bu dönemde kendisini göstermektedir. "Mogol istila, tahrip ve kıtallerinden kaçan Necmeddin Râzî Kayseri'ye gelir ve Sultan Alâeddin'in hizmetine girer. O bu münasebetle: "Müslümanlar emniyet, âsâyiş ve huzûru Selçuklu hânedanının mübârek sancağı (çetr) gölgesinde buldular. Bu dindar pâdişâhlar zamanında yapılan medreseler, hânekâh (zaviye) lar, ribâtler (kervansaraylar); hastahaneler, köprüler ve başka hayır müesseseleri hiçbir devirde vücûda getirilmemiş ; âlimlere, zâhidlere ve halka gösterilen himâye ve şefkat, girişilen gazâlar ve kazanılan zaferler hiçbir zamanda vukûbulmamıştır. (15)" Vakıflardan üniversitelere gelir temin ediliyor ve araştırma kolaylaştırılıyordu.

Selçuklular zamanında bir çok vakfiyeler kurulmuştur. Bu vakfiyelerin gelirlerinden, aşevleri, sağlık yurtları, hanlar ve yetimhaneler kurulmuş ve işletilmiştir.

Sosyal dayanışma, iş ve meslek ahlâkı gibi konu -

---

(15) Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye (1071-1318) İstanbul, 1971, s.392

lara açıklık getirmesi ve sosyal hizmetlerle ilgisi dolayısıyla ile "Ahilik" ve "Lonca" teşkilâtlarından kısaca bahsedelim.

Selçuklular zamanında loncaların önemi büyüktü. Her zanaat dalına göre meslekte ve manevî manâda üstünlüğü kabul edilen bir "pir" in etrafında meslek kaidelerine uyanların "mürîd" olarak teşkilatlanmaları idi. Ahî teşkilâtının Anadolu'nun Türkleşmesinde de rolü büyük olmuştur. "Müslüman -Türk meslek erbabına cemiyette imtiyazlı bir mevki sağladığından, hem san'atın ve mesleğin müslümanlar tarafından icrası mümkün olmuş, bu suretle Türkler tadrîcen şehir iktisadiyatını da ele geçirmiş, hem de çeşitli meslek ve san'atlarda çalışan, fakat loncaya dâhil bulunmadığı için türlü zorluklarla karşılaşacağı tabii olan gayri müslim unsurun İslâm dinine görme yolu ile Türkiye'nin büyük ölçüde islâmlaşması temin edilmiştir. Çünkü Anadolu'nun Türkleşmesinde nasıl tazyik ve katl-iam gibi hâdiseler mevcut değil ise, islâmlaşmasında da gayri müslimlere siyasî ve idarî baskı yapıldığı ve bu yüzden kitleler halinde bunların İslâm dinine girdiği vâkıası görülmemektedir. (16)"

"Devlet Baba" anlayışını Selçuklularda açıkça görmekteyiz. "Tarih Kılıç Arslan'ın tabeasına bir baba şefkatiyle muamele ettiğine, selef ve halefleri gibi, Türklerde mevcûd ananenin dikkate şâyân bir mümesilli olarak, hiris -

(16) İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, İstanbul, 1972, s.

tiyan tabeasına çok geniş bir dini müsamaha gösterdiğine, nihâyet hür fikirli ve geniş görüşlü bir hükümdar olduğuna şahitlik eder.(17"

C.Osmanlılar Zamanında Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal hizmetler Selçuklu devrinin devamı niteliğindedir."Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'den ilk Osmanlı tarih yazarlarından Neşri şu şekilde bahseder:

"Ve Osman Gazi gayet sâlih,müslüman kişiydi ve a-detiydi kim üç günde bir taam pişirip fıkarayı ve sulehayı cem edip taam ederdi ve hem yakıncaklarını giydirip donatırdı ve dul ve avretlere daima sadaka verirdi.(18)"

Osmanlı devleti zamanında vakfiyeler tekâmül etmiştir.Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu vakfiyelerde çocukların korunması ile ilgili özel hükümler var idi.Fatih Sultan Mehmet'in vakfiyeleri hakkında biraz bilgi verelim.

1.Fatih İmareti Vakfiyesi

"Herhangi bir şehirde yapılan ve kurulan bir hayır,şefkat,sıhhat ve ilim müessesesini yaşatabilmek için ya o şehirde yahut başka yerlerde bir çok binalar ve a-karlar yaptırılarak gelirleri o müesseseye terk edileğeliğinden vakfiyeler yalnız tatbik olunan şehirlerin de-ğil,başkalarının tarihlerini de aydınlatır.

---

(17)O.Turan,a.g.e.,s.230

(18)A.Taneri,a.g.e.,s.235

Fatih vakfiyeleri, bunlardan fazla olarak, İstanbul'un Bizanslılar zamanındaki binalarını, çarşı ve pazarlarını, âbidelerini göstermek bakımından şehir tarihi için emsalsiz vesikalardandır. Bu defa yayınlanan vakfiye, âdeta bir fotoğraf seyrediyormuş gibi Bizans İstanbul'unun göz önünde canlandırılmasını sağlamaktadır. Bugün bile meselâ zindan kapısı ve Tahtakale taraflarındaki dükkânlar ve binalar Bizanslılar zamanındaki vaziyetlerini muhafaza etmektedir.

İşte bundan dolaydır ki: İstanbul'un alınışının 500 üncü yılını kutlamak için girişilen imar hareketleri arasında ilim müesseseleri tarafından tarihe ve san'ata ~~ait~~ bir hayli eserler yayınlanması ile uğraşırken Belediye de bunların yolunda yürünmek istenilerek Fatih'in şimdiye kadar ortaya konulmamış olan orijinal bir vakfiyesinin yayınlanması ile işe başlanmış ve bu vesile ile de umumiyetle Fatih vakfiyeleri hakkında (bu eserde) biraz izahat verilmiştir.

Vakfiyelerin izahına girişmeden önce bu vakfiyeye başlık olarak seçilen Fatih İmaret-i tabiri üzerinde duralım:

İmaret, Arap dilinde aynı kökten gelen imar, umran, âmir, mamur, tâmir.. gibi yeniliği ve süslülüğü gösteren güzel bir tabirdir. Bir şehrin kârgir veya tahta fakat hepsi basık binalı herhangi bir semtine veya bir kaç büyük ve yüksek bina yapılmakla orasının ne derece imar edilmiş olduğu bugün de bilinen ve görülen şeylerden olduğu için atalarımız bu türlü binalara imaret adını vermişlerdir. Yayınlanan vakfiyede bu tabire açıkça rastlanmaz. Yalnız Bayezid'de yeni yaptırılan saraydan bahsedil-

lirken ona amire sıfatının eklenmiş olduğu görülüyor.

Halbuki Fatih'in oğlu İkinci Bayezid'in 911 (1505)de yaptırdığı binalara bu adın verilmiş olduğu Camiin kapısı üzerindeki kitabede: Bûniye hazel camiül celîlüşşan vel imarettürrefiatül bünyan ibaresinden açıkça anlaşılıyor.

Yine Fatih'in torunu Yavuz Selim adına Kanunî Sultan Süleyman tarafından 929(1523)de yaptırılmış olan camiin kitabesi sonundaki Temme zâlikel-imaretül-mübareke cümlesi de bunu teyit eder.

Yayınlanan vakfiyede Fatih imâreti için yalnız cami göz önünde tutularak Camiî Cedid yani Yeni Cami denildiği görülüyor. Halbuki halk ağzında buna Yeni İmâret denildiğini başka bir müesseseye verilen addan istidlâl ediyoruz. Şöyle ki:

Türkler İstanbul'a geldikleri zaman bu şehirde Bizanslıların belli başlı iki ibadet, ilim ve içtimâî yardım merkezini bulmuşlardı. Bunların birisi Ayasofya, ötekisi Zeyrekteki Pantokrator ile onun yakınındaki Pantepopt kiliseleridir.

Pantokrator, yalnız kilise yani ibadethâne olmayıp orada 700 papazı barındıran bir manastır ile bir hastahâne, bir misafirhane, bir dârül-aceze bulunduğu bildirilmesine göre (Rehberi Seyyahin, sahife 311) Türkler imâret sistemini runlarda da görmüşler ve şüphe yok ki daha önce de Selçuklularla Osmanlılar'da olduğu gibi tekemmül ettirmişlerdir.

Ayasofya'nın ehemmiyeti ve kıymeti hakkında şim-

diye kadar bir kayda rastlamadığını Osman Ergin ifade etmektedir. İstanbul kiliselerinin ve ilim müesseselerinin en başında Ayasofya'nın geleceğinde şüphe yoktur. Pantokrator kilisesi ise Mambori'nin Bizans kaynaklarından alarak bildirdiğine göre şehrin öteki kiliseleri arasında birçok imtiyazlara malikti. Mesela patrik bile belediye reisinin hükümleri altında bulunmaktan istisna edilmişti. Bundan başka hiçbir vergi ve hiçbir aidat tediye sine de tabi değildi.

Fatih, yenilerini yapıncaya kadar Bizans'ın her tesisinden faydalandığı gibi bunları da ihmal etmedi. Ayasofya'daki tesisatın başına Hoca Molla Hüsrev'i ve Pantokrator ile pantepoptdakilerin başına da Zeyrek Mehmet Efendi'yi getirdi ki sonra o mahalle Zeyrek adı ile adlanmıştır.

Ayasofya'daki binanın üst katlarında ve pantokratorun yalnız etrafında bizim papaz odaları dediğimiz medrese odaları vardı.

Yayınlanan vakfiyede (sahife 43) Ayasofya'daki odalardan bahis varsa da sayısı hakkında bir rakam gösterilmiyor. Fakat pantokratorda 55 ve Pantepopt kilise sinde 35 oda bulunduğunu bu vakfiyelerden öğreniyoruz. Bu odaların sonraları ne hale getirildiğini kısmen Ayasofya Vakfı Tahrir Defteri'nde görüyoruz. (s.278,281,284)

875(1470) de Fatih İmâreti bitipte Pantokrator ile Pantepopt kiliselerindeki tedris heyeti oraya nakle dilince o zaman bu eski tesisata Eski İmâret adı veril -

mişti ki bunlardan pantokrator sonraları Zeyrek Camii adını almışsa da Pantepopt'un hâlâ Eski İmâret adını taşıdığını görüyoruz. (Mamburi, Rehberi Seyyahın, s.256)

İşte bu da gösteriyor ki Fatih'in yeni yaptırdığı binalara halk tarafından imâret denilmiştir.

Şu var ki Mamburi'nin Pantepopt'dan bahsederken "Ba'del fetih burası Fatih Camii'nin yanında inşa o - lunmakta bulunan medreseye mahsus olmak üzere muvakkaten bir imâret ittihaz olundu." demesi imâret tabirini halkın sonraları kullandığı şekilde yani aşevi olarak anlamış ve almış olduğunu gösterir. Binaenaleyh ilmî ve tarihî bir kıymeti yoktur.

Bir imâret başlıca: Cami, medrese, mektep, kütüphane, bimarhâne (hastahane), tabhâne (misafirhâne), kervansarayhan, hamam, türbe, dârülziyâfe (aşevi), arasta veya kapalı çarşı, meşruta evler, umumî helâ, muvakkithâne, sebîl ve çeşme gibi binaları ihtiva ettiğinden bugün bile bu kadar çeşitli tesisat bir şehrin neresinde toplu bir halde yaptırılmış olsa orasını imâr ve ihya edeceği için atalarımız, çok yerinde olarak ona bu adı vermişlerdir.

Bir imâreti teşkil eden binalar arasında yalnız aşevine imâret denilmesinin sebebine gelince: Yalnız yemek pişirilen ve yedirilen yere mide ile ilgisi olduğu için halk tarafından fazla kıymet verilerek imâret tabiri ona hasır ve tahsis edilmiş ve gitgide bu isim taammüm ederek kitaplara, hatta vakfiyelere geçmiş ve şimdiki

muharrirlerle mütefekkirlerimizi de bundan dolayı yeni kelime ve tedbirler aramağa sevk etmiştir sanırım.(19)"

Fatih imâreti vakfiyelerini kısaca zikrederim.

a)Türk-İslâm Eserleri Müzesindeki Vakfiye:Fatih'in türbesi sandukası içinde korunmaktayken Evkâfı İslâmiye Müzesi kurulduğu zaman oraya kaldırılmıştır.Müzedeki kayıt sıra numarası 1872'dir.Bunun Fatih mütevellisine ait olduğu sanılmakla birlikte,vakıf kayıtlarında orjinalinin bulunmadığı,böyle bir vesikâdan vakıflar idaresinin haberi olmadığıyla Şûrayı Evkâf kararı ile 4 Mayıs 1335 tarihinde yeniden tescil edilmiş olduğunu,vakfiyenin son sahifesi altındaki yazıdan bunun anlaşıldığını Osman Ergin ifade etmiştir.Vakfiye ile Fatih'in halkın su ihtiyacını giderme konusundaki Bizans'ın üzerindeki çalışmalarını daha iyi anlıyoruz.

Bu vakfiye,birçok ilâm ve fikir bina ve irat konusuna büyük ehemmiyet verdiklerini göstermektedir.Mesela,Aşık Paşazade'nin,Molla Hızır Bey Çelebi'nin Molla Hüsrev'in ve Cebbe Ali'nin sık sık adlarına rastlanmaktadır.

b)Başvekalet Arşivindeki Vakfiye:Fatih devri vesikaları arasında 108.sırada kayıtlıdır.Fatih'in Sahın Medreselerine vakfetmiş olduğu ders kitaplarını görüyoruz.Kitap adlarının fotoğraflarını rahmetli Prof.Dr.Süheyl Ünver Fatih için yazdığı kitaba koymuştur.

---

(19)Osman Ergin,Fatih İmâreti Vakfiyesi,İstanbul Belediyesi,İstanbul'un Fethinin 500.Yıldönümü Kutlama Yayını, Sayı:1,İstanbul,1945,s.10-12

c)Topkapı Sarayındaki Arapça Vakfiye:Tahsin Öz tarafından hazırlanıp İstanbul'daki Alman Enstitüsü tarafından faksimilesi 4(dört) sayılı vakfiye ile birlikte yayınlanmıştır.(1935)

Bu vakfiye; Fatih'in İstanbul'da ve Galata'da vakfettiği hamamlarla,birçok alime ve papaza tahsis etmiş olduğu kiliseleri ile Tekirdağ yakınındaki Faros'a vakfetmiş olduğu köyleri ihtiva etmektedir.

d)Bayezit II'nin babası adına tanzim ettirdiği A - rapça vakfiye; bu vakfiye de Tahsin Öz ve Alman Enstitüsü tarafından 1935 yılında yayınlanmıştır.

Bu vakfiye;Fatih'in İstanbul'da yaptırdığı Yeni İmâret yahut Camiî Cedîd denilen Fatih Camiî ile dört bir tarafındaki ilim,sıhhat ve içtimaî yardım...müesseselerinin gelirleri ile bunların idare şekilleriyle ilgilidir.

e)Türk-İslâm Eserleri Müzesi'ndeki Arapça Vakfiye: Tahsin Öz'ün bastırdığı 4 sayılı vakfiyenin aynısıdır.Yazısı celi sülüsdür.

f)Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivindeki vakfiye,

g)Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki Türkçe vakfiye.

h)Topkapı Sarayı Arşivindeki Türkçe vakfiye.

ı)Ayasofya Vakfı Tahrir Defteri.

Birçoğunu zikredemediğimiz bu vakfiyelerin gelirleri ile muhtaç çocuklara yemek dağıtılır,okul,kütüphane,sıbyan okulları açılır ve burada kimsesiz,himâyeye muhtaç çocukla-

rın yeme, içme, giyim ve okuma ihtiyaçlarına cevap verirdi. Çalışabilecek durumda olanlara yevmiye karşılığı iş de bulunurdu.

2. Sıbyân Mektepleri

Özel vakıflarca masrafları karşılanan hayırsever kimselerin yaptırdıkları ilkokullardır. Hükümdar veya vezirler tarafından inşa ettirilmiş büyük cami ve külliyelerin birer sıbyân mektebi bulunurdu. Bunlara vakfiyesi - ne göre mekteb-i sıbyân, dârüs'sıbyân, muallimhâne gibi isimler verilmekteydi. Faik Reşit Unat, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış isimli eserinde; sıbyân okullarının genel olarak kârgir ve kubbeli yapıldığını, bazı yerlerde dershâne olarak kullanılan büyük bir salon ile onun yanında öğretmen ve kalfaya mahsus bir oda bulunduğunu, ışık ve havalandırma işlemlerinin sağlıklı olduğunu, kârgir ve münferid binaları olanlar hakkında halkın "taş mektep" tabirini kullandığını ifade etmektedir.

"Genel olarak çocuklar 4-5 yaşında iken ailesinin vakit ve haline uygun özel bir törenle (Amin alayı) okula başlatılırlardı. Bu okulların amacı, genel olarak çocuğa tecvit kaidelerine uygun Kur'an okumayı öğretmek olduğundan çocuğun eline, Arapça harekeli Kur'an metnini okumak hususunda rehberlik edileceği umularak hazırlanmış bir alfabe (=Elifbe) kitabı verilir ve ferdî bir öğretim usûliyle okumanın esasları öğretilmeğe çalışılırdı. Aynı ferdî metoda uyarak dinî vazifelerin gerektirdiği basit bir bilgi vermek, yazı yazmağı imkân derecesinde öğretmek ve kara cümle denilen dört işlemin kurallarını belletmek de

okulun görevi içindeydi. Öğretmenler ve kalfalaki medrese mmuhitinin şartları ve öğretim usûlleriyle beslenmiş bir zihniyetle çocuk terbiye ediyorlar, ezberciliği ön plânda tutuyorlardı.

Sıbyân okullarında sosyal yardıma da özel bir önem verildiği vakfiyelerinde görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in külliyesinde yaptırdığı ve "Dârüttalim" adını verdiği ve oğlu II. Bayezid'in aynı suretle külliyesinde yaptırdığı ve "Muallimhâne" diye adlandırdığı okullara özellikle yetim çocukların, bulunmazsa fakir çocukların alınması şart koşulmuş ve bu okulların öğrencilerine gündelik harçlıklar vakf olunmuştur. Birçok okulların vakfiyelerinde de kimse - siz veya fakir çocuklara her yıl "kapama" adı altında el - bise ve ayakkabı almayı sağlayacak ödenekler ayrıldığı gibi, belli günlerde yiyecek ve harçlık dağıtılmasını sağ - layacak tahsisler yapıldığı, hatta II. Bayezid'in ve Kanunî'nin İstanbul'da yaptırdığı mekteblerle; Yavuz'un annesi tarafından Trabzon'da yaptırılan "Hâtûniye" mektebi gibi bazılarında da bütün bu sayılanlardan başka günde iki öğün yemek verilmesinin sağlandığı görülmektedir. Çeşitli vesilelerle zaman zaman İstanbul'da sıbyân mektepleri öğretmen ve öğrencilerinin Paşakapısına (Bâb-ı Âli'ye) davet olunarak hil'atler giydirilip hediyeler verildiği, öğrencilere de pilâv zerde ziyafetleri çekildiği ve harç - lıklar dağıtıldığı da bazı eski kayıtlardan anlaşılmak - tadır. Bazı vakfiyelerde de güzel sesli ve ezân okumağa kabiliyetli çocuklara ayrıca burslar ayrılmıştır. Hemen her okulun vakfiyesinde de çocukların yıllık bahar kır ge - zintilerinin gerektirdiği her türlü giderin de göz önünde

tutularak karşılığının sağlandığı görülmektedir.(20)"

Osman Ergin'e göre sıbyân mekteblerinin öğretim dilini Arapça olarak kabul etmek isabetli bir hüküm sayılamaz. Bu okulların önemli hedeflerinden birisi, Arapça olan Kur'an metnini yanlışsız okuyup telaffuz etmek ise de, gerek tecvit gerekse dinî bilgilerin öğretmenler tarafından Türkçe olarak açıklandığı, kara cümle denilen dört işlemin öğretilmesinde doğrudan doğruya ana dilin hakim kılındığı, çocuklara Türkçe dualar ve ilâhiler ezberletildiği, Türkçe gülbanklar söyletildiği gibi medreselerin dahi öğretim dilinin doğrudan doğruya Arapça olduğu iddia edilemez. Özetle sıbyân mekteplerinin öğretim dilinin Arapça olmayıp Türkçe olduğu rahatlıkla savunulabilir.(21) Sıbyân mekteplerinde modern öğretim metodlarının uygulanmadığı bilinmektedir. "Osmanlı hükûmetleri başlangıçta doğrudan doğruya medreseleri hedef almamış, ilk ve ortaöğretim düzeyinde çalışmıştır. İlköğretim düzeyinde önce sıbyân mektepleri ıslah edilmek istenmiş, bu mümkün olmayınca, Devlet "ibtidaî" adlı ilkokullar kurmaya ve modern ders araç ve gereçleriyle modern öğretim metodlarını bu okullarda uygulamaya başlamıştır. Şahıs ve derneklerin kurduğu bu tip ibtidaîleri de desteklemiştir. Sıbyân mektebi taraftarları bu modern girişimlere karşı çıkıp modern ders araçlarını, sıraları ki -

---

(20) Faik Reşit Unat, Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış, Ankara, 1964, s.7-8

(21) Bakınız, O. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, C., 1, İstanbul 1939, s.68

rip yakmalarının dışında yalnız Türkiye'de değil, Kırım, Kazan, Azerbaycan ve Batı Türkistan'daki "usûl-ü cedîd" hareketi sonunda başarılı oldu. Batı tipi öğretmenler, Devlet tarafından kurulan öğretmen okullarında yetiştirildi. Ama öte yandan köy ve mahalle imamlarıyla eşlerinin yönetimindeki sıbyân mekteblerine, mahalle mekteblerine de dokunulmadı. Esasen bunların pek çoğu vakıf kuruluşları olduğu için doğrudan doğruya kapatmayı da göze alamıyordu. (22) "Bilindiği gibi Tevhîd-i Tedrisat Kanunu ile Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti veyahut az önce ifade ettiğimiz gibi hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve okullar Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.

3. Dârüşşafaka

Ders aletlerinin parasız verildiği bu okul aynı zamanda bir sosyal hizmet müessesesidir. "Kapalıçarşıdaki esnaf çıraklarını din farkı gözetmeksizin okutmak gayesi ile başlayan bir hareket, kısa bir sürede Yusuf Ziya Bey (Maliye Nazırı Yusuf Ziya Paşa), Muhtar Bey (Gazi Ahmet Muhtar Paşa), Tefvik Bey (Maliye Nazırı Vidinli Tefvik Paşa) gibi devlet adamlarının öncülüğünde gelişerek, yoksul ve yetim Türk-İslâm çocuklarının tahsilini gaye edinen Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye kurulmuş ve 1873 yılında inşası tamamlanan binasında Dârüşşafaka halk hizmetine açılmıştır. (23) "Türk Ansiklopedisi'nden edindiğimiz bilgilere göre bu sosyal hizmet müessesesi "1874'te Maarif Nazırı Münif

(22) Mustafa Ergün, Atatürk Devri Türk Eğitimi, A.Ü. DTCF. Yayınları, No:325, Ankara, 1982, s.45-46

(23) Metin Taran, Dârüşşafaka, Tercüman Gazetesi, 11 Mayıs 1980, s.2

Paşa tarafından kapatıldı.Çıracak okullarının başarısı,derneğin gittikçe artan üyesinin verdiği umutla,babasız fakir çocukların eğitimini sağlamak üzere Dârüşşafakat'ül İslâmiye'nin kurulmasına teşebbüs edildi.Başta Sultan Abdulaziz'in yardımıyla Fatih'te bir arsa alındı.15 Ağustos 1868'de yapımına başlanan okul,12 Haziran 1873'te bitti.15 Haziranda da öğretime başlandı.

Dârüşşafaka ilk mezunlarını 15 Temmuz 1880'de verdi.Bir ara Maarif Nezareti'ne bağlanmıştı.1909'da Maarif Nezareti'nden ayrılmıştır.Türkiye'de ilk olarak askerlik ve jimnastik derslerini programına alan ve ilk olarak okul kitapları yazıp kendi basımında bastıran ve okutan okul da Dârüşşafaka'dır.Cemiyet-i Tedrisiye'nin ilk tüzüğü 1 Mart 1865'te yayınlanmıştır.Yönetim ve eğitime dair olan yönetmelik 1915 ve 1926'da zamanın gereğine uyularak değiştirilmiştir.Bugün yürürlükte olan tüzük ufak tefek değişikliklerle,1953 yılında kabul edilen tüzüktür.Dârüşşafaka'ya babasız,fakir çocuklar alınır,özel bir okuldur.Okulu Dârüşşafaka Cemiyeti yönetir.(24)"

4.Dârülaceze

Mühim bir sosyal hizmet müessesesi olarak dikkati çeken Dârülaceze,"sokaklarda dilenen çocuklarla,sakat erkek ve kadınların dilenmekten kurtarılması,güçleri yettiğince çalışarak geçinebilmelerini sağlamak amacıyla İstanbul'da kurulan bir yurttur.Dârülaceze'nin açılması 9 Nisan 1890 da düşünülmüştür.II.Abdulhamid bu teşebbüsün gerçekleşmesi -

(24)Türk Ansiklopedisi,Cilt XII,s.326

ni emretmiş, sadrazam Halil Rifat Paşa'nın himmeti, Abdulhamid'in büyük mali yardımları, birtakım kurumların ve hayırseverlerin katılması ile bu teşebbüs gerçekleşmiş, 7 Kasım 1892'de, Kâğıthâne Poligon sırtlarında Dârülaceze'nin temeli atılmıştır. (25)"2 Şubat 1896 tarihinden itibaren de sosyal hizmetler alanındaki görevini ifa etmeye başlamıştır.

Dârülaceze ileride ayrı bir bölüm içinde geniş bir şekilde ele alınıp incelenecektir.

5. Dârülhayr-i Âli (26) 1319 (1903)

II. Abdulhamid'in padişah oluşunun 25 inci yılı kutlandığı sırada Çamlıca'da Acıbadem taraflarında bir dârüleytâm yapılacağı gazetelerde okunmuş ve Maarif Nezareti'nin dördüncü cilt salnamesinde de "cins ve mezhep ayırt edilmeksizin bütün yetimlerin barındırılması ve okutulup öğretilmesi için Dârülhayr adıyla 4000 kişilik bir yetim mektebi açılacağı" yazılmış, hatta o tarihte yani 1316 (1900) senesine kadar bunun fiiliyatına geçilememiştir.

Bu fikir şundan doğmuş ve şöyle başlamıştır: 6 yaşında yetim bir çocuk okumak, yazmak ve bir san'at öğrenmek üzere kendisinin bir mektebe verilmesini bir arzuhalle padişah'tan rica etmiş, padişah bu yaştaki Müslüman ve Türk çocuklarının barındırılıp okutulması ve onlara

---

(25) Türk Ansiklopedisi, aynı cilt, s. 316-317

(26) O. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, C. 3-4, İstanbul, 1977, s. 1259-1263

hayatlarını kazandıracak san'at ve meslekleri öğretecek bir müessesenin mevcut olmayışını ve halbuki Müslim ve Türk olmayan unsurların bu yolda bir çok müesseseleri bulunduğunu görerek İslâm ve Türk çocukları için de böyle bir müessesenin yapılması esbabının teminini Bâ - bîâli'ye emretmiştir.

Mektebin açılış sebebini Hükûmet ağzından şu tarzda öğrenebiliyoruz: "Ahâliî Müslime evlâdından bîkes kalan sübyana mahsus ve mekâtibi sanayia mahreç olmak ve yakında küşadı icra kılınmak üzere bir mekteb tesisi için bir program yapılması ve bu emri hayrın husûlü yolunda ve keşif defterinin arzında hazine-i hassa-i şahanece muaveneti mümkün icra buyurulacağı gibi eshabı fütüvvet ve mürüvvetten arzu edenlerin muaveneti dahi kabul olunabileceğinden keyfiyetin evrâkı havadisle ilânına ve işbu mektebin muamelâtı lâzimesi bilifa küşadına irade-i seniyye-i mülûkâne serefsudûr buyurulduktan sonra sanayii nefise taammüm ettirilmekle berebar usûli tabih ve çamaşır yıkamak ve saire gibi kadınlığa ait ve müteallik ve zai fi beytiyye öğretilmek üzere bir de inas kısmı için iktizasının teemmülü hususuna" irade çıkmış ve bu irade üzerine hükûmetçe mektebin masrafları karşılığı ve inşa ettirilecek yeri tayin ve tespit olunarak keyfiyet 12 Haziran 1315 tarihinde uzunca bir mazbata ile Padişaha arz edilmiş, hatta ol veçhile mektebin açılmasına irade çıkmışsa da bir türlü fiiliyatına geçilememiştir.

Meclis-i Vükelaca Çapa'da alınacak bir arsa üzeri-

ne yapılacak mektebin yeri için 70.000 ve inşaat için de 2.646.833 kuruş masraf tahmin olunmuştu. Hatta bu binada kalorifer bile bulundurulacaktı.

Yine bu mekteb hakkında, fakat görünüşte onunla münasebeti olmamak üzere Hükûmet ve Bâbîâlice şu kararlar da ittihaz olunmuştur. "Derseadette bazı şerseri gençlerin mahrûmı esbabımaîşet olmaları cihetiyle ötede beride işsiz, güçsüz dolaşmakta oldukları malûm olup birtakım İslâm çocuklarının hali sefalette kalmaları nezdî merahim vefdi cenabı hilâfetpenahide tecviz buyrulmadığına mebni esbabı maişetten mahrum olan bu gibilerin bir yandan tahzibiahlâk etmekle beraber bir yandan da iktisabı ilim ve marifet eylemelerine medar olmak üzere ıslâhhâne tarzında bir mahallî mahsus tedari-kiyle ve bulunacak etfâlin since mütefavitüdderecat bulunacağına göre sunufa taksimiyle kendilerinin orada talim ve terbiyesi ve sanayie alıştırılması ezher cihet mucibi muhassenat olacağından keyfiyet Meclis-i Vükelaca müzakere olunarak ve 20,30 bin lira ile vücûda geleceği muhammen bulunan daire-i mezkûre meydana gelinceye kadar münasip bir mahal isticarı kabil olacağına nazaran hemen şimdiden buna da teşebbüs ile beraber karşılaştırılacak mahallin ve lüzûmu olacak nizamnamenin ve memurlarının vezaifini havi talimat kaleme alınarak arzı hususuna" irade çıkmış ve keyfiyet Meclis-i Vükelaca tezekkür edilerek Acıbadem'de Eyüp Paşa veresesine ait araziden 99 dönümünün 2400 Osmanlı Lirasına satın alınıp bu

mektebe tahsisi 25 Ağustos 1318(1902) tarihinde kararlaştırılıp arz edilmiş aynı zamanda bir de ders cetveli ve san'at programı yapılmıştır.

Açılacak mekteb altı sınıflıdır ve tahsil derecesi itibariyle rüşdiyedir.San'ata gelince; her sınıfta dersten başka birçok san'atlar da öğretilecekti.Meselâ: Marangozluk,mürettiplik,hâkkâklık,mücellitlik,saraçlık,döşemecilik,kunduracılık,aşçılık,tatlıcılık,şekerlemecilik,pastacılık,bahçıvanlık,oymacılık,oyuncakçılık,hatta çiftçilik gibi san'at ve meslekler altı seneye taksim edilerek öğretilecekti.Daha sonra buna bir de telgrafçılık ilave olunmuştur.Buradan mezun olanlar Hicaz Demiryolu'nda telgrafçı olacaktı.

Fakat ne Çapa'da alınacak arsaya, ne de Acıbadem'de alınmış olan geniş arazi üzerine bir türlü inşaata başlanamamış ve 1319(1902)de Padişahın cülûsu gününde behemehal bu işin neticelendirilmesi de kararlaştırılmış olduğundan Vezneciler'de kâin ve Hazine-i Hassa'ya ait bulunan Zeynep Hanım Konağı Padişah tarafından Maarife terk ve bu işe tahsis edilmekle zebhiyye resmine de bir misli zam yapılarak daimi masrafı temin olunarak 9 Nisan 1319(1903)tarihli Meclis-i Vükela mazbatası ile gösterilen lüzûm üzerine icabeden hazırlıklar yapılarak mekteb o senenin 19 Ağustos 1319(1903)günü açılabilmiştir.

Dârülhayr'ın bu haliyle bir san'atlar mektebi olacağını kabul ve iddia etmek doğru olmaz.Çünkü biraz evvel sayılan san'atları yapabilmek büyük atelyelere mütevafıktır.Halbuki binada öyle şeyler yoktur.Bir de bu ka -

dar çok san'at ve mesleği öğretecek bir müessesenin ba -
 şında o sanatlardan hiç olmazsa bir kaçına vâkıf bir
 san'atkâr müdür yahut bir kaç yabancı dil bilik bir iki
 mütehassıs bulunmak lâzım gelirken müdürlüğe ilk defa
 Meclis-i Maarif azasından ve sarıklı ülemadan Hoca İshak
 Efendi'nin oğlu Cemalettin Efendi getirilmiş sonra onun
 çekilmesi üzerine yerine sarıklı ülemadan Haydarîzade
 İbrahim Efendi tayin olunmuştur.

Sonraları her ne kadar mektebin bahçesine atelye
 işini görecektir bir bina yapılmış ise de bu kadarı kafi
 gelmemiştir. Hâsılı; burası Padişahın yaptığı güzide bir
 müessese olmakla beraber Maarif Nezareti için bir me'kel
 işini görmüştür. Bundan dolaydır ki mütehassıs ve ustadan
 ziyade mektebin geniş bir memur ve müstahdem kadrosu var-
 dı. Bu müddeayı tevsik için Abdulhamid II devrinin son se-
 nesine mahsus salnameden Dârülhayr'ın kadrosunu alıyoruz:

Müdür: Meclis-i Maarif âzasından; Haydarîzade İbra -
 him Efendi,

Müdürü sanî: Meclis-i Maarif âzasında; Mehmet Galip
 Efendi,

Müdür Muavini: Servet Bey,

Müdür Muavini: (Muamelât-ı Tedrisiyeye Memur) Hayret-
 tin Bey,

Muhasebeci: Ahmet Fehmi Efendi,

Sanayihâneler memuru ve tabibi sanî: Fuat Bey (Binbaşı)

Tahrirat Katibi : Seyfettin Bey,

Dahiliye Memuru : Mu'ti Bey,

Muhasebe Refiki : Rüştü Efendi,

Veznedâr : Hafız Mehmet Efendi.

Bu kadroya bir hayli hademe, odacı ve kapıcı ilave edilirse Dârülhayr'ın bu devirde Maarif Nezareti için ne büyük bir me'kel olmuş olduğu teslim edilir sanırım.

1324(1908)İnkılâbından sonra yeni açılışı üzerinden henüz beş sene geçmeden ve bir tahsil devresini tamamlayıp talebe mezun etmeye muvaffak olamadan 8 Ağustos 1325(1909)tarihinde çıkarılan 6 maddelik bir Kanun'la Dârülhayr lağvedilip binasıyla 1168920 kuruştan ibaret bulunan tahsisatının memurlar, muallimler ve müstahdemlere ait kısmı olan 80.000 kuruşu o sene Dârülfünûn'un ihtiyaç gösterdiği tedris alet ve edevatının satın alınmasına tahsis olunmuştur.

Kanun'da lağvın sebebi söylenmiyorsa da böyle bir binada bu kadar muhtelif san'atın öğretilmeyeceği ve ondan daha faydalı sayılan Hukuk'la beraber Dârülfünûn'un şubeleri ve Mülkiye Mektebi için o sırada büyük bir binaya ihtiyaç oluşu yağve sebep olmuştur, denilebilir.

Dârülhayr'ın sonuna eklenmiş olan Âli sıfatı tahsil derecesini değil, bu müessesenin hükümdâra mensubiyetini gösterdiğini kabul etmek lâzım gelir.

6. Dârüleytâmlar (27) 1331(1915)

1914 de Birinci Cihan Harbi patlak vererek Türkiye'nin de ister istemez bu harbe girmesi üzerine harbin doğurduğu sefalet ve açlığın tesiri ve istilâyâ uğrayan yerlerde yetim ve öksüz kalan çocukların himâyesi zaru -

reti bu müesseseleri doğurmuştur. Bilhassa şark vilâyet - lerinden getirilen binlerce erkek ve kız çocukları ba - rındırmak, dolayısıyla okutup yazdırmak ve kendilerine bir san'at ve meslek öğretmek düşüncesi bu yolda âcil tedbir - ler ittihazını icap ettirmiş ve harp yüzünden memleketi terkeden İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyanların bıraktıkları mektep ve müesseselere el konup ilk iş olarak bunlar Dârüleytâm yapılmıştır.

Fakat gerek bu müesseselerin işgali, gerek Dârüley - tâm ittihazı ve idaresi başlangıçta bir Hükûmet, bir Maarif Nezareti işi telâkki edilmiyerek Fırkacılık çerçevesi içi - ne sokulmuş ve bunları hükûmet değil, halk yapıyormuş diye İttihat ve Terakki Fırkası İstanbul merkezini idare eden Kemal Bey ile Kastamonu Mebusu İsmail Mahir efendi bu işi Dârüleytâmlar Umum Müdürü Sıfatiyle idareye memur edilmiş - lerd.

İşgal edilen binalar esasen de mektep ve manastır gibi ilim ve san'at müesseseleri olduğu ve bunların depola - rında birçok malzeme bulunduğu için ilk senelerde gerek ted - ris malzemesi, gerek eşya, levazım, hatta yiyecek hususla - rında o kadar güçlük çekilmiyor ve çekilse de o zaman tica - retle de uğraşan ve istediği eşyaya el koymak salâhiyetini almış bulunan Kemal Bey herşeyi kolaylıkla temin ediyordu. Bundan dolayıdır ki yalnız Mekteplere ve Manastırlara değil meselâ muharip devletler tebaasından birisine ait herhangi bir sınaî müesseseye de el atılarak orası Dârüleytâm talebe - si için bir san'at atelyesi haline getiriliyordu. Yine bu sa -

lâhiyetlerden ve bu kolaylıklardan dolaydır ki işgal olunan binalarda birçok tâdilât yapılip onlara katlar, pavyonlar ekleniyordu. Meselâ: Notridam dö Siyon'un üzerine bu sırada bir kat eklenmiş, Yedikule'deki İtalyan Mektebi de bir misli genişletilmişti.

Kemal Bey-İsmail Mahir Efendi'nin işgal ettikleri müesseselerden Galata'da Ruslara ait manastırları o sırada ve oranın ambar memurluğunun delâleti ile gezmiş, yapılan tahribat, tadilât ve israfatı gözümle görüp hayret etmiştim. Binalarla eşya düşman malı ve onlara el atanlar gayri meşul şahıslar olduğu için, israfın, suistimalin haddi hesabı yoktu. Ve bunu da kimse sormağa ve araştırmaya cesaret edemiyordu.

İsmail Mahir Efendi, Farka mensuplarının iddialarına göre cesur bir adamdı. Fakat başı sarıklı ve kültürü kıt olan bu zat burnundan ilerisini görmez ve düşünmezdi. Arkadaşları da öyle olacaktı sanki bu harp sona ermeyecek, galibiyetle de, mağlûbiyetle de netâcelense hiçbir devlet, hiçbir hak sahibi hakkını arayıp sormayacak ve nihayete kadar bunlar yanımıza kâr kalacakmış gibi hareket edildiği için İsmail Mahir Efendi öldüğü zaman onun ölüsünü Bebek'teki Sen Jozef Mektebi'nin çarçabuk camie çevrilen kilisesi önüne yani mektebin ta göbeğine gömmüşlerdi.

Mütarekenin ilânıyla beraber İstanbul'a gelen ve müesseselerine sahip olan Fransızların elinden bu zatın ölüsünü bir hakarete maruz kalmadan kurtarmak üzere bir gece içinde sarf edilen emeği ve çekilen zahmeti o zamanki Maarif Nazırı Filozof Doktor Rıza Tevfik'in beyanatından öğ -

renmiştik.

Umumî Harp tahminin fevkinde uzayınca, anbarlardaki malzeme bitince, halkta da elkonulmak suretiyle alınabilecek eşya, yiyecek ve levazım kalmayınca ve hepsinden üstün olarak Dârüleytâmların idaresinde usûlsüzlük ve israf alabildiğine yürüyünce bu müesseselerin idaresi ciddi güçleşmiş ve nihâyet hükûmetçe idaresine el atılarak ıslâhı ve belli başlı varidat kaynakları tahsisi cihetine gidilmiş ve bu maksatla 16 Mayıs 1331 de bir Muvakkat Kanun neşir ve bu kanun 2 Nisan 1333(1916) da aynen kabul edilerek her sene devlet, hususî idare ve belediye bütçelerinden yapılacak yardımdan başka bir defaya mahsus olmak üzere Maliye'ce 150.000 lira nakit ve 500.000 dönüm arazi verilmiş, daha sonra bu da kâfi görülmeyerek 3 Nisan 1333(1916) tarihli başka bir kanunla posta ve telgraf, tütün ve içki vergilerine ek olarak muhtelif miktarlarda daimî varidat kaynakları gösterilmiştir. Fakat bu kanunların neşrinden bir sene geçmeden harp sona ererek mütareke devresine girilmesine binaen harp kadar uzayan mütarekenin hemen başlangıcında düşman devletlerin orduları, donanmaları ve tebaaları İstanbul'a gelerek eski müesseselerini derhal işgale başlamışlardı. Onların işgali bizimkilerden daha elîm ve bizim için daha zararlı oldu. Birkaç gün içinde hemen boşaltılması lâzım gelen bu müesseseler için yer de bulunamıyordu. Nihayet talebeyi boş duran saraylara yerleştirmeğe mecburiyet hâsıl oldu. Şehir içinde ve dışında hattâ Kâğıthâne'deki Çağlayan Kasrı'na varıncaya kadar bütün saraylar Dârüleytâm ittihaz olundu. Ve bu suretle o saraylar da tah -

rip edildi. Bahçeleri birer bozkır haline getirildi.

Dârüleytâmların masraflarına o zamanki hükümet bütçesi tahammül edemediğinden yavaş yavaş tasfiyelerine karar verildi. Tasfiyeye evvelâ; şehir dışındakilerden başlandı. Aynı zamanda bazı vilâyetlerde de bahs olunan yabancı müesseseler Dârüleytâm ittihaz edilmiş olduğundan onlar da birer birer tasfiye edilerek kalan talebesi İstanbul'da toplanıp ve idareleri Şehir Yatı Mektebi adıyla hususi idareye verildi. Nihayet bu idarece de yatı mektepleri büsbütün kapatıldı. Ve bugün o muhteşem! Dârüleytâmlardan bir eser kalmadı.

Tarihçesini şu suretle kısaltmış olduğumuz Dârüleytâmları bir de resmi bir ağızdan dinlemek faydeli olur. Bunu da Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'in Mebusan Meclisi'nde bu müesseselerin bütçelerinin müzakeresi dolayısıyla vermiş olduğu izahattan öğreniyoruz. Nazır demiştir ki:

"Dârüleytâmlar 12 Teşrinisânî 1330 tarihinde tesis olunmuştur. Dârüleytâmları tesise saik olan sebebi de arz edeyim; Seferberliği yaptıktan ve harbi ilân ettikten sonra bazı düveli muhasıma kendi müessesatını kapatmak mecburiyetinde bulundu. Bu düveli muhasıma müessesatı meyanında birçok Dârüleytâmlar vardı. Bu Dârüleytâmlar kapanınca oralarda bulunan çocuklar ki-Osmanlı çocukları idiler-açıkta kalacaklar, sefil olacaklardı. Bunların sefaletlerine set çekmek için onları ibata edecek Dârüleytâmlar tesis etmek lâzım geldi.

İşte 12 Teşrinisânî 1330 tarihinde bu yolda bir es-

babı mucibe ile Meclisi Vükelâya müracaat etmişdim. Oradan bir kararname ile Mart'a kadar lâzım gelen tahsisat verildi. Bu tahsisat ile Dârüleytâmları açtım. Fakat Dârüleytâmları açar açmaz karşımızda gayet büyük bir ihtiyaç görüldü. O ihtiyaç da Balkan Harbi'nden sonra bu tarafa hicret eden birçok ahali meyanında kimsesiz bir çok çocukların da mevcut bulunması idi. Bu çocuklar şunun bunun himayesine sığınarak gelmişler, fakat bir taraftan melûe bulamadıkları için bir çoğu açlıktan, sefaletten ölmeye mahkûm bulunmuşlardı. İşte biz düveli muhasıma müessesatını kapadıktan sonra oradaki çocukların himaye etmek için müessesat açtığımız sırada bu çocuklara da rastgeldiğimiz bunları da almağa mecbur olduk. Binaenaleyh 1331 senesi bidayetinde tahsisatımızın tezyidini istedik, meclisiâliniz de bunu Dârüleytâmlar namına kabul etti.

Dârüleytâmların tesisinden yedi ay sonra hükûmet evlâdı şuhedaya daha mutena bir terbiye vermek için yeni müessesat açmak lûzumunu hissetti. Bunun için evlâdı şuheda vergisi namı ile bir vergi ihdas eyledi. (Burada nazır Şükürü Bey Dârüleytâmlar bütçesine dair uzun uzadıya izahat verdikten sonra masrafı çok görenlere karşı şu cevabı vermiştir.)

"Bendenize kalırsa Maarif Nezareti'nin dört, beş yüz bin lira alması meselesini Meclis-i Âli'nizde meydana koymak bu memleketin haysiyeti için bir leke teşkil eder (pek doğru sadaları). Maarif Nezareti bugünkü tahsisatiyle kendini diriltemez. Bulgaristan hükûmeti iki sene evvel 34000000 leva yani 1500000 liralık Maarif bütçesine malikti. İki sene içinde ise bu miktarı 57000000 levaya çıkardılar. Yani masraf bütçesini takriben 3500000 Osmanlı lirası-

na iblâğ etti.Hattâ geçenlerde bir Tıp Fakültesi tesis etmek için bütçelerine yeni tahsisat koydular.Mülk ve nüfus itibariyle bizim rub'umuz olmayan Bulgaristan'ın bugünkü bütçesi bizim bütçemizden üç defa fazladır.Bu böyle olunca bizde niçin olmadı?Diye teessüf edelim.Bu,Meclis-i Âlinizde zikrolunacak bir mes'ele değildir.

Sonra eytâmın muhtelif devairce idare edildiğini söylediler.Muhacirin idaresi büyük,küçük bilûmum muhacirine bakmak mecburiyetindedir.Biz de Dârüleytâmları tevsi etmek istedik.Ve Meclis-i Âli'nizden mükerreren arzettiğim gibi Dârüleytâmların mevcudu 15 veya 16 bindir, dedim.Fakat bugün mevcudu 11600 dür diyorum.Çünkü bunun sebebi vardır.Müdüriyeti Umûmiye teşkilâtını yaptıktan sonra erzakın bu galâsı karşısında on altı bin Eytâmı idare edemedik.Ve bu Eytâmhânelerin bir kısmını kapatmağa mecbur olduk ki ekserisi Sivas'tadır.Bunu yüreklerimizin kanı akarak,maattessüf kapattık.Eğer kabil olsaydı o muhacirin idaresinin elindeki Eytâmı da alırdık.Çünkü muhacirin idaresi bu Eytâmı yalnız yedirip içiriyor,ölümden kurtarıyordu.Halbuki biz hem ölümden kurtarıyoruz,hem de kendilerine atî için bir hayat veriyoruz;yani onları ilimle,san'atla teçhiz ediyoruz.Binaenaleyh kabil olsa da onları da Dârüleytâmlara yerleştirebilseydik.

Sonra evlâdı şüheda için yapılan müessesatın adedini çok gördüler.Efendiler size arzederim ki biz düveli muhasimenin bu gibi müessesatınının kapattığımız zaman onların açmış oldukları Dârüleytâm müessesatı 100 den eksik değildi.Ecnebiler memleketimizden fedakarlık ederek 100'ü müte-

caviz Dârüleytâm açmışlardı. Halbuki bu memleket henüz bir Dârüleytâm açmamıştı. Fakat kabul ettiğiniz bütçe sayesinde bunları 65'e çıkarttık. Kapattıklarımızla beraber 80'i mütecaviz idi. Bu 65 Dârüleytâm ise kafi gelmiyor binaenaleyh bunları bu kadar tezyid edersek memleket o nisbette hizmet etmiş oluruz.

Sonra program haricinde müessesat yapmışız. Biz programımızın haricinde bir tane müessese açmadık. Nerede bir müessese, nerede bir bina ve nerede bir yetim, teselli edecek bir yavru bulduk isek orada bir Dârüleytâm açtık."

"2 Nisan 1917 tarihli Dârüleytâmlar Müdüriyeti Umumiyesi Teşkîli ve Müteferriatı Hakkındaki Kanun, Osmanlı İmparatorluğu'nun Meşrutiyet Devri'nde özellikle şehit çocuklarının korunması ve yetiştirilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan Dârüleytâmlarla bunlara bağlı müesseselerin idaresine yeni bir görünüm getirmiştir. Bu kanun uyarınca; o zamana kadar kurulan bütün Dârüleytâmlar birleştirilerek Dârüleytâmlar Genel Müdürlüğü'ne bağlanacak, Dârüleytâmlar Genel Müdürlüğü'ne devlete ait araziden 500.000 dönüm toprak verilecek, il özel idareleri ile belediyeler bütçelerine himâyeye muhtaç çocuklar için yardım ödenekleri konulacak ve dârüleytâmlarda tarım ve san'at öğretimi uygulaması yapılacaktır.

Meşrutiyet devrinin dârüleytâmlarını malî bakımdan destekleyecek bir kaynak yaratmak için "Evlâdı Şüheda Vergisi" adı altında ayrı bir vergi de ihdas edilmiştir. İmparatorluğun coğrafyasını parçalayarak küçülten harplerin devlete emanet ettiği şehit yavrularını, göçmen ve mülteci

çocuklarını beslemek, okutmak ve yetiştirmek davası dârüleytâm müesseselerinde, mahdut da olsa bir çözüm yolu bulunmuştur. (28)"

Burada bir cemiyet adamı ve bir kumandan olarak Meşrutiyet devrinin dârüleytâmları ve çocuk davasına müşahhas katkıları sebebiyle Kâzım Karabekir'den de bahsetmek durumundayız.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'in Erzurum'dan 9.11.1335 tarihinde Harbiye Nezareti'ne hitaben yazdığı teftiş lâyihasının 3. Paragrafında: "Erzurum'daki Kolordu menabii ve Harbi Umumi ile Ermeni kıtalinin bıraktığı şehit evlâtlarından mürekkep leyli eytâm ibtidâî mektebinin Van'a kadar aşiretler üzerinde dahi pek büyük bir hüsnü tesir yaptığını gördüm. Buna iâşe derdi de munzam olduğundan herkes evlâdını mektebe göndermek için istirhamatta bulunuyor. Aşiret zabitleri evlâtlarının kamilen ibtidâî mekteplerinde tahsil ve terbiyesi gerek halen dolaysıyla ve gerekse atiyen doğruca bu havalinin selah ve saadetinin temininde büyük bir yardımı olacaktır. Esasen kimsesiz masumlar da her tarafta doludur. Mevakideki zabitan ve memurin çocukları da muhtacı himâyedir. Binaenaleyh 20 Teşrinievvel 1335 tarih ve 1620 No.lu istirahat mım vechile Kolordu merkezinde olduğu gibi fırka merkezlerinde dahi böyle leyli mektepler açılmasına müsaadele

---

(28) Bekir Türkmen, Korunmaya Muhtaç Çocuklar, A.İ.T.İ.A., Master Tezi, Ankara, 1980, s.5

ni istirham eylerim.Bendeniz Erzurum'daki mevakideki zabitan ile,aşiret zabitanı evlâdını da almaya başladım.(29)"

Kâzım Karabekir Sivas'taki tespitlerini de şu şekilde tasvir etmektedir:"19 Teşrinisâni' de kar yağmaya başladı.Boş vakit bulduğum günler şehri,müessese ve mektepleri gezdim.Şimal cihetinde Sanayi Mektebi,Dârülmualimin,askerî pavyonlar...Epeyce şeyler başlamış fakat hepsi yarı kalmış.Bu cihette birkaç kilometre mesafedeki şelaleden elektirik celbi de düşünülmüş.Şahrin şimali şarkî cihetindeki Amerika Çocuk Müessesesi bir varlık gösteriyor.Şehrın vasatında hükümet ve ikamet ettiğimiz Sultanî Mektebi güzel varlıklar.İki adet çifte minare.Sultan Alaeddin tarafından yaptırılan Ulu Cami'den ve daha birkaç camiden birkaç han ve şehri temaşa için üzerine çıktığımız ahşap saat kulesinden başka ehemmiyetli bina göze çarpmıyor.Diğer binalar ahşap,sokaklar karma karışık ve çamur deryası.Karşıdan karşıya geçmek için yüksek atlama taşları var.Çarşıda hayat hali tahîide.Erzurum gibi harbin sefaleti neticesi görülmüyor.Mektebler,medreseler pek geri.Çocuklar kundura çakıyorlar.Kunduralıklar ve önleri berbat bir halde ve manzarada.Çocuklarda faaliyet yok,sıhhatleri bozuk,terbiyei bedeniye pek gevşek.Muallimlerine biraz nasihat ettim: "Çocuklar saf havada faal bulundurulmalı,kundura çıkarmanın temizlik olmadığını,bilâ-

---

(29)Kâzım Karabekir,İstiklâl Harbimiz,İkinci Baskı,Türkiye Yayınevi,İstanbul,1969,s.352-353

kis çocukların ayakları üşüyerek envai hastalıklara uğrayacakları gibi kundura çıkardıkları yerlere kimi çorapla kimi kundura ile bastığından kunduraların içi pislik ve mikrop doluyor, evleri de kirletirler."Mekteplerde basit bir tarzda olsun müzeler, nebat ve hayvan koleksiyonları -Talebelerin dahi yapabileceği olmadığı gibi el işlerine de ehemmiyet verilmiyor. Vakfın bir cami yanındaki mektebi sanki hapishâne, hem gayri-insanî bir hapishâne. Elli kadar kız ve erkek çocuk üst üste. Berbat, koku ve rutubet içinde. Bir kız çocuğuna dersini sordum: Zina, livata... diye başladı. Bu mızraklı ilmühalden bahs imiş. Ahmediye de okuyorlar. Ne vali, ne de maarif müdürü, ne de büyük bir zat bu mektebin şimdiye kadar semtine uğramamış. Buraya yavrularını gönderen ana ve babaların cehalet ve hissizliğine hayret ettim. Kumandan ve valiye ve Hey'et-i Temsiliyeye bu ahvali vakit buldukça görüp mani olmalarını rica ettim. Sivas'ta en iyi kızlar mektebi ve buna mülhak ana mektebi idi. İyi lâfı diğerlerine kıyasendir. Her vasıtaları eksik yalnız temizlik ve intizam vardı. Kolordu Sanayiine alınan kırk elli kadar kimsesiz çocuk en bahtiyar bir halde san'atla uğraşıyorlardı. Dârüleytâm diye askerî pavyonlarda dört yüzden fazla çocuk boş oturuyorlar perişan bir haldeler. Vilâyet bakamadığından Kolordu himâyesine almış. Şehre sekiz kilometre kadar mesafedeki ziraat mektebi 309 da tesis olunmuş. 325 de Numûne Çiftliği yapılmış. Sekiz on yetim çocuk var. Beşyüz dönüm arazi si varmış. Fakat boğaz medhalinde münasebetsiz bir yerde.

İstatistik sordum.Yokmuş! Geçen sene buğdaydan bire bir buçuk almışlar! Bu sene arpa ekmişler bire on almışlar. Müessesede ne esaslı bir kütüphane ve ne de müze ve ne de kendisine ait numûne vesaire yok.Kızılırmak üzerinde Sivas'ın varlıklarından kesik ve eğri köprüler var.Kızılırmak üzerinde Kesik Köprü kârgir,Ankara yolu üzerinde Sultan Aziz zamanında 1292 de yapılmış.Yeni gibi duruyor.İki kısımdan mürekkep.Sivas cihetindeki kısım 100 metreden ziyade diğer kısım 30 metre kadar.İkisi arası ada.Kızılırmak büyük kısım altından akıyor.Köprünün üzerinde bazı kaldırım kısımları çökmüş,su birikintileri hasıl olmuş.Bizim fena hallerimizden bakımsızlık şayani esef.Az masrafla yapılmayan bu ufak bozukluklara sonra birkaç misli para sarf olunacak.Eğri Köprü 150 metre kadar tulde kârgir.Köprünün Sivas cihetindeki elli metre lik kısım şose.İstikametinden eğri olduğundan köprünün ismi Eğri Köprü olmuş.Bu köprü Harput yolu üzerinde 50 metrelik kısım yıkıldığından on beş sene evvel yapılmış. Bir taş üstünde selvi ağacına bağlı bir at gibi bir hayvan resmi varsa da tarih yok.Sivas'ın Daülkelp Hastanesi temiz.Aynı meydana nazır otomobil parkı da var.Bunlar da şehir harici müesseselerden.(30)"

15.Kolordu Kumandanı Mirliya Kâzım Karabekir metinlerini Hey'et-i Temsiliye'ye bildirerek Ermenilere Erzurum'dan 22 Mart 1336 tarihinde yazdığı mektubunda; "Ermenilerin çok yönlü olarak yaptıkları mezalime dikka-
ti çekmiş ve Şuragel,Akpazar,Zarşad ve Çıldır mıntika -

(30)Kâzım Karabekir, a.g.e.,s.368-370

sındaki ahaliî İslâmiye'ye yapılan mezalimin arttığını, mezkûr mıntıkada 28 pare İslâm köyünün tahrib ve iki bin mütecaviz nüfusun katil ve birçok eşya ve hayvanatının gasp edildiğini ve genç İslâm kadınlarının alınıp Kars'a ve Gümrü'ye götürüldüğü ve köylerden kaçabilen yüzlerce kadın, çoluk çocuğun da dağlarda dövülüp öldürüldükleri ve İslâmların mal, can, ırz ve namuslarına yapılan bu tecavüzün hâlâ devam etmekte olduğunun mevsubu haber alındığını" ifade etmiştir.(31)

Kâzım Karabekir İstiklâl Harbimiz isimli eserinin 1091.sahifesinde: "28 Temmuz'da General Tavzand'in (Kütulammare'de esir ettiğimiz İngiliz Kumandanı)Ankara'ya geldiğini ajanslardan öğrendiğini, Yunan ordusunu içine düştüğü uçurumdan kurtarmağa çalışacağı endişesini duyduğunu, Garp Cephesine yapmayı tasarladığı seyahate artık bir mani kalmadığını, bu seyahate yetiştirdiği şehit çocuklarından da her yaştan ve her sınıftan olmak üzere elli çocuktan mürekkep bir müfrezeyi de iştirak ettirmeyi ve bunları İstanbul'a dahi göndermeyi düşünerek hazırlık yaptırdığını,

9 Ağustos'ta çocukları Erzurum üzerinden Trabzon'a yola çıkardığını, Kars-Ardahan, Artvin mıntıkalarını tefişe diye yola çıktığını, mühim mevkileri ve bu arada Kovarshane ve Murgul bakır madenlerini ve Maraddid-Borçka mıntıkalarını ve hudut kısmını da dolaşarak 25 Ağustos'ta Trabzon'a geldiğini, çocuklar müfrezesinin de aynı günde (31)Bakınız, Kâzım Karabekir, a.g.e., s.523 v.d.

buraya geldiğini" ifade etmektedir.

Şark vilâyetlerinden toplanan himâyeye muhtaç çocukların merkezi yerlerde bilhassa İstanbul'da bakım ve eğitime alındıklarını ileride aynı başlık altında inceleyeceğiz.

28 Mayıs 1338 de Kâzım Karabekir Sarıkamış'ta 250 şehit çocuğunun sünnet düğününü mutantın bir surette yaptırmıştır. Düğünle ilgili olarak sabahlara kadar eğlenceler yapılmış olup; çocukların diğer arkadaşları muhtelif temsiller ve oyunlar oynayarak sünnet olan arkadaşlarını eğelendirmişlerdir.

Kâzım Kârabekir, İsmet Paşa tarafından çocuklara yönelik hizmetleri sebebiyle olağanüstü şekilde övülmüştür. Kâzım Karabekir, 31 Mayıs'ta İsmet Paşa'dan aldığı 7 Mayıs tarihli mektuptan bahisle İsmet Paşa'nın: "Kardeşim... senin mekteplerinin ve senin şehit evlâdlarının menakibini işiterek müftehir ve mağrur oluyorum. Fotoğraflar işittiklerimden daha iyi ve daha fevkâlâde şeyler yaptığını gösteriyor. İçimide senden daha müspet ve daha payidar ve ebedî iş yapanımız var mıdır? Gürbüz, akıllı ve tahsilî çocuklar âtimiz için kuvvetli bir mesned olacaklardır. (32)" Dedğine işaret etmektedir.

---

(32) Kâzım Karabekir, a.g.e., s.1054

Büyük Türk sosyologlarından Ziya Gökalp "Küçük Mecmua" da yayınlanan yazı ve şiirleriyle dikkati çekmektedir. Gökalp özellikle Diyarbakır Dârüleytâmı ile doğudaki yetim çocuklar konusuna eğilmiştir. Diyarbekir'de yayınlanan Küçük Mecmua'da "Dârüleytâma Bir Nazar" başlığı altında Dârüleytâmı ve içtimâî mahiyetini anlatmaktadır.

Ziya Gökalp tarafından Diyarbekir Dârüleytâmı'nın Sünnet İlâhisi başlığı altında Küçük Mecmua'da yayınlanan ilâhiyi aynen aşağıya alıyoruz:

DIYARBEKİR DÂRÜLEYTAMI'NIN SÜNNET İLÂHİSİ(33)

İlâhi! Sen yetimleri seversin,
Öksüzlere anne, bize pedersin;
Susuz ölen şehitlere keversin...
Sen ümitsiz bırakmazsın şehidi:
Her şehidin bir yetimde umidi..

Bir taşına feda olup her biri
Kurtardılar Edirne'yi, İzmir'i
Ölü biziz. onlar arşta hep diri!

Onlar senin didârını görürler
Habib'ini gülzârını görürler..

İlâhi! Sen mümkün ettin muhâli
Avrupa'ya alkışlattın hilâli
Başımızdan eksik etme Kemal'i.

---

(33) Mehmet Kaplan-İnci Enginün, Birol Emil-Necat Birinci-
Abdullah Uçman, Devrin Yazarlarının Kalemıyla Millî
Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, C.II, İstanbul, 1981,
s.1020-1022

Yeryüzünde şimdi odur arslanın
Umacısı İngiliz'in Yunan'ın.

Odur silen alnımızdan lekeyi
Kurtaracak daha nice ülkeyi
Hind'i, Mısır'ı, Kerbelâ'yı, Mekkeyi.

Çabuk büyüt biz de yiğit olalım
Ordusunda gazi, şehit olalım.

İlâhi! Sen ıslah için dünyayı
Türk'ü kıldın fedailer alayı
Zorbalara odur veren cezayı.

Garbî, Şarkî Romaları o yıktı
Her hüzünden tarihte bir çağ çıktı..

Rus Çarlığı sana isyan etmişti
Türk'e dedin kaldır o tac yok şimdi
Rûm kayseri o da düştü ebedî

Şimdi geldi İngiliz'in nevbeti.
O kaldıkça gülmez İslâm ümmeti.

İlâhi! Sen güldür artık İslâm'ı
Yere geçir bu medeni yamyamı
Hür yapalım her yıl büyük bayramı.

Korkmaksızın Arafat'a gidelim
Medine'ye, Utebat'a gidelim.

Harp bitince lâzım felen fikren yükselmek
Düşmanlara irfanca da üst gelmek
Bu uğurda çekeceğiz çok emek.

Ya Rab sünnet hürmetine ikrâm et
Bizi yüksek ilimle de be-kâm et.

İlâhî! Sen yükselt Hakk'a tapanı
Cezalandır doğru yoldan sapanı.
Aziz eyle bizi sünnet yapanı.

Sünnetsizlik, yoktu bunu düşünen,
Müslümanın farkı nedir münkirden?

Yoktu hattâ barınacak yuvamız,
Yaptı bize Cevat Paşa babamız.
Şimdi herkes gibi biz de adamız.

Ya Rab! Onu muradına kavuştur!
Mazlûmların imdâdına kavuştur!

20 Teşrinievvel 1338(1922) tarihli İleri Gazetesinde, Dün İstanbul hakiki bayramını idrak etmiş ve Refet Paşa Hazretleri'nin şahsında kahraman Anadolu' -yu selamlamıştır, başlığı altında yayınlanan yazıda Fatih semtinde avluya dizilen Dârüleytâm talebelerinin Paşa'yı selamlarken; Paşa'nın heyecanlanarak haykırdığını ve:

-"Evlâdlarım! Siz babalarınızı kaybettiniz; bu yurdun, bu büyük vatanın istihlâsı için onları elleri -nizle gömdünüz. O muhterem şehitlere Allah rahmetler ihsan etsin! Fakat, siz evlâdlarım, bugün vatanınızın istiklâlini mini mini gözlerinizle görüyor ve küçücük kalbinizle yaşıyorsunuz.(34)" diyor ve alkışlar arasında yoluna devam ediyor.

---

(34)M.Kaplan, İ.E., B.E., N.B, A.U., a.g.e., s.1058

Dârüleytâmların ortak zarurî ihtiyaçların yanısıra çocukların çeşitli seviyelerde ihtiyaçlarını da karşıladığını ifade edebiliriz. Buna misâl olarak Ali Sedad'ın Renin'de 1 Teşrinisânî 1338(1922) de yayınlanan haberi ni verebiliriz:

Mustafa Kemal Paşa'nın ikametgahında "Gazi Başkumandanımız refâkatlerinde Fevzi, İsmet, Kâzım Karabekir, Kemâleddin Sami Paşalar hazerâtı olduğu halde heyetin toplandığı meydanlığı ziyaret etmişler ve İstanbul'lu misafirleri selâmladıktan sonra irfan ordusu kumandanlarıyla ayrı ayrı görüşebilmek için heyeti köşkün salonuna davet eylemişlerdir.

Salonda Gazi Başkumandanımızın tarafeyninde ahz-ı mevki eden Kâzım, İsmet, Fevzi, Kâzım Karabekir, Kemâlettin Sami paşalar hazretlerinin huzurunda resm-i kabul icra edildi.

Heyet birer birer muzaffer kumandanların önünden geçti. En saf ve temiz göz yaşlarını dökerek Başkumandanımızın ayaklarına kapanan muallimlerin heyecan ve teesürü kabil-i tasvir değildir.

Gece Başkumandanımız ve bütün muzaffer kumandanlar Şark Sineması'nı teşrif ile muallimlerle hasbihalde bulundular.

Şark Tiyatrosu binasının sahnesinde izhâr olunan mahallerde milletin kumandanları ahz-ı mevki etmişler ve İstanbul'un beş yüz hocası halâşkâr kumandanlarla aynı bina dahilinde karşı karşıya bulunmaktan mütevellit sadet ve heyecanı hisseylemişlerdir.

Dârüleytâm mızıkasının terennüm ettiği İnönü, İstiklâl ve Ertuğrul marşlarından sonra muallimler nâ - mına Kemal Zülfi Bey bir hitâbe irâd etmiş ve bunu Ru - şen Eşref, Hamdullah Suphi, Muhiddin Bey'lerin nutukları takip eylemiştir.(35)"Gazi'nin muallimlerle hasbıhalin - de Dârüleytâm mızıkasının mühim bazı marşları terennüm etmesi oldukça dikkat çeken hususlardan birisidir.

Tanzimattan beri süregelen ikili eğitim anlayışı - nı ortadan kaldırmak, eğitimde vahdeti sağlamak üzere 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisât Kanunu çıkarıl - mış ve Dârüleytâm İdaresi de Maarif Vekâleti'ne bağlan - mıştır.Kanun'un konumuzu ilgilendiren ana maddeleri şun - lardır:

"Madde 1- Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâleti'ne merbuttur.

Madde 2-Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti veyahut husu - si vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir.

Madde 3-Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti bütçesinde metâ - kib ve medarise tahsis olunan mebaliğ, Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4-Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehas - sısları yetiştirmek üzere Dârülfünûn'da bir İlâhiyat Fa - kültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniy - yenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi i -

(35)M.Kaplan, İ.E., B.E., N.B., A.U., a.g.e., s.1070

çin de ayrı mektepler küşad edecektir.

Madde 5-Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisat-ı umumiye ile müştegil olup şimdiye kadar Müdafaa-ı Milliye'ye murbut olan Dârüleytâmlar bütçeleri ve heyet-i talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâleti'ne raptolunmuştur. Mezkûr rüşdî ve idadîlerde bulunan heyet-i talimiyelerin cihet-i irtibatları âtiyen ait olacağı vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nisbetlerini muhafaza edecektir.(36)"

Böylece Birinci Heyet-i İlmiye toplantısında alınan karara paralel olarak şehit çocuklarını ve yetimlerini himâyet etmekte olan dârüleytâmlar Maarif Vekâleti'ne bağlanmış oluyordu.

Ahmet Şükrü, 5.4.1924 tarihli "Vatan" Gazetesi'nde Maarif Siyasetimizin Hedefleri ve Vazifeleri konusunda Bakan Vasıf Bey'le yaptığı mülâkatta Bakan'ın 7000 yetim çocuğu barındıran dârüleytâmlar hakkında "olmasalar daha iyi olurdu" diyecek noktaya getirdiğine işaret etmiştir.(37)

Anadolu'da teşekkül eden Millî Hükûmet dârüleytâmları Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğundan alarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın sorumluluğuna verdi. Bu müesseselerin çalışmasını düzenleyecek tüzük

(36) Milli Eğitim Vekâleti, "Milli Eğitimle İlgili Kanunlar I" , Ankara, 1953, s.647-648

(37) Ahmet Şükrü, "Maarif Siyasetimizin Hedefleri ve Vazifeleri", (Vasıf Bey ile Mülâkat) Vatan Gazetesi, 5.4.1924

çıkmadığı için, Dârüleytâm Yönetmeliği yürürlüğe konmuştur. Bu Yönetmelik Atatürk'ün liderliğindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin sosyal sahada ileriye dönük tedbirlerini ifade etmektedir.

İleriye dönük bir tedbir olarak nitelendirdiğimiz bu Yönetmelik; Dârüleytâmları Türkiye Büyük Millet Meclisi Sosyal Yardım Komisyonu'nun denetlemesine tabi tutmuştur. Dârüleytâm Yönetmeliği; dârüleytâmların nereden gelir sağlayacağını (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Özel idareler ve belediyeler) maksadını, nasıl idare edileceğini açıklığa kavuşturuyordu. İdare; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca tayin edilecek bir müdür tarafından sağlanacaktı. Ayrıca dârüleytâmlardaki ders ve san'at dallarını, öğrencinin kazançlarını ve hayata atıldığı safhadaki durumun nasıl olacağını kayda bağlıyordu.

Uzun harp yıllarının ortaya çıkardığı çocuk himâye ve eğitimi probleminin fevkalâde tedbiri olarak kurulan dârüleytâmlar ve onlara bağlı müesseseler, 1926 tarih ve 931 Sayılı Kanun'la kaldırılmıştır. (38)

---

(38) Bakınız, B. Türkmen, a.g.e., s.7 v.d.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DA SOSYAL HİZMETLERİN VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİNİN TEKÂMÜLÜ

Avrupa'da sosyal hizmetlere olan ihtiyaç mühim harpler, ekonomik bunalımlar, sanayi inkılabı gibi menfi sebepler sosyal muhtevalı müesseseleri tesiri altına almıştır. Normal sosyal vetirelerin seyrini değiştiren bu tekâmül sosyal hizmetleke ihtiyacı açık ve zaruri hale getirmiştir. Avrupa ve Amerika'da sosyal refah hizmetleri için milyonlarca dolar harcanmaktadır. Bu faaliyet milyonlarca insanı da müspet yönde etkilemektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde sosyal refah için eskiden beri mesela 1954 yılında 54 milyar dolar, 1960 yılında ise yaklaşık 20 milyar dolar harcandığı kayıtlarda yer almaktadır. Demokrasi anlayışına uygunluk bakımından sosyal hizmetler geç de olsa Avrupa'da da önem kazanmıştır. Bilindiği gibi bugün bile Avrupa'da sanayi ve ticaret ön planda olup tarım ve ziraat ise daha sonraki sıralarda yer almaktadır. Sanayi ve ticaretin gelişmesi yeni yeni problemleri de beraberinde getirmiştir. Psiko-sosyal manada artan bu problemleri çözmek ve sosyal bakımdan uyumu (intibakı) sağlamak üzere sosyal hizmet müesseseleri meydana getirilmiştir. İşçi kesiminin mesleği gereği iş kazalarına uğrayanlar, dar gelirli kimseler ile sakat ve yaşlılar bu hizmetlere ihtiyaç duyan kesimler olarak dikati çekmişlerdir.

Yaşanmaya elverişsiz meskenler, sıhhsizlik, dinlenme imkânlarının azlığı, monotonluk ve bunlara bağlı olarak gelişen ruhi çöküntü ... Anormal davranışların art-

ması, bakım ve eğitime ihtiyaç gösteren geri zekâlılar, hızlı endüstriyel gelişmeler, bunların hepsi Avrupa'da sosyal hizmetleri mecburiyet haline getiren hakikatlerdir.

I. AVRUPA'DA SOSYAL HİZMETLERİN BAŞLANGICI (39)

İnsan davranış ve tutumlarının tahlili, insanların birlikte yaşayışını, karşılıklı yardım ruhu kadar, saldırganlık ve mülkiyet ruhunun da karakterize ettiği inancını kuvvetlendirmektedir. Sadece başka türlü olsa idi, insan toplumları bugünkü şeklini almazdı. Beşerin yaşama örneğini mal edinme ve rekâbet unsuru ile yetinir görmek ve özelliği yardım etme ve işbirliği yapmak örnekleriyle dengeleştirmemek, eksik bir hüküm vermek olur. Rus Kropotkin'in karşılıklı yardım tezi üzerinde etraflı bir çalışma yapmasından çok daha evvel, insanoğlunun Darwin'in kuvvetlinin yaşayacağı nazariyesinden başka prensiplere dayanarak bir hayli mesafe katettiğini, belirtecek belirtiler olduğunu ifade etmek gerekir. Aileyi, kabileyi, devleti veya modern toplumu meydana getirmesi için hiçbir insan topluluğu karşılıklı yardım unsurundan faydalanmaktan geri kalmamıştır.

Musevilik ve Hristiyanlık'tan çok daha önce yaşamış insanların hayatında yardım severliğin yeri vardır.

---

(39) Arthur Fink (Çev., L. Yasa, N. Ulusoy), Sosyal Hizmet Alanı, (The Field of Social Work) S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayını, Sayı: 21, Ankara, 1963, s. 24-36

Musevilik ve daha sonra Hristiyanlık, karşılıklı yardımı bir insanlık belirtisi olarak kabul ettiği gibi bir iman belirtisi olarak da kabul etmiştir. 20 asra yakın bir zaman başkalarını düşünme hislerinin ifadesi, Hristiyanlığın kaidelerinden ilham almıştır. Fokaraya giyecek, giyecek ve barınak temin edenler manastırlar olmuştur. Feodal bir toplum karşılıklı dayanışma esasına göre şekil almış olmasına rağmen, hiçbir devlet bu münasebetleri kesin olarak tarif etmeye girişmemiştir. Statik bir dünyada bu kabıl münasebetler değişmez olarak kalmıştır.

Bilimsel devrin ve Rönesans olarak bildiğimiz fikirler kaynaşması ve kalkınması başlayıpta, insan oğlunun ruh ve akıl ufukları, sonradan maddî ufukları genişleyince, insanın kilise, efendi ile köle münasebetleri değişmek zorunda kalmıştır. Statiko tamamen değişmiş ve onun yerini devlet fikri ve tatbikatı almıştır. Amerika'da ve çağımızda edindiğimiz tecrübelerin başlangıcı olarak bu devletlerden birinin, İngiltere'nin, âmme yardımlaşması tarihini kısaca anlatalım.

Hemen hemen her hoş gitmeyen durumda olduğu gibi, artan yoksulluk problemi karşısında bulunan çare, baskı, yine baskı olmuştur. Feodalitenin yıkılışından sonra efendilere dayanan binlerce işçi gayesiz ve çaresiz ortalıklarda kalmıştır. Manastırların lağvedilmesi de, o zamana kadar kilisenin kanadı altında barınan binlerce insanı yolun kenarında bırakıvermişti. İngiltere, bu çok yaygın yoksulluk ve sefaleti, dilencilği men eden kanunlar çıkarmakla karşılamıştır. 1536 da parlamentonun kabul ettiği

bir kanunla,sadakaların Pazar günleri kilisede toplanması ve çalışmayan,hasta olan fukaraya mahalli idare memurları tarafından dağıtılması derpiş edilmişti.

Dilencilik ve dilençiler teşvik edilmeyecek,dolaşan dilenciler geldikleri yere gönderilecekler ve karşı duranlara dayak atılıp icabederse bunlar bir uzuvlarından mahrum edileceklerdi.Şahsen sadaka vermek tamamen yasak edilmişti.Öyle ki,sadaka veren,verdiği miktarın on misli kadar cezaya çarptırılacaktı.Bu sistem çok şiddetli görülmekle beraber,kilisenin fukaraya nizam ve ölçüden mahrum bir yardım yapılması sisteminden,devlet nizamı kurulması sistemine geçiş bakımından çok önemli bir ananesi vardır.

Çok geçmeden,böyle gönüllüler tarafından yapılan bağışların,yöne gönüllü kimseler tarafından toplanması ile ne istenilen meblağın toplanabildiği,ne de asıl ihtiyaç içinde olan kimseye tatminkâr bir yardım yapılması için elzem olan devamlı personel sağlanması mümkün olamayacağı takdir edilmişti.1572 de,halka,fukaraya yardım için konan vergiyi tanzim etmek,dağıtımını yapmak için hükümet memurları tayin edilmişti.Dört sene içinde her eyaletin mahkemesine ya satın almak veya kiralamak suretiyle birer islahevi kurmak yetkisi verilmişti.Bu evlerde işsizleri çalışmaya alıştırmak için aletler bulundurulacak ve para yardımı bir karşılık olarak yapılacaktı.Sosyal yardımda gelişmeyi Karl De Schweinits "England's Road to Social Security(=İngiltere'nin Sosyal Güvenliğe Doğru Giden Yolu)adlı kitabında şöyle anlatmaktadır:

"VIII inci Henry'den Elizabeth'e kadar kabul edilen

kanunlar bir mahalde oturan kimselere, mahallen finanse edilen ve mahalli memurlar tarafından idare edilen bir para yardımı sistemi ve geleneğinin kurulmasını sağlamıştır. Sorumlu "sorumlu fukaraya yardım memuru" bu işi yapmış ve çalışamayacak durumda olanlara direkt para yardımı sistemiyle sağlam fakirlerin çalıştırılması esası kabul edilmiştir. İki asır boyunca fukaralığı baskıyla yok etme gayretlerinden sonra, devlet yavaş ve isteksiz olmakla birlikte, fakir ve acize karşı sorumluluğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. 1349 ile 1601 yılları arasında geçirilen tecrübeler, İngiltere krallarına fukaralar arasındaki sefaletin ceza usulü ile yok edilemeyeceğini, fakat âmme imkânlarının ferdin ihtiyacına tatbik edilmesi sureti ile telâfi edilebileceğini anlatmıştı."

A. Elizabeth Fukara Kanunu

Kraliçe Elizabeth saltanatının sonlarına doğru, o zamana kadar serseriliği ve fukaralığı önlemek için yapılmış olan karışık kanunlar bir araya getirilerek, organik bir bütün şeklinde ortaya konmuştur ki, o devirden beri bu kanuna "Elizabeth Fukara Kanunu" denilmektedir. 1598 de kabul edilen Fukara Kanunu'nun 1601 yılında tekrar gözden geçirilerek kabul edilen şekli, o tarihten beri hem İngiltere'de hem de Amerika'da 300 seneden fazla bir zamandan fakirlere yardımın esasını teşkil etmiştir.

Çok zaman "43 Elizabeth" diye anılan 1601 Kanunu, yardıma hak kazananları üç katogoriye ayırmıştı: Çalışabilir fakirler, çalışamayan fakirler ve bakıma muhtaç çocuklar. Çalışabilecek durumda olan fakirlere iş bulunacak

ve çalışmak istemeyenlere o zamanki cezalar tatbik edilecekti. Çalışamayacak durumda olanlar ise fukara evlerine gönderilip, oralarda bakılacaklardı. Ana babaları veya büyükanne ve büyükbabaları tarafından bakılamayan çocuklar ise, çiraklığa verileceklerdi. Bunlardan erkekler 24 yaşına, kızlar ise 21 yaşına veya evleninceye kadar çirak verildikleri yerlerde bakılacaklardı. Bu kanuni hükümlerin yerine getirilmesi için arazi, bina ve mahsül vergileri konmuştur ki, bunlara özel ve hayırseverlerin arazi ve para bağışları ile bu kanunların çiğnenmesinden dolayı alınacak para cezaları da ilave edilecekti. Bu kanunu birçokları her devirde tatbik edilecek örnek kanun olarak kabul etmişlerse de, bir müddet sonra birçok ilâveler ve değişiklikler yapılmıştı. Fakir halk tabiatı ile bir yerde durmamış, fukara yardımının daha iyi olduğu kazalara doğru kaymaya başlamıştı. Bazen de, fukaraya yardımın daha iyi yapıldığı yerlere doğru akın olmuştur. Bu tarihten birkaç yüz sene önce, 1439 da parlamento işçi kanunu ile işçilerin oturdukları yerden ayrılmamasını emretmiş, fakat işçilerin durumu o kadar kötüleşmiştir ki, açlıktan ölüme mahkûmu olup yerinde kalmaya kimse razı olmamıştır. 1662 de kabul edilen bir başka kanunla, her kaza, kendi kaza bölgesinde doğan kimselere karşı sorumlu tutulmaya başlanmıştır. Bundan başka kanunen ikametgahları kabul edilmeyenler, kendi doğum yerlerine iade edilebilecekler, ancak yeni gelenler kazaya bir külfet olmayacaklarına dair garanti verdikleri takdirde o yerde oturma müsaadesi alabileceklerdi.

Fukara Kanunu'nun tatbikatı neticesinde ortaya çı-

kan durumlar için "işyeri testi" metodu konmuştu. Nahiye-lerde yardım görenlerin listesinin yapılmasının ve veri- len paranın da bu listede gösterilmesinin iyi tesiri o- lacağı düşünülmüş ve taleplerin azalacağı zannedilmiş i- se de, listeler durmadan büyümeye devam etmişti. Bunun so- nucunu alabilmek için, işyerleri test usulü konulması dü- şünülmüştü. 1697 de Bristol'de yapılan denemeler buna da- ir bir kanunun çıkarılmasına yol açmış ve böylece yardım masrafları biraz azalmıştı. Bu usulü tatbik için nahiye-ler birleşerek, fakirlerin çalıştırılabilecekleri işyerleri açmaya başlamışlardı. Bu işyerlerinde çalışmak istemeyen- lere, tabiatıyla yardım yapılmıyordu. Fakat çalışabilecek durumda olan fakir kimseleri, nahiye-ler başka nahiye-lere "kira ile" vermeye başlayınca bu fukaraların durumları çok güçleşmişti. Zira, böylece en korkunç ve feci bir insan emeği sömürülmesine yol açılmış, insanlar en az ücretle en kötü şekilde çalıştırılmaya ve emeklerinden kâr edil- meye başlanmıştı. Bu durumun feccatini düzeltmek için 1872 de parlamentoda fakirlerin kira ile verilmesini men eden bir kanun kabul edilmiştir. Daha sonra tesis edilen bir fon sistemi ile yine hem işsizlerin, hem de güçlükle geçimleri- ni sağlayanların sefaletini sadece arttırmaya yaramıştı. Bunu söylemekle İngiliz işçilerinin durumunu düzeltmek i- çin çıkarılan kanunların durumu düzeltecek yerde, daha da kötüye götürdükleri bir vakıadır. Bu yeni kanuna göre, fu- kara bakıcıları, çalışabilecek durumda olan fukaraya iş bulmak ve onlara mesken sağlamak zorundaydılar. Mamafih fukara bakıcıları, bunların gündeliklerini toplayınca, ba- kımlarına kafi gelmediğini görürse, bu eksiklik yardım fo-

nu tarafından tamamlanacaktı. Tahmin edileceği gibi, bu ek tahsisat sistemi İngiltere'nin her tarafında gündeliklerin indirilmesine yol açmıştı. Öyle ki, zamanla İngiltere'de çalışan halk kötü bir duruma düşmüştü. Zira hangi işveren, üstünü devletin tamamlayacağını bile bile tatmin-kâr bir ücret verirdi? İnsanları "yaşatmaya" yetersiz olan bir ücretin devlet tarafından tamamlanacağını bile bile "yaşatacak" bir ücret ödemek için teşvik edici bir unsur düşünülebilir mi? İşte bu sebeptendir ki İngiliz Thomas Malthus nüfus teorisini kurmuş ve nüfus artışının umumi olarak tabii kaynakların veriminden daha süratli olacağını ve ileride insanları açlık ve sefaletin bekleyeceği hükmüne varmıştı.

B.1834 de Fukara Kanunu'nun Gözden Geçirilmesi

İki asır boyunca İngiltere, değişen bir toplumsal sistemin yarattığı problemlerle uğraşmıştır: Feodal sistemin dağılması ve insanların akıbetleri üzerinde kilisenin etkisinin azalması ile, ticaret ve sanayie dayanan bir ekonominin hakimiyeti ortaya çıkmış oluyordu. Mamafih bu esnada, işçilerin ve ailelerin durumu gitgide kötüleşmişti. 1834 de parlamentoda kurulan bir komite Elizabeth Fukara Kanunu'nu ve bundan sonra çıkan kanunları yeniden gözden geçirme işi ile görevlendirilmişti. Bu komitenin verdiği rapora dayanarak şu prensibi ileri süren yeni bir kanun tasarısı kabul edilmiş ve kanunlaşmıştı: Bunlar, asgarî istihkak doktrinini, işevlerinin tekrar kurulması ve kontrolünde merkezileşme prensipleri idi. Bu prensipler tahlil edilirse görülür ki, Sidney Webb'in bunları "bir

baskı ortamı" şeklinde tarif etmesi haksız verilmiş bir hüküm değildir. Asgari istihkak prensibi şunu ifade ediyordu: "Fukaraların durumu hiçbir zaman kendi gayreti - nin ve çalışmasının verimi ile geçinen en asgari ücret alan işçinin durumundan daha iyi olamaz, yani, fukaraya verilen para öyle bir işçinin kazancının üstünde alamaz" İngiltere'de en basit işi yapıp, en az ücret alan bir işçinin hayat seviyesinin ne kadar düşük olabileceği hiç göz önüne alınmıyor ve dolayısıyla yardım gören bir fakir hiçbir zaman böyle bir işçiden daha iyi bir durumda olamaz deniyordu. Bundan başka, sanki bu yetmiyormuş gibi, devlet her zaman fakiri işverene göndermek yetkisine sahipti. Çalışma gücüne sahip bir fakir işverenden yardımtalep edebiliyor fakat sağlanan yatacak yeri ve ücreti kabul etmediği takdirde yardıma da hak kazanamıyordu. Böyle bir müessese dışında para yardımı tamamen asgariye indirilmiş bulunuyordu. Biraz ilerici olan tek prensip, merkezi kontrol sistemi idi. Üç tane fukara kanununu komite üyesi bir merkezi kontrol sistemi olarak tanıyor, kaza ve nahiye seviyesindeki tatbikat kalkmış oluyordu. Bunun yerine fukara kanunu bölgeleri veya birlikleri, ücretsiz çalışan bir "vasiler heyeti" tarafından idare ediliyordu. Böylece fakirlerin ihtiyacını giderecek para ve eşya yardımı probleminin mahallî bir ünite tarafından halledilemeyecek kadar büyük bir problem olduğu gerçeğinin kabul edilmesine doğru ilk adım atılmış oluyordu.

1834 ile 1909 yılları arasında fukara kanunları hükümlerinde bir hayli değişiklikler yapılmıştı. Bütün bu değişikliklerin toplu etkisi 1834 prensiplerinden mümkün

olduğu kadar uzaklaşması olmuştur. Bunların en önemlisi, yardım edilmesi gereken muayyen gruplar için ihtisas bakımınının gelişmesine doğru yönelenlerdi. Korunmaya muhtaç çocuklar için bölge okulları ile koruyucu aileler sağlanmış, hastalar için hastane, dispanser ve revirler, akıl hastaları için özel müesseseler, kör ve sağırılar için okullar açılmıştı.

Mamafih bu gelişmeler bile asrın üç çeyreğinde yer almakta olan esaslı değişikliklere fazla bir etkide bulunamamıştı. Sanayi devrimi İngiliz yaşayışının ta derinliklerine müessir olmuş, fukaraların sayısı artmış, kötü mesken şartları, hastalık ve daha birçok kötü sonuçlar, bir çığ gibi durmadan büyümüşü. 1909 da artık İngiltere yeni bir nizama ve durumun vehameti dolaysıyla, 1834 de yapılandır çok daha esaslı bir nizama ihtiyaç duymaktaydı.

C.1909 da Hazırlanan Fukara Kanunu Raporu

İngilizler, daha doğrusu İngiliz işçi sınıfı, fukara ve işsizlik kanunları komisyonunda Beatrice ve Sidney'in bulunmalarından dolayı ne kadar sevinse yeri idi. Karı-koca Webb'lerin sayesinde İngiliz sosyal ve endüstri nizamı ile ilgili başlıca problemler aydın bir görüşle ifade edilmişti.

1909 raporu ile sonradan yapılan adaptasyonların iyi edici tedavi ve rehabilitasyon ile herkese şamil imkanlar prensiplerini kuvvetlendirmesi bir tesadüf sayıl-

mamalıdır. Bu rapora göre, boyunduruk ve baskı yerine fukaralığı gidermek ve işevleri testinin ceza verici şekilde tefrik etme usulü yerine ihtiyaç içinde olan herkese yardımda bulunmak prensipleri kabul edilmeliydi. Bundan başka, raporun bir hususiyeti de bu gibi hizmetlerde bir de mecburiyet unsuru olmasıydı. Devlet sırasına ve yerine göre, hem toplumun hem kişinin menfaatini gözetererek, bilhassa serseri dilencilerin önünü almak, akıl hastalarını tecrit etmek, çocuklarına bakmayan ailelerin yanlarından çocuklarını almak, salgın hastalık aşılı, çocuk emeğinin sömürülmesi ve çocukların okula devamı gibi hallerde tedbir almak mecburiyetinde ve vatandaş da bu mecburiyetleri kabul etmek zorundaydı.

1834 de kabul edilen prensipler nasıl "baskı ortamı" olarak vasıflandırılmışlarsa, 1909 prensipleri de , yine Webb'lerin tesiri altında durum bir "önleme" ortamı olarak vasıflandırılabilir. Genel olarak menfi bir tutum yerine, müspet bir tutum yani insanda mevcut potansiyelin ortaya çıkarılmasına yönelmiş bir tutumun hakim olması istenmişti. 18 inci ve 19 uncu yüzyıl İngiltere'sini meydana getirmiş olan "laissez faire" (=Vuran vursun, alan alsın) felsefesi, kişinin ve devletin birbirine dayanmak zorunda olduklarını ve birbirlerine karşılıklı sorumlulukları bulunduğunu kabul eden bir felsefeye mağlup oluyordu. Bu değişikliği daha açık olarak görebilmek için, çoğunluk ve azınlık raporlarının tatbikatına bakmak kafi'dir. Ekseriyet raporu, fukara kanununun genişletilmesini ve daha insanî bir hale getirilmesini tavsiye etmişti. A-

zınlık raporu ise, fukara kanununun kaldırılmasını ve onun yerine asgarî millî sosyal hizmetlerin getirilmesini tavsiye etmiş ve bir nesil sonra, çoğu hallerde olduğu gibi, azınlığın tavsiyeleri çoğunluğun benimsediği tavsiyeler olmuştur. İngiltere'de bugün mevcut olan sosyal güvenlik teşkilâtı, mükemmel olmamakla beraber tıpkı uçağın Elizabeth devri arabasını arkada bıraktığı gibi, Elizabeth Fukara Kanunu'nu çok arkada bırakmıştı.

II. 1909 dan Sonra Avrupa'da Kaydedilen Gelişmeler

Başlığı, 1909 dan bugüne kadar kabul edilmiş kanunlar en güzel şekilde teyid etmektedir. 1911 tarihinde hastalık ve işsizliğe karşı millî sigorta kanunu kabul edilmiştir. 1925 de dullar, yetimlerle ihtiyarlık emeklileri, ihtiyarlık ve ölümü de içine alan bir sigorta prensibi haline getirilmiştir. Yapılan ödemeler şunlardı:

A. Dullarla, sigortalı erkekler ve korunmaya muhtaç çocuklara geçici ödenek,

B. Sigortalı kimselerin ölümle geride bıraktıkları çocuklarına çocuklukları süresince ödenek,

C. 65-70 yaşlarındaki sigortalı kimselere ihtiyarlık maaşı.

1929 da kabul edilen mahallî hükümet kanunu azınlık raporunun desteklediği, ileri sürdüğü gibi, fukara kanununun ortadan kalkmasına yaklaşıldığını ifade eder. "Vasiler Heyeti" ortadan kalkmış, onların yerine bu fonksiyon köy ve şehir meclislerine devredilmişti. Bu meclisler 19 uncu asrın sonlarında mahalli hükümetlerin en bü-

yük ümitleri olarak kurulmuşlardı. Bu meclislerin sağlık , öğretim ve diğer faaliyetler meyanında âmme yardımı yönetimini de üzerine alması artık bir zaman meselesi haline gelmişti.

28 Haziran 1934 de çıkarılan işsizlik kanunu, Büyük Britanya'nın her tarafına şamil bir "Millî İşsizlik Yardımı İdaresi" nin kurulmasını sağlamıştı. Bu kanun hükümleri gereğince, sigortasız olan veya sigorta hakkı sona eren kimselere işsizlik yardımı yapılmıştı. Bundan başka, "ihtiyarlık yardımı alan veya 60 yaşına geldiği için dul-luk yardımına hak kazanmış" kimselere ilave para yardımı yapılmıştır. Schweinitz'in bu husustaki fikrini aktaralım:

"Milli yardım, işsizlere, yaşlılara, dullara ve harp malûllerine faydalı olmuştur. Bu katogorilerin dışında kalanlara eyaletler tarafından mahalli yardımlar yapılmaya devam etmiştir. Fakat bu gibi yardımların sosyal güvenlik programındaki rolü gitgide azalmıştır. Bu program 20 inci asrın ilk kırk senesinde şu ihtiyaca karşı savunmayı üzerine almıştır: En başta sosyal sigorta, sonra milli yardım ve bu iki katogorideki yardımlardan faydalanamayanlar için ise "âmme yardımı".

A. Beveridge Raporu

20 Kasım 1942 de, şimdi Lord Beveridge olan Sir William Beveridge, bakanlıklar arası komisyon başkanı sıfatı ile, kraliyet hükûmetine komisyonun sosyal sigorta ve bağlı hizmetler hakkındaki raporunu sunmuştu. 18 ay kadar süre boyunca, Sir William Beveridge ve arkadaşları. "Mevcut sosyal sigorta ve bağlı hizmetler, bu meyanda işçi tazminatı konusunda araştırma yapmak" görevini yerine

getirmişlerdir. Bu raporu dört ana husus etrafında toplamak mümkündür:

- 1-Her vatandaşa şamil programlar,
- 2-Hastalık, işsizlik, kaza, ihtiyarlık, dulluk ve analık gibigeçim kazancının durduğu hallerin bir tek sigorta ile telafi edilmesi,
- 3-Prim ödeyenin geliri göz önüne alınmaksızın, değişmez muayyen bir meblağın ödenmesi,
- 4-Yine gelire bakılmaksızın yardıma müstehak olan herkese şamil değişmez muayyen bir yardımın ödenmesi.

Beveridge raporunun hazırlandığı sırada İngiltere hür milletler olarak yaşama hakkını savunduğu bir harbin içinde idi. İktidarda olan hükümet bir koalisyon hükümeti idi, fakat daha İkinci Dünya Harbi sona ermeden bu rapor parlamentoda müzakere ediliyordu. Haziran 1945 de Beveridge raporunda tavsiye edilen bir husus olan aile tazminatı hakkındaki kanun, bir yıl sonra tatbik edilmek kaydıyla kabul edilmişti. Temmuz 1945 de İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi ile bu raporun hemen bütün prensiplerini yerine getiren kanunlar çıkarılmıştı. Temmuz 1948 de de millî sigorta programının tam olarak tatbikine başlanmıştır.

B. Çağdaş Britanya'da Sosyal Hizmetler

Milli sigorta programını evvelce mevcut olan işsizlik sigortası, millî sağlık sigortası ve işçi tazminatı kanunlarının yerini almıştı. Pratik bir usûl olarak, mecburi okul çağını aşmış herkes şu iki katogoriden hangisine dahil ise ona göre iştirak hissesi ödemektedir :

1-İşçi,

2-Serbest meslek sahibi,

3-İş sahibi olmayan ve katogoriden olan şahıslar sigortaya hak kazanmışlardır.Bu sigortalar,doğum,hastalık,işsizlik,iş kazası,emeklilik,dulluk,vesayet ve ölüm sigortalarıdır.Bununla ilgili hizmetler de şunlardır:

1-Aile tazminatı hizmetleri,

2-Millî sağlık hizmetleri,

3-Millî sosyal yardım .

Aile hizmetleri tazminatı her ilk çocuktan sonraki çocuklar için haftada 8 şilin tutarındadır.Millî sağlık hizmetleri ise,Britanya'da oturan her kadın,erkek ve çocuk için parasız ilâç,muayene ve hastane bakımı ile diş bakımı sağlanmaktadır.Bu kıymetlerin hemen tümünün masrafları umumî vergiler yoluyla karşılanmaktadır.Millî sosyal yardım ise, şu veya bu sebepten millî sigortanın kısmen dışında kalanlara para yardımı sağlamaktadır.Millî yardım hizmetleri emekli ödeneği hak edecek kadar iştirak hissesi ödeyememiş olanlar ve sigortalarının özel bazı icaplarını karşılayamayanlara yardım etmek için hükümler ihtiva eden bir program olarak düşünülmüştür.5 Temmuz 1948 de yürürlüğe giren bu programı en basit ve en açık şekilde anlatan broşür İngiliz Haberler Bürosu'tarafından 1948 de yayınlanan "Britanya'nın Sosyal Güvenlik Kanunları" adlı broşürüdür.Burada bu broşürün son kısmını vermenin yerinde olduğu düşünülmüştür: "Şu halde,5 Temmuz Britanya'nın sosyal gelişmesinde katettiği uzun yolun bir ye-

ni safhasının başlangıç tarihidir.Yeni kanunun mükemmel olduğunu hiç kimse iddia etmemektedir.Zira mutlak olan birşey varsa o da zaman ve tecrübeler nerelerinde kusur olduğunu gösterdikçe,buna da ilaveler yapılacağı,değişiklikler getirileceği ve böylece daha da geliştirileceğidir.Fakat kusurları olsa da bu program Britanya'yı sosyal güvenliğe getiren yolun başına koyduğu muhakkaktır.

Bu program bir bütün olarak toplumun kişiye karşı olan sorumluluğunun bir ifadesidir.Kişi çalışması ile ve sosyal davranışları ile topluma yardım etmekte ve buna karşılık toplumda ona muhtaç olduğu zaman yardımda bulunmaktadır.Neticede her şeyden önce kişinin önemi aşikardır.Kişinin yapılan yardıma daha önceden iştirak etmiş olması prensibin muhafaza edilmesine sebep,bu sosyal yardımların sadece sadakanın bir başka şekli olmadığını dolayısıyla kişinin bir dilenci yerine konmadığını ifade etmektedir.Eğer kişiden tam iştirak istenmiyorsa,buna da sebep toplumun kişiye karşı sorumlulukları olduğunu kabul etmiş olmasıdır.

Bu program tamamen hükümet tarafından finanse edilen bir hizmetle,tamamen iştirake dayanan hizmetler arasında bir ara bulmadır ki,tıpkı idarede merkeziyetçilikle sorumluluğun bir yerden bir yere geçişindeki uzlaşmaya benzer.Her ikisinde de uzlaşma,değişen ihtiyaçların ışığında yeniden ayarlanabilir.Program yeknasaklık gibi avantajlarını kaybetmeden,elastikiyetini muhafaza edebilmektedir.

Merkezî hükümet, mahalli makamlar ve kişi arasında sorumluluğun paylaşılması, belki de bütünlüğünün kilit noktasını teşkil etmekte ve fakat bütünlük sadece kişi dolayısıyla mevcut olmaktadır. Zaten Britanya gibi demokratik bir memlekette bunun böyle olması gerekir."

İngilizler için bu hizmetlerin hükümleri devletin bir lutfü sayılmamaktadır. Bunlar aydın ve demokratik bir devletin, sorumluluğunu idrak eden insanlarına hak olarak tanıdığı hizmetlerdir. Bundan başka bu hizmetlerin, birçok rekabetlerin bulunduğu çağdaş dünyada, bir milletin yaşamasında halkın enerji ve gayretleriyle payı olması yüzünden bir nevi yatırım olduğu da muhakkaktır. Sıhhatli ve daha verimli, daha mesut halk kitlesinin önemine dayanan bu yapıcı ve koruyucu tedbirler 1349 da çıkan ve baskıcı bir kanun olan "İşçilerin Durumu" kanunu ile çok ciddi bir tezat teşkil etmektedir. Aynı zamanda, demokratik bir zihniyete sahip, yaratıcı bir insanîyetçiliğin ölçüsü olarak da vasıflandırılabilir bir hizmetler programı olduğu aşikârdır.

C. Avrupa'da Özel ve Gönüllü Hizmetler

Bugünkü modern Avrupa devletlerinin kuruluşundan önce de Avrupa'da kilisenin idare ettiği sosyal hizmetler vardı. Dinin tesiriyle birçok çeşit kişisel ve kurullaşmış sadaka şekilleri bulunuyor. Bunların evsiz barksızlarına barınak ve hastalara bakım şeklini alanları da mevcuttu. Hayırseverlik müesseseleri arasında, başta manastırlar ve bunların idare ettikleri hastanelerde sayılmalıdır. Orta çağlar boyunca, dini hüviyeti olan esnaf loncaları da fu-

karalara barınak sağlamak ve maddi yardım yapmak görevini yerine getirmiştir.

Kişilerin ve cemiyetlerin hayırseverlik işlerindeki iyi niyetlerine rağmen, hayır işlerini nizama ve koordinasyona bağlamaktan yoksun kalmıştır. Sadaka verilmesi, fukaraya yardım edilmesi, dilenciliği ve başıboş dolaşmaları önleyeceğine bilakis teşvik etmiştir. İngiltere'de Elizabeth Fukara Kanunu muhtaçlara yapılan yardımları bir nizama sokmak için güzel bir teşebbüs olmakla beraber, bu alanda teşkilâtlanmış bir sistemin kurulması Almanya'da Hamburg ve Elberfeld şehirlerine nasip olmuştur. Hamburg'da ilk adım bir merkez bürosunda atılmış, daha sonra şehir, mahallelere bölünmüştür. Her mahallenin bir sosyal yardım mürakıbbı tayin edilmiştir. Bunların gönüllülerden yardımcıları vardır. Böylece bir ekip mahallede ziyaretler yapar, muhtaçların durumlarını gözden geçirdikten sonra, bu durumları meydana getiren sebepleri de araştırırlardı. Her ziyaretçi kendi mahallesinde bulunan fukara vatandaşlarla dostça münasebet kurmakla görevli idi. Bu sistemin en önemli ciheti, şehrin bu bakımdan bölünmesi ve yardımın merkezden koordine eden bir idare tarafından yürütülmesiyle, ziyaret usulüne dayanmasıydı. Bu sistemde resmen tayin edilen ve ücretle çalıştırılan kimse merkez teşkilâtındaki başkandı. Bu usûl ilk defa 1788 de Hamburg'da başlamış ve daha gelişmiş şeklini 1852 de Elberfeld'de bulmuştur. Bu gelişme özellikle ziyareti yapan ile muhtaç vatandaş arasındaki münasebet üzerinde olmuş ve muhtaçlığın sebeplerinin bulunup ortaya çıkarılmasına önem vermek şeklinde

kendini göstermiştir.Hamburg-Elberfeld sistemi,daha ziyade gönüllü bir teşkilât olarak başlamış ve liderlik bakımından olduğu kadar,maddi bakımdan da halkın yardımlarına dayanmışsa da zamanla resmi fonlardan destek görmüş ve daha sonra belediyelerin idaresine geçmiştir.Özellikle üzerinde durulmasına değer kazanması daha sonra İngiltere'de ve Amerika'da teşekkül eden hayırsever teşkilâtı prensiplerine ilham vermesindedir.

D.Hayırseverliğin Teşkilâtlandırılması Cemiyeti

Almanya'da başlayan bu sistemden 20 sene sonra, İngiltere dünyanın ilk hayırseverlik teşkilâtını kurmuştur.Seneler geçtikçe birçok başka cemiyetler de kurulmuş, hepsi de kendine mahsus hayırseverlik işlerine dalmışlar, fakat hiçbiri diğerinin yaptığı hizmeti göz önüne almamıştır.Her cemiyet kendi bildiği yoldan gitmiş,hizmetlerin tekerrürü ile ilgilenmemiş ve böylece özel hayırsever ve refah cemiyetlerinin bütünlüğü konusunda bir sorumluluk duymamışlardır.Bu durum öyle bir hal almıştır ki,1869 da Londra'da "Yardım işleri ve dilenciliğin kaldırılmasını teşkilâtlandırma cemiyeti" adlı bir cemiyet kurulmuş,bir sene sonra bu cemiyetin adı," Hayırseverliği Teşkilâtlandırma Cemiyeti" olmuştur.Adından da anlaşılacağı üzere Hayırseverliği Teşkilâtlandırma Cemiyeti'nin gayesi,mevcut sosyal yardım cemiyetleri ve hizmetleri arasında bir koordinasyon sağlamaktı.Muhtaçlara yardım mevcut kurumların fonksiyonu olmakla birlikte devam edecek,"Hayırseverleri Teşkilâtlandırma Cemiyeti" yapılacak yardımları rekabet ve tekerrüre yer vermeden,ekonomik bir şekilde ya-

pılmasını sağlayacak mekanizma ve tekniği meydana getirecekti. Bu maksatla bir merkez komitesi kurulmuş, bölge komiteleri buna bağlı olarak çalışmaya başlamışlardı. Bunlara yapılan müracaatlar kaydedilmiş ve fukara kanunu çerçevesinden yardım görmeyenler tetkik edildikten sonra, bu bölge komitelerince yardıma muhtaç addedilirlerse, yardım görürlerdi. Bu sebeple, fukara kanununu uygulayanlar ile işbirliği yapılmış ve mükerrer yardımlar önlenmiştir. Bu cemiyet sadece Londra'nın fakir, muhtaç halkına gönüllü olarak yapılan yardımların koordinasyonunu sağlamakla kalmamış, başka şehirlerde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan eşit maksatlı cemiyetler için de bir örnek teşkil etmesi bakımından, ayrıca şöhret kazanmıştır.

Avrupa'da girişilen özel ve resmi sosyal hizmet teşebbüslerinin bu kısa özeti, Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen gelişmelerin daha iyi anlaşılmasına yardım edeceği düşüncesiyle sunulmuştur.

Elizabeth'in Fukara Kanunu ve bunun düzeltilmesiyle ilgili gelişmeler Amerika Birleşik Devletlerini de etkilemiştir. Amerika'da mahallî sosyal yardımdan eyalet sosyal yardımına, federal hükümetin sosyal yardımlarına şahit oluyoruz. 1929 dan evvel muhtaç körlere, dul ve yetimlere, yaşlılara sosyal yardımlar yapıldığını görüyoruz. 1920 lerden itibaren harp felsefesine son verilmiş, 1929 bunalımı da aşıldıktan sonra Amerikan toplumunda sosyal refah anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Sosyal hizmetler alanında özel müesseselerden resmî müesseselere geçilmiş ve ilk geçici acil yardım idaresi kurulmuş, Federal Acil

Yardıml Kanunu çıkarılmış, iş idaresi gözden geçirilmiş, Milli Gençlik Teşkilâtı kurulmuş, sosyal güvenlik kanunu çıkarılmış, işsizlik sigortası uygulamaya konulmuş, yaşlı ve yetimlere yönelik sigorta faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

"15 Ocak 1935 tarihinde Ekonomik Güvenlik Komitesi Başkan Roosevelt'e bir rapor verdi. Bu rapor ekonomik güvenlik kanunu tasarısı olarak başkan tarafından kongreye sunuldu. Bir takım değişiklikler ve eklemelerden sonra tasarı 14 Ağustos 1935 yılında Sosyal Güvenlik Kanunu olarak kabul edildi. Böylece sosyal refah hizmeti bakımından A.B.D. de federal kanunların temeli atılmış oldu. Sosyal Güvenlik Kanunu şu üç temel projeyi kapsıyordu:

1-Sosyal sigorta projesi, federal hükümet tarafından sağlanan ihtiyarlık sigortası ile işsizlik tazminatı,

2-Resmi kategorik yardım projesi, burada esas itibarıyla üç kategori kabul edilmekte idi. İhtiyarlara yardım, muhtaç körlere her türlü yardım ve muhtaç çocuklara yardım. Ayrıca 1950 yılında bu bölüme dördüncü bir kategori olarak devamlı ve tamamen sakat olanlara yardım da eklendi ve,

3-Sağlık ve sosyal refah hizmetlerini sağlayan proje. Böylece ana ve çocuk sağlığı hizmetleri, sakat çocuklar için olan hizmetler, çocuk refahı hizmetleri, meslekî rehabilitasyon ve halk sağlığı hizmetleri federal hükümet tarafından resmen desteklenmiş oluyordu. Son iki proje, 1943 Mesleki Rehabilitasyon Kanunu ile birbirinden ayrı hukukî

temellere istinat ettirildi.(40)" Zikredilen raporu North Caroline Üniversitesi'nin Rektörü Frank Graham başkanlığındaki konsey hazırlamıştır.

Bu tekâmüle paralel olarak Avrupa'da sosyal hizmetler eğitimi faaliyeti de gelişmiştir.Bu alandaki eğitim faaliyetlerinin ilki,Londra'da 1873 yılında hayır derneklerindeki çalışmalar için düzenlenen konferanslar ve eğitim programlarıdır.İkinci safhada 1898 yılında New York'da yaz okulu olarak başlatılan sosyal hizmet eğitimini görmekteyiz.İlk sosyal hizmet okulu ise Amsterdam'da 1899 yılında açılmıştır.1904 ve bundan sonraki yıllarda İngiltere,Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde sosyal hizmet okulları açılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki anlayışa göre himâyeci vasıftaki sosyal hizmet müesseseleri,toplum ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri gören teşkilâtlandırılmış âmme araçlarıdır.Bu müesseseler toplumun kendi arzusu ve ihtiyacından doğar.Onun verdiği yetkiye göre çalışır.(41)

---

(40)Walter A.Friedlander(Çev.R.Taşçoğlu),Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç,II.Baskı,S.S.Y.B.Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları,Sayı:44,Ankara,1966, s.141-142

(41)Bakınız,1960 Sosyal Çalışma Yıllığından Seçmeler, S.S.Y.B.Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı:50,Ankara,1968

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M
TÜRKİYE'DE DÂRÜLACEZE VE DİĞER SOSYAL HİZMET
MÜESSESELERİ

I.Dârülaceze Harinindeki Sosyal Hizmet Müesseseleri

Uzun süre İstanbul şehiremâneti, sonra da İstanbul Belediyesi mektubculuğunda bulunmuş ve tarihî konulardaki çalışmaları ile ün yapmış olan Osman Ergin "Mecelle-i Umûr-i Belediye" isimli eserinin 4.Cildinde Dârülaceze tarihçesini incelemiştir.(42)

Dârülaceze ile ilgili olarak başlangıç kısmında bîmârhâne, mihmânihâne, dârülziyafe, tâbhâne ve şifâhânelerden bahsetmektedir. Bunlara tekkeleri de eklediğini ifade etmek gerekir. Bîmârhâneler ve diğerleri medeniyet ve insaniyete hizmet için kurulmuş, İslâmiyet ve Türklüğe has müesseseler olarak nitelendirilmektedir.

O.Ergin, Dârülaceze'den önce mihmânihâne, dârülziyafe, misafirhâne ve tâbhâne gibi hayır müessesesi mahiyetinde müesseseler tesis edildiğini, bunlardan bir kısmının şehir ahalisine hizmet vermek üzere faaliyette bulunduğunu, İstanbul'daki 300'ü mütecaviz tekkenin de dârülaceze vazifesi gördüğünü, tekkelerdeki kimsesiz muhtaç insanların yiyip-içip burada gecelediklerini, Üsküdar'da cüzzamlılara mahsus bir "miskinler tekkesi" nin bulunduğunun sabit olduğunu ifade etmektedir.

Ergin'in bu açıklamalarını müteakip tâbhânelerle ilgili açıklamalarını görüyoruz. Kütübi Atıygade bir tâbhâne tabirine tesadüf olunmaktadır. Muğnîsa Bîmârhânesi

---

(42)O.Ergin, Mecelle-i Umûr-i Belediye, Cilt 4, 1331(1915), s.504 v.d.

hakkında Aydın Vilâyeti Salnamesi'nden iktibas olarak kısmı mahsusuna derc olunan fukara da ibtidalleri bî-mârhânelere tâbhâne denilmekte olduğu zikredilmekte ise de bu tabirin bîmârhâne manasına gelip gelmediğini sureti katiyyede bilemiyoruz.

Evliya Çelebi merhumun eserinden istihraç olunan şu:Şehzade Camiî Şerifi'nin etrafında; imâreti,medresesi,dârülziyafesi ve sair hayrâtı vardır.Fakat dârüşşifa ve hamamı yoktur.

Süleymaniye Camiî Şerifi civarında; bir dârülhadis,bir dârülkurra,bir ilm-i Tıbb-i Şerif Medresesi ve bir imâret ve tâbhânesi,mihmânhânesi vardır.

Ergin,sosyal hizmet müesseseleri ile ilgili olarak bu açıklamalarını Kamus ve Evliya Çelebi'nin eserine istinad ederek,buraların muhtâçların bakılıp barındırıldığı yerler olduğuna ve dârülaceze görevi yaptıklarına işaret etmektedir.

Başlangıçta zikrettiğimiz sosyal hizmet müesseselerini bugünkü sosyal hizmet anlayışına da uygun olarak kısaca açıklayalım.

A.Bîmârhâne

Hastaların ve psikiyatrik vakaların bakım ve tedavilerinin gerçekleştirildiği sosyal hizmet müesseseleridir.Türk-İslâm geleneğine has olduklarını ve genellikle camiî şeriflerin civarında yer aldıklarını bilmekteyiz.Bunlar günümüzdeki anlayışa göre değerlendirildiğinde "Tıbbî Sosyal Hizmetler" in bir parçası mahiyetindedir.

B. Tâbhâne

Zamanın şart ve imkânlarına göre ocak veya soba ile ısıtılan, yiyeceğin pişirilip muhtâçlara yedirildiği ve ilâç ve istirahatın (nekahatin) sağlandığı birer sosyal yardım (hayır) müessesesidir. Bu sosyal hizmet müesseseleri de İslâmiyet ve Türklüğün bir gereği olarak doğmuş ve hizmet ifa etmiştir.

Şifahânelerde, sağlık ve sosyal hizmetlerin muhtâçlara götürüldüğü yurtlardır. Bunların maksatları aynı hizmet ve isimleri birbirinden az çok farklıdır.

C. Dârüşşifâ (43)

İslâm aleminde pratiğe ve gözleme dayanan sağlık ile ilgili bilgiler veren, hastaları tedavi eden eğitim ve sağlık kurumlarına verilen adlardan biri. Dârüşşifâ'lar ortacağ boyunca zaman zaman dârüssıhî, dârülafiye, dârürraha, dârültıb, mâristan, bimâristan, bimârhâne, tâbhâne, nekahathâne ve sonunda hastahane olarak adlandırılmıştır.

İnsan ve hayvan sağlığını korumak ve hastalıkları tedavi çabaları ile ilgili olarak dârüşşifâlar Abbâsiler devrinden başlayarak geliştirilmiştir. Dârüşşifâlar bilim bakımından İslâmlıktan önceki çalışmalara dayanmaktadır. Tolunoğulları tarafından kurulan Mısır'da geliştirilen tıp bilimi merkezi olarak Ahmed b. Tolun 875 tarihinde yaptırdığı dârüşşifâ büyük bir ün kazanan ilk

kurumdur. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda gerek büyük sultanlar, gerek sonrakiler tarafından ayrı bir ilgi gören tıp bilimi nazari gelişmeye paralel olarak dârüşşifâlarla pratikte de geliştirilmiştir. 1066 da Şam'da Nurettin Mahmut, 1072 de Bağdat'ta Nizâmülmülk, 1122 de Mardin'de Necmettin Gazî, 1156 da Musul'da Gökböri, 1205 de Kayseri'de Kılıç Arslan'ın kızı Gevher Nesibe Hatun, 1217 de Sivas'ta İzzettin Keykâvûs Şifâîyesi, 1228 de Divrik'te Turan Melik, 1235 de Çankırı'da Cemalettin Ferah Lala, 1248 de Şam'da Emir Seyfettin Kaymenî, 1255 de Konya'da Kemalettin Karatay, 1271 de İsfahan'da Terken (Türkân) Hatun, 1273 de Kastamonu'da Atabey, 1284 de Kahire'de Kalavun, 1308 de de Amasya'da Ölceytütün'ün karısı İlermiş Hatun, 1317 de Tebriz'de Reşüdidîn Cuveynî, 1352 de Halep'te Argun Kâmil, 1399 da Bursa'da Yıldırım, 1470 de İstanbul'da Fatih, 1488 de Edirne'de II. Bayezıt, 1550 de İstanbul'da Haseki Hürrem Sultan ve 1556 da Süleymaniye, 1583 de Üsküdar'da Nurbânû Valide Sultan, 1591 de Manisa'da Sultan III. Murat, 1617 de İstanbul'da I. Ahmed tarafından kurulan ve çeşitli adlarla anılan dârüşşifâlar en ünlüleridir.

Birer kamu kuruluşu olarak meydana getirilen dârüşşifâlar temeli vakfa dayanan birer hayır (sosyal hizmet) ve halk kurumudur. İslâm vakıflarının esaslarına göre düzenlenen vakıfnamelerinde, kuruluşun amacı, bağlanan gelir kaynakları, kuruluşta görevli hekimler, cerrahlar, kehhaller (göz hekimleri) ve başka görevliler, çalışma şekilleri ve hakları, gelirin dağıtılması, kuruluşun yönetimi çok geniş ve esaslı bir şekilde tespit edilir ve kuruluşun denetlenmesi de ayrıca belirtilirdi.

Osmanlılar devrinde vakıf ve şartları olduğu gibi alıkonulan eski ve yeni bütün dârüşşifâlardan bir kısmı ancak İmparatorluğun çöküş devrinde gerekli görevlileri bulamadığından ya da halkın bilimsel tedaviye karşı ilgisizliğinden dolayı medrese haline gelmiştir. Bu kurumlar hastaların tedavileri ile uğraşırken aynı zamanda da vakfiyelerindeki kayıt ve şartlara göre, aldıkları medrese mezunlarını usta hekimler yanında staj yaptırmak ve pratik olarak yetiştirmek yolu ile uzman hekim derecesine yükseltirlerdi. Tıp eğitimi için ayrıca kurulmuş bir eğitim ve öğretim kurumu, Kanunî'nin Süleymaniye külliyesini kuruluş tarihine kadar ne Selçuklular da ne de Osmanlılarda düşünülmüştü. Osmanlılarda sağlık bilimlerini öğreten yüksek bir okul kurma düşüncesi Kanunî Sultan Süleyman'ın olup Süleymaniye Dârüşşifâsı bu amaçla meydana getirilmişti. 1556 da meydana getirilen bu tıp medresesi (fakültesi) bir yandan öğretim yolu ile hekim yetiştirirken, bir yandan da içindeki tam kadrolu bir hastane ile pratik imkânları da sağlamakta idi. Bu dârüşşifâ'da 10, 15 olan ve 30 akçe gündelik alan 3 hekim, gündelikleri 3 ve 6 akçe olan 2 kehhâl, yine 3 veya 6 akçe gündelikli 2 cerrah, 4 akçe gündelikli 1 aşşâb (eczacı) 4 akçe ile 2 edviyekub (eczacı kalfası), 4 akçe ile bir kilerci, 4 akçe ile bir vekilharç, 5 akçe ile dârüşşifâ katibi, birkaç tane aşçı, 2 bevvab (kapıcı), 4 kayyum (hastabakıcı), 2 çamaşırçı, 1 berber, 1 tellâk ve 8 tıp öğrencisi (danişmend), 1 noktacı (yoklamacı) bulunmakta idi. Bu dârüşşifâ kuruluşundan başlayarak çağdaş tıbbın önce 1827 de Tıbhâne, 1831 de

Cerrahhâne ve son olarak 1838 de Mekteb-i Tıbbiye'nin kuruluşu ile Türkiye'ye girişi tarihine kadar İmparatorluğun çeşitli hastaneleri ve askerî ihtiyaçları için hekim yetiştirici bir kaynak olma niteliğini kendinde toplamıştır.1845 de Bezm-i Alem Valide Sultan tarafından Guraba Hastanesi'nin kurulması üzerine dârüşşifâdaki hastalar buraya taşınmış,kurumda yalnız deliler bırakılmıştı.Bir süre sonra bunlar da Üsküdar'a taşınarak Dârüşşifâ büsbütün kapatılmıştır.

D.Mihmânihâne ve Kervansaraylar

Mihmânihâne,misafirhâne manasına gelmektedir.Yani, yiyip-içmeye ve konaklamaya ihtiyacı olan kimselerin barındırıldığı sosyal hizmet müesseseleridir.Bu uygulama da Türklüğün ve İslâmiyetin gereklerinden doğmuştur.Kur'an-ı Kerim'in Nisa Suresi'nin 36.Ayetinde "...akrabaya, öksüzlere,yoksullara,yakın komşulara,yolda kalmışlara,elimizin altındakilere iyilik edilmesini" Allah emretmektedir.(44)

Kervansaraylar çok mühim sosyal hizmet müesseseleri olduğu kadar,ticareti ayakta tutmaya yardımcı,memlekette canlılık ve emniyet kazandıran müesseseler de olmuşlardır."Birinci İmparatorluk Türkiye'sinde yâni Selçukoğulları devrinde,fevkalâde gelişmişti.

Kervansaraylara fevkalâde ehemmiyet vermek bakımındanOsmanlı rejimi,Birinci İmparatorluk(Selçuklu)rejimini

(44)A.Fikri Yavuz,Kur'an-ı Kerim ve Meali Âlisi,İstanbul, 1974,s.85

tâkiyb etmiştir.Yalnız bugünkü Türkiye sınırları içinde Selçukluların 112 ve Osmanlıların 221 kervansaray inşâ ettikleri tesbît edilmiştir ki yekûnu 333 eder.

Kervansarayların daha mütevazi olanlarına "han" denilmektedir.(vakıf olmayan yolcu hanları yâni bugünkü oteller ve şehirlerdeki ticaret hanları ile karıştırılmamalıdır.)Han ve kervansarayların ekserisinin vakıf-nâmesinde ,yolcuların hayvanları ile berâber,üç gün misafir edileceği,yedirilip içirileceği şartı vardır.(45)"

II.Dârülaceze ve Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetler

Sokaklarda dilenen çocuklarla,sakat erkek ve kadınların dilenmekten kurtarılması,güçleri yettiğince çalışarak geçinmelerini sağlamak amacıyla İstanbul'da kurulan bir sosyal hizmet müessesesidir.Dârülaceze,fakir ve düşkünlerin dilenmelerini önlemek ve beşerî haysiyete uygun bir hayat sürmelerini sağlamak görevini yerine getirmek üzere tesis edilmiştir.

A.Dilencilik ve Dilencilerle İlgili Tatbikat

Osmanlı İmparatorluğu'nda çocukların eğitim-öğretim görmesi,bir san'at öğrenmesi esas alındığından bunların dilenmesine asla cevaz verilmemiştir.Muhtaç çocuklar, eğitim,ıslah ve sosyal hizmetlerle ilgili müesseselere yerleştirilmiştir."İstanbul Âsâyiş ve inzibatına bakan Yeniçeri Ağalığı'nda dilencilerin ahvâlini kontrole memur

(45)Yılmaz Öztuna,Büyük Türkiye Tarihi,Cilt 10,İstanbul, 1983,s.331

bir zâbit vardı ki "dilenciler başbuğu ünvanını taşırdı. O zâbit dilenmelerine şer'an cevaz verilen kimseleri tespit eder ve ellerine "cer kağıdı" (dilencilik vesikası) denilen bir belge verirdi. Usûlen cer kağıdı olmayan kimse asla dilenemezdi. Elinde cer kağıdı olmayan kimse - ler yakalandığı zaman İstanbul'un yerli halkından ise hapse atılır, taşralı ise memleketlerine gönderilirdi.

Hiç kimsesiz çocukların bir san'at, mârifet öğre - necek yerde sokaklarda dolaşarak dilenmesine cevaz veril - memişti. Öyle kimsesiz çocuklar da toplanır, ıslahları için çalışabilecekleri müesseselerden birine yerleştirilirdi .

Buna karşılık şer'an dilenmelerine cevaz verilmeyen kimselerle, bir işte çalışabilecek durumda iken dilenciliği kolay geçim sağlanır bir meslek edinmiş olanlarla yüzyıl - lar boyunca savaşılmıştır. (46)"

1568 ve 1574 tarihlerinde İstanbul Kadısı'na yazı - lan fermanlarda; dilencilerle şiddetle mücadele edilmesi ve istismarların önlenmesi emredilmiştir. Hastaları istis - mar edenlerle Kur'an ve ilâhî okuyarak kapılardan para toplayanların rezaletlerinin süratle ve şiddetle önlenmesi istenmiştir.

"Evliya Çelebi XVII. asır ortasındaki İstanbul diğ - lencilerini, İstanbul esnafı arasında kaydediyor ve esnaf orda alayını tasvir ederken pek renkli, hareketli bir sah - ne çiziyor:

"Dilenciler esnafı " 7000 adeddir. Bir alay cerrar, kerrar gariblerdir. Her birinin birer yünden, sofdan hırka-

---

(46) Reşat Ekrem Koçu, Dârülaceze (1895-1974) İstanbul, 1974, s.20

ları, ellerinde çeşit çeşit alemleri, başlarında hasırdan ve hurma lifinden destarları olduğu halde "Ya Fettah" ismi şerîfi ile cümle körleri birbirlerinin omuzuna yapışıp kimi anadan doğma ve kimi sonradan olma topal, kimi kambur, kimi inmeli, kimi sar'alı, kimi elsiz, kimi ayaksız, kimi çıplak bir hengame ile nice bin bayrakların arasında cerrar şeyhini ortaya alup, şeyh dahi dua edip 7000 fukara bir ağızdan Allah, Allah ile âmîn dediklerinde sadaları gökyüzüne ulaşır. Bu tertip üzere dilencilerin şeyhi Alay Köşkü dibinden geçerken durup padişaha hayır dua ederler, Pirleri Eşşeyh Sâfi'dir, Selman belini bağladı. Bu zat kazadan gelen gazilerden "Şey'an lillâh!" diyerek sadaka alırdı; Medine'de medfundur. (47)

Evliya Çelebi'nin esnaf arasında kaydetmek durumunda kaldığı dilencilerin tesiri ve teşkilât gücü fazlaydı. Teşkilâtlı bir şekilde çalıştığı tespit edilen dilencilerle ilgili olarak aşağıdaki hususların bilinmesine ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

"DİLENCİ DEFTERİ-İslâm Şeriati'ne göre dilenmesi mâzur görülen ve ellerine dilenci tezkeresi verilen acezenin isimlerinin kaydedildiği defter; aslı kadılıkda (İstanbul için İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılık - larında) birer sureti de subaşılarda bulunurdu. Vesikaları tedkik edilmemiş, tasnif edilmemiş İstanbul Kadılığı Arşivi'nde dilenci defterlerinin de bulunacağı muhakkak-

tır; kayıtları herhalde son derece dikkate lââyık olmak gerekir.

Şu hicviye bir ara kâğıd eminliği yapmış ve hicrî 1140(Milâdî1727-1728)de vefat etmiş olan hittat İbrahim Tırsî'ye yazılmıştır:

Eyleyüb âbı rûyini rîzan
Derbeder gezme meşrebin kurusun
Dün yazıldın dilenci defterine
Hele Tırsî mürekkebin kurusun

DİLENCİ İRÂDCİSİ- Eskiden, İslâm şeriatine göre mâzur görülmeyecek kimselere bir para karşılığı dilenci kâğıdı temin eden adamlar hakkında kullanılmış deyim, fakat bunlar dilenciliği meslek, iş edinecek olana ruhsat karşılığı satmaz, ondalıkla, hatta topladığı paranın yarısını kendisine getirmek şartı ile verirdi; böylece 8-10 dilencisi bulunan bir îrâdcî, kiraya verilmiş o kadar dükkânı olan bir adamdan daha çok gündelik gelir toplardı. Aslında dilenci îrâdcılığı, cezası zindanda prangabendlik olan ağır suçlardandı.

Dilenci kâğıtları kaldırılıp dilencilik kesin olarak men edildikten sonra da çocuk, kadın, ihtiyar bir takım sakat ve illetlileri toplayarak dilendiren ve akşamları da ellerinden kazandıkları paraları alarak onları sadece doyuran, eğer yatacak yeri de yoksa sefil bir yer temin eden adamlara dilenci îrâdcısı denirdi.

DİLENCİLER KAHYASI-İstanbul'da kadîmden beri asla önlenememiş olan dilencilik, Tanzimat'tan önce hiç olmaz-

sa kontrol altına alınmak istenmiş, İstanbul dilencileri bir esnaf zümresi kabul edilerek, yeri Eyyüb Cami-î Kebir-i olmak üzere "Seele Kethüdâlığı" adı ile bir kâhyalığa bağlanmıştı. Halk dilenciler kâhyası der idi. Bu suretle cenaze dilencilerinin çokluğu ve yapışkanlığı ile meşhur Eyyüb'te dilencilere birer esnaf ruhsat tezkeresi verilmiş, nisbî bir huzur temin edilmiştir.

DİLENCİ PEHLİVANLARI-Hepsi taşralı, bilhassa Malatya'lı ve Cide'li, 25-30 yaş arasında güçlü kuvvetli ve ruhen serseri delikanlılar, genç adamlardır; memleketleri dilenci çıkarır iken kendileri İstanbul'a iş için gelmişler, fakat hiçbir yerde barınamayıp, kinli, hırçın yaratılışları dilenmeye de mani olduğu için çocuk dilendirerek onların topladıkları para ile yaşarlar; kumar başlıca meşgaleleridir, hepsi esrar çeker; bekârhânelerde tuttukları odalarda çocukları ile beraber yatarlar, çocuğu muhitine kardeşi olarak tanıtır; dilendirdiği çocuğu her türlü kötülüğe, kumara ve esrara alıştıtırır. Onları kötü emellerine alet eder. Bu uygunsuzlara "pehlivan" ünvanı meşrutiyetten önce zabıtaca verilmiş olmakla beraber kadim bir kayda dayanır, mâlûmdur ki eskiden bir takım köçek oğlanlar toplayıp oyuncu kolları kurmuş avara meşrep adamlara "pehlivan" denirdi. Dilenci pehlivanlarının vâsıta-i tese'ül ve şenaati olmuş çocukların hepsi büyüdükleri zaman birer esrarkeş, kumarbaz, serseri, hırsız olmuş, içlerinden katil olanlar bile çıkmıştır. (Polis Servet Efendi Notları)

DİLENCİ ŞEREFİYESİ-Önünden gelip geçeni, kapısından girip çıkanı, çok sebil kenarı önü, cami ve mescit kapısı, avlu-cadde kaldırımları, meydan kenarları, köprü üstü gibi

dilencilige en elverişli yerlerden mütevelliler, bekçiler, belediye çavuşları, dilencinin elinde kâğıdı olsa da : "Burası şerefli yerdir..." diyerek dilenci oturtmazlar, dilenciler de oralarda oturmak için onlara halk ağzında "dilenci şerfiyesi" denilen gündelik yer kirası verirlerdi. Bazen de bu yerler dilenci îrâdcıları tarafından bulunur, şerfiyesi de îrâdcı tarafından ödenirdi. (48)"

Dilenci, sakat ve muhtaç çocuklarla ilgili gelişmelerden de anlıyoruz ki bunları barındıracak, kötü yollardan alıkoyacak ve toplumun refah ve saadetine mühim ölçüde katkıda bulunacak bir sosyal hizmet müessesesine ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaçtan Dârülaceze doğmuştur.

B. Dârülaceze'nin Kuruluşu

Arşiv kayıtlarından açıkça anlaşılacağı üzere mühim bir sosyal hizmet müessesesi olarak gördüğümüz Dârülaceze İkinci Sultan Abdulhamid tarafından ortaya konan düşünce ve onun talimatlarının eseridir.

"Dârülaceze'nin kurulması yolunda ilk çalışmalara Kâmil Paşa'nın ilk sadrazamlığı zamanında (25 Eylül 1885-4 Eylül 1891) başlandı. Binaların temeli Ahmed Cevdet Paşa'nın, Said Paşa'nın (5. Sadrazamlığı 8 Haziran 1895-7 Kasım 1895) ve Halil Rıfat Paşa'nın sadrazamlıkları zamanında devam etti. Halil Rıfat Paşa 7 Kasım 1895 de sadrazam olmuştu, yapısı tamamlanan büyük müessesenin açılış töreni,

(48) İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1966, s. 4572-4579

sadrazamlığının üçüncü ayı içinde 17 Şaban 1313, milâdî takvim ile de 2 Şubat 1896 da yapıldı.

Halil Rifat Paşa sadrazamlığa dahiliye nazırlığından gelmişti. Mahmut Kemal İnal'ın kaydettiği şekilde "... nazırlığında Dârülaceze'nin ikmal ve tekemmülüne çalışması" vazifesi icabı idi, çünkü Dârülaceze'nin inşasına bakma işi hükümetçe dahiliye nazırlığına verilmişti. Bu hususlar aşağıdaki gibi kaydedilecektir.

Halil Rifat Paşa 9 Ekim 1901 de sadrazam iken ve - fat etti. Bu tarihenin ilk satırlarında Dârülaceze'nin dilencilikle mücadele yolunda kurulmuş büyük bir hayır müessesesi olduğunu söylemiştik.

Dârülaceze'nin kuruluşu, İkinci Sultan Abdulhamid'in başkatibi Süreyya Paşa'nın, padişahın o yoldaki irâdesini , fermanını sadrazam Kamil Paşa'ya bildiren bir yazısı ile başlar. Hiçrî takvim ile 8 Şaban 1307 ve milâdî takvim ile 30 Mart 1890 tarihli o yazının, resmi bazı tedbirler ve padişah hakkındaki irâdeler kaldırılarak bugünkü dilimize çevrilmiş sureti aşağıdadır:

"Geçimini sağlamak için sokaklarda dilenmekte olan ve kimsesiz bulunan çocuklarla hasta ve sakat erkek ve kadınların dilenme zilletinden, horluğundan kurtarılarak vücudlarının dayanabileceği ve yapabileceği ölçüde çalışarak kendi işleriyle geçinebilmelerini sağlamak ve bunlardan işe yaramayanların da beslenip barındırılması ve kimsesiz çocukların eğitim ve terbiyesi için bir yer ayrılması ve bunun için de İstanbul'un ne tarafında, ne plan ve resimde ve ne büyüklükte bina yapmak ve tahsisat olarak

nerelerden ne miktar şey ayırıp vermek lazım geleceği ve sâir teferruatı Şurâyı Devlet'çe hemen konuşularak ve o konuda sûratle bir de nizâmname yazılarak kendisine arz edilmesini padişahımız irade buyurmuşlardır."

Süreyya Paşa'nın bu yazısında müessesenin adı olarak "Dârülaceze" ismi geçmemiştir. Bu tezkereden bir hafta sonra kurulacak müessesenin adı da "Dârülaceze" diye kaydedilerek İkinci Sultan Abdulhamid irâde-i seniyyesini, fermanını imzaladı. Fermanın tarihi 16 Şaban 1307 (7 Nisan 1890) dır. Padişahın kuracağı müesseseyi ne derece benimsediğini gösterme bakımından bu tarih çok önemlidir. İkinci Sultan Abdulhamid 15 Şaban 1258 (12 Eylül 1842) tarihini taşıyan bir fermanla ilân etti; Sultan Abdulhamid Dârülaceze'nin kurulması fermanını kendi doğum fermanının tarihiyle imzalamıştı, her yıl doğum günü 16 Şaban'da kutlanırdı; padişahlığının da 14. yılı idi.

Padişahın irâdesi ile bir Dârülaceze'nin kurulacağı 22 Şaban 1307 (13 Nisan 1890) tarihli bir resmi tebliğ ile yayınladı.

Kâmil Paşa'nın cevabi tezkeresi 4 Ramazan 1307 (24 Nisan 1890) tarihlidir, bugünkü dile çevrilmiş şekli:

"İstanbul'da bir Dârülaceze kurulup açılması hakkındaki irâdeye uyularak Şurâyı Devlet Tanzimat Dairesi'nin kaleme alınıp Meclis-i Vükela tarafından da eklenmiş kısım ile birlikte bir nizâmname arz edildi. Padişahımız o nizâmnamenin üzerinde her ne emir buyururlar ise gereğinin yapılacağını arz ederim."

Sadrazam Kâmil Paşa'nın yukarıdaki kısa arz tezkeresinde kurulacak Dârülaceze hakkında iki yazı eklenmiştir. Biri Şurâyı Devlet Tanzimat Dairesi tarafından hazırlanmış bir nizâmnâmedir. Dilencilerin bir kısmının bu işi meslek edindikleri, işe güce muktedir oldukları halde dilendikleri belirtilmiş ve bu gibilerin memleketlerine gönderilmeleri Danıştay'ca karar altına alınmış, içlerinde İstanbul'lu olanların dilencilikten şiddetle yasaklanmasına karar verilmiştir. Dârülaceze kimlerin alınacağı açıklanarak şu maddelerden mürekkep bir nizâmnâme yazılmış, maddelerin arasına kurulacak olan bu büyük hayır müessesesi için gerekli gelir kaynakları, kurulduktan sonra da masraflarının ne suretle karşılanabileceği hükme bağlanmıştır.

C. Dârülaceze'nin Kuruluşu İle İlgili İlk Nizâmnâme

Dârülaceze'nin kuruluşu ile ilgili ilk nizâmnâmeye nin bugünkü dille sureti aşağıdadır:

1. Dârülaceze: a) Kimsesi bulunmayan alil ve sakat erkekler, b) Kimsesi bulunmayan alil ve sakat kadınlar, c) Kimsesiz erkek çocuklar, d) kimsesiz kız çocuklar, bunlar için ayrı ayrı daireler inşası.

2. Bunlardan hastalıklı olanların tedavileri için Dârülaceze'de bir hastanenin bulunması zarureti,

3. Çocuklar Dârülaceze'de ilâlebet kalamayacaklarına göre, talim ve terbiye kabul edenlerinin her sene Top-hâne Sanayi Alayları'na verilmesi ve sair münasib yerlere yerleştirilmesi,

4. Dârülaceze'ye alınacaklarda milliyet ve mezhep

gözetilmemesi,,

5.Dârûlaceze idaresinin şehiremânetinin nezareti altında çalışacak heyete tevdi ve bu heyetin reis ve azalarının fahri olması,

6.Gerekecek masraflar için selâtin vakıflarından para ayrılması.Aynı yardımın da sağlanması,

7.İmâretlerde fukaraya verilen yemeklerden Dârûlaceze'ye de verilmesi,

8.Belediyece şu sebeplerle müsadere edilecek ekme ve sâir gıda maddelerinin Dârûlaceze'ye verilmesi,

9.Belediye dairelerince fukaraya yapılan nakdi yardımların Dârûlaceze'ye ayrılması,

10.Fukara namına verilen balo ve konserlerden % 1 Dârûlaceze hissesi alınması,

11.Tiyatro duhuliye biletlerinden sureti mahsusa da bastırılacak pullarla Dârûlaceze ianesi alınması,

12.Kimsesiz oldukları halde Dârûlaceze'ye müracaat etmeyenler ve dilenmeye devam edecek olanların hapisle tecziyesi,

13.Bunlardan taşralı olanların memleketlerine tebidi,

14.Türkiye'nin sâir büyük şehirlerinde de bu gibi acezehânelerin tesisi ve Dârûlaceze nizâmnamesinin onlara da aynen tatbiki.

Şurâyı Devlet Tanzimat Dairesi kurulacak Dârûlaceze'nin yeri için de şu mütâlaada bulunmuştur:

1. Bahariye'de İplikhâne denilen kışla binalarının tamir ve ıslahı ile Dârülaceze'ye tahsisi, -Mevkii çok rutubetli-,

2. Yenibahçe'de eski Baruthâne ~~arsası~~. Her veçhile bir Dârülaceze inşasına müsait,

3. İnşa edilecek binaların , alınacak dilencilerin miktarının bilinmesi ile mümkün olacağı. Bu hususun şehir-emanetince (Belediyece) tespiti,

4. Dârülaceze'nin sureti idaresine ve teferruatına dair nizâmnamenin bir kurucu heyetçe tanzimi,

5. Kurucu heyete Patrikhâne ve hahamhânelerce aza verilmesi için gereken tebliğin yapılması.

Sadrazam Kâmil Paşa'nın tezkeresine ekli olarak padişaha arz edilen bu yazı şu zâtın imzalarını taşımaktadır:

Şurâyı Devlet Tanzimat Dairesi reisi Halid Bey, azalardan; Ahmet Bey, Mehmet Esat Bey, Galip Bey, Ebru Efendi, Nuryan Efendi, Kostantin Efendi.

Şurâyı Devlet'in yazısına kabine de şu mütâlaaları eklemiştir ve ilişik olarak padişaha arz edilmiştir:

1. Dilencilik denilen kötü alışkanlık çok genişlemiştir, dilenciliğin kesin olarak yasaklanması,

2. Sokaklara terk edilmiş kimsesiz çocuklar cehl içinde her türlü kötülükleri yapabilecek hale gelmektedir. Bilhassa o kimsesiz çocukların korunarak beslenmesi, bakılması, talim ve terbiyesi çok büyük bir hayır işi olacaktır,

3.Kurulacak Dârülaceze'nin,memlekette bütün hayır müesseselerinin üstünde bir hayır eseri olacağı,

4.Dârülaceze'nin kurulacağı yer olarak Yenibahçe'deki yer uygun görülmüştür,

5.Tesis masrafı olarak hayır sahiplerinden büyük ölçüde bir ~~aid~~entoplanması gerekir,

6.Tiyatro biletlerinden,hayır için verilen balolarla,konserlerden Dârülaceze için bir para alınması uygundur,

7.Dârülaceze'nin daimi masrafları için daha başka esaslı gelir kaynakları düşünölmelidir.

Bu yazıyı imzalamış kabine azaları da şunlardır:

Sadrazam Kâmil Paşa,Şeyhülişlâm Ömer Lütfi Efendi, Şurâyı Devlet Reisi Şekib Paşa,Serasker Ali Rıza Paşa,Bahriye Nazırı Hüseyin Hüsnü Paşa,Hariciye Nazırı Mehmet Sait Paşa,Adliye Nazırı Ahmed Cevdet Paşa,Evkâf ve Ticaret Nazırı Rıza Paşa,Maliye Nazırı Agop Paşa,Maarif Nazırı Münif Paşa,Dahiliye Nazırı ile Nafia Nazırı bulunmamışlardır.

Dârülaceze'nin kurulması yolunda ilk resmi adım bu suretle atılmış oldu.(49)"Üç yıl sonra temeli atıldı.Cami,kilise,hazna ve işyerleriyle birlikte 2 Şubat 1896 da hizmete açıldı.

"Kurulduğunda Dahiliye Nezareti'ne bağlı olan Dârülaceze'nin yönetimi,28 Ocak 1895 tarihinde yürürlüğe giren iki ayrı yönetmelikte belirtilmiştir.Bu yönetmelik-

lere göre Dârûlaceze kamu yararına olan dernekler gibi yönetilecektir.Yönetim kurulu başkanı şehiremâneti (belediye)nden seçilecek ve padişahça onaylanacak bir memurdur.Üyeleri,müftülük,vakıflar idaresi,zabtiye nezaretlerinden atanacak birer memurla Rum,Ermeni,Katolik,Yahudi azınlıklarının gönderecekleri birer temsilciden ibaretti.Bu kurul üyeleri ücretsiz çalışırlardı.

23 Temmuz 1908 de Dârûlaceze'nin şehiremânetine bırakılmasına kadar bu kurul,her üç ayda bir Dârûlaceze'de toplanmış,kurumun hesaplarını ve yönetimini denetlemiştir.Dârûlaceze 14 Mart 1910 da ,yeni kurulan Müessesât-ı Hayriyye-i Sıhhiye yönetimine verilmiş,bunun kaldırılması üzerine de 3 Ekim 1912 de Sıhhiye Müdürlüğü'ne devredilmiş,1 Nisan 1329 da "müstakil bir heyet ve katma bütçe ile idare edilegeldiğinden " Sıhhiye Müdürlüğü'nden ayrılmıştır.(50)"

Yukarıda sözü edilen Müessesât-ı Hayriyye-i Sıhhiye Paris'teki Asistans Sosyal Teşkilâtının bir benzeri olarak nitelendirilmektedir."Dârûlaceze,kuruluşundan bugüne kadar millet ve memleketimize sosyal hizmetler alanında,zamanının dünyadaki anlayışından daha ileri ve nurlu bir zihniyetle,faideli yardımlarda bulunduğunu göstermektedir.(51)"

---

(50)Türk Ansiklopedisi,aynı cilt,s.317

(51)İstanbul Belediyesi Sosyal Hizmetler Tesisi,Dârûlaceze 65 yaşında(1896-1960)İstanbul,1960,s.2

D.Dârülaceze Hakkında Yayınlanmış Bazı İrâde, Ni-
zâmâme ve Talimâtnâmeler(52)

Yıldız Saray-ı Hümâyunu

Başkitâbet Dairesi

4286

İkmâl-i inşaatı kuvve-i karibeye gelmiş olan Dârül-
aceze'nin kaptanı balâsına Mektûb-i SeraskerîEfendi hazret-
leri tarafından tanzim edilen melfuf varakada muharrer iki
kıt'a tarihten mensûr tarihin hâk edilmesi bu bâbta isti-
zân-ı emr-ü fermân-ı şahâneyi havi vasıl-ı dest-i tâ'zim
olup melfufiyle ledi'ül takdim manzûr'u âli buyurulan 16
Cemaziyülevvel sene 312 tarih ve 1800 numaralı tezkerei
aliye-i sedaretpenâhileri üzerine şerefsudûr olan irade-i
seniyye-i cenab-ı hilafetpenâhi icab-ı celîlinden bulunmuş
olmanın olbâbta emr-ü ferman hazret-i velîülemîrindir.

20 Cemazi'ülevvel Sene 312

7 Teşrinisani 310

Serkâtib-iHazret-i Şehriyarî

Süreyya

Mensur tarih

Ziynet bahş-ı makam-ı muallay-ı hilâfet-i mukaddese-i
İslâmiyye ve şerefpiray-ı eriyeye-i salânat-ı muazzama-i Osma-
niyye el-sultan İbn-i'l sultan el-sultan el-gazi"Abdulhamid"

Han Sanî Efendimiz hazretlerinin uluvv-u himmet ve inâ -
 yet-i melekdarileriyle memalik-i mahrusa-i şahânelerinin
 her cihetinde vücuda getirmekte oldukları bunca te'sisât-ı
 hayriyye-i muhassenât-ı perverâne ve mebani-i âliye-i hik-
 met-i şiarâneye bir ilâveten alel'al ve aceze ve bivayegân
 için bir dar-ı refahiyyet-i iştimal olan işbû Dârülaceze
 dahi ol şehriyâr-ı me'âliasârın âlem-i İslâmiyet'e ve ~~insan-~~
 niyete yadigar buyurdıkları yeni bir eser-i celil-i vacib'-
 ül tebcidir.

Rebiülahar Sene 312

Yıldız Saray-ı Hümâyunu

Başkitâbet Dairesi

8474

Dârülaceze'nin Dahiliye nazırı ve Şehremini Paşalar
 ve Dahiliye müsteşarı Beyefendi ve maiyet-i seniye, Erkân-ı
 Harbiye feriki Şakir Paşa hazerâtı ile duagû Efendi ve Rum
 ve Ermeni patrikhânelerinin ve hahamhânenin ruhanî meclis-
 leri azâlarından birer zat hazır olduğu halde yarınki cuma
 günü saat dokuzda, bir günâ dagdagaya meydan verilmeksizin,
 icray-ı resm-i küşâdı şerefsudûr buyurulan irâde-i seniyye-i
 cenâbı hılafetpenâhi mantuk-u münibinden olmakla olbabta
 emr-ü fermân hazret-i veliülemdir.

15 Şaban 1313

18 Kânunusanî 1311

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî

Tahsin

Bâb-ı Âli Daire-i Sadaret-i
Âmedî Divan-ı Hümâyûn

2250

Utûfetlû Efendim Hazretleri,

Te'sisât-ı mahasin-i gayât-ı hazret-i hilâfetpenâ-
hiden olan Dârülaceze'nin müdiriyetine bin beşyüz kuruş
maaşla Umûr-ı Tıbbiye-i Mülkiye muhasebe memuru muavini
Selâhattin ve muhasebeciliğine bin ikiyüz kuruş maaşla
altıncı daire-i belediyede muhasebe varidât kâtibi Hafız
İsmail Hakkı ve müdür muavinliğine beşyüz kuruş maaşla
Emin ve Başkitâbetine altıyüz kuruş maaşla Berat Sancağı
Tahrirât Müdür Muavini sabıkı Bahaeddin Efendilerin tayi-
ni hususuna dair Dahiliye Nezaret-i Celîlesi'nin tezkere-
si arz ve takdim kılınmış olmakla oâbâbta her ne veçhile
irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfetpenâhi şerefsudûr bu -
yurulur ise mantûk-u âlisi infaz edileceği beyâniyle
tezkere-i senaveri terkîm olundu efendim.

27 Ramazan 1313

29 Şubat 1311

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî

Tahsin

III. Mevzuât ve Bugünkü Dârülaceze

Bu kısımda dilenciliğin yasak edilmesiyle ilgili
nizâmname, Dârülaceze'nin ilk iç tüzüğü ve bu günkü hali
ile Dârülaceze üzerinde duracağız.

A. 1895 de Dilenciliğin Yasak Edilmesine Dair

Nizâmname

Başlangıçta nizâmnamenin Dârülaceze yapılıp hizme-
te açılması ve aceze kabulünün başlaması ile yürürlüğe

gireceği ifade edilmektedir.(Md.1)

Nizâmname, kendilerini geçindirmeye mâni illet ve sakatlıklara sahip ve aynı zamanda kendilerine şer'an bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan, yahud bulunup da onların da kendilerini geçindirmekten âciz oldukları belediye daireince tabdikli mahalle ilmühaberi ile tesbit edilmiş olanlar için Umumî Dârülaceze kurulmuş ve açılmıştır,(Md.2) denilmektedir.

Dârülaceze'de erkek ve kadınlar için ayrı ayrı daire ve koğuşların bulunacağı ve acezenin çalıştırılması için sanayihâneler tesis edileceği ,acezenin mensup olduğu mezhebe göre talim ve terbiyesine itine gösterileceği hususuna 3.Maddede işaret edilmektedir.

Acezenin hasta olanlarının tedavileri için erkek ve kadınlara ayrı ayrı olmak üzere iki hastahâne inşa edildiği,aceze idaresinin,Dahiliye Nazırlığı'nca seçilecek olup sadrazamlık makamına bildirileceği ve durumun sadrazam tarafından padişaha arz edilerek irâde-i seniyesi alınmak suretiyle tayin edilecek bir heyete verildiği,bu heyetin reis ve azalarının fahri olarak görev yapacakları,

Reis'in şehiremâneti memurları arasından seçileceği, 7 azadan birinin Şeyhülislâmlık,birinin evkâf nazırlığı, birinin zabtiye nazırlığı,memurları arasından,diğer dördü de rum,ermenî,katolük ve musevî cemaatleri patrik ve haham hâneleri tarafından uygun görülmüş kimseler olacağını nizâmname görmekteyiz.(Md.4-5)

Tüzükte Dârülaceze'nin Gelir Kaynakları olarak;

- 1.Belediye dairelerince vezinleri noksan olduğu için zabtedilmiş ekmeklerin bedeli,
- 2.Tiyatro biletlerine eklenecek 20 şer ve 40 ar paralık Dârülaceze pullarının satılmasından elde edilen gelir,
- 3.Mâbed kapılarına konacak iâne sandıkları ile tolanacak para,
- 4.Belli bir yer gösterilmeyerek fukaraya vasiyet edilen akçeler,
- 5.Halk arasında guraba için toplanacak iâneler,
- 6.Verilecek maden işletmesi imtiyazlarında ve sair teşebbüsler imtiyazlarında münâsib suretlerle -mesela, Dârülaceze pulu ile alınacak paralar,
- 7.~~İdare~~ heyetince bulunacak ve bâbîâlîce tasdik edilecek gelir kaynakları.(Md.7)

Yukarıda tespit edildiği şekilde Dârülaceze'ye alınacak durumda bulunup da dilenmeye devam edenler zabıtaca yakalanacak, İstanbul'lu olanlar Dârülaceze'ye zorla konulacak, taşralı olanlar da memleketlerine gönderilecekti.

Halkı iz'ac etmeyen ve sanat vesilesi ile dilenenlere dokunulmayacaktı.(md.8)

İşe güce muktedir olup dilenenlerin İstanbul'lu olsalar dahi taşraya sürülecekleri ve nizamnamenin icrasına Dahiliye Nazırlığı'nın memur olduğu açıklanmıştır. (Md.9-10)

B.1895 de Dârülaceze'nin İlk İç Tüzüğü

Birinci Fesıl memur ve müstahdemlerle ilgilidir.

1.Madde de idare ve personelin kimlerden oluştuğuna işaret edilmektedir.Dârülaceze 1 müdür, 1 müdür muavini, 1 muhase-

beci,1 sanıdık emini(muhasebeci muavini),1 başkâtib,1 kâtib,1 imam,1 müezzin,3 papaz,1 haham,müslim ve gayr-i müslim çocukları okutmak için iki muallim ,muhtelif san'atları öğretecek lüzumu kadar ustalar,1 ustalar ağası,1 vekilharc,1 vekilharc yamağı kâtib,erkekler ve kadınlar için 2 başhademe,1 başhekim,2 hekim,2 cerrah,2 eczâcı,koğuşlar, hastahâneler ve sâir daireler için lüzumu kadar hademe ile idare olunacağı hükme bağlanmıştır.

Dârülaceze'nin iç işleri müdür başkanlığında muhasebeci ve başkâtib,müdür muavini ve başhekimden mürekkep daimî bir komisyon tarafından çevrileceği,

Müdür,müdür muavini,muhasebeci ve başkâtib,dahiliye nezareti tarafından seçilecek tayinleri için sadrazamlığa arz edilecek,muvâfık görülürse padişaha arz edilecek ve irâde-i seniyye üzerine tayinleri yapılacaktır.(Md.2-3)

Hademedden gayri sâir memurlar dahiliye nezareti tarafından tayin edilecek,kapıcı,aşçı ve hademeler müdürün başkanlığında daimî bir komisyon tarafından seçilecek,ve -rilecek emre göre tayinleri yapılacaktır.Alınacak memur ve müstahdemlerin ırz ehli ve iyi ahlâk sahibi olmaları şartı aranacaktır.(Md.4)

Dârülaceze'ye alınacak acezenin elinden iş gelenlerinden münasibleri vazifeli olarak hademelik ve çamaşırcılıkta kullanılacaklardır.Daha sonraki maddelerde; müdürün Dârülaceze'nin bütün işlerinden sorumlu olduğuna,

Yiyecek,yakacak,giyim eşyası ve sâir malzemenin

nasıl satın alınıp temin edileceği, başkâtibin görevleri,

Dârülaceze'ye kabul edilecek çocukların kabulü sırasında mahallelerden alınmış ve hüviyetlerini, nesnelere bildiren ilmühaberler ile nüfus kâğıtları ve vücutlarında bulunan alâmeti fârikaların sureti mahsusada tutulacağı,

Dârülaceze'ye bir çocuk alınmak istendiğinde alacak olan kimse ile o çocuğu her türlü kötülüklerden koruyacağına, her türlü ihtiyacını sağlayıp bakacağına ve tahsil ve terbiyesi ile meşgul olacağına dair mensup olduğu belediye dairesince bir senet verileceği nizâmı sağlamaya yönelik iç tüzükle belirlenmiştir. (Md.5-11)

Daha sonra Dârülaceze'de iki hastahâne olduğuna işaretle bunların nasıl sevk ve idare edileceği, murakabe ve teftiş komisyonlarının nasıl çalışacağı gibi hususların tesbiti yapılmıştır.

Dârülaceze İç Tüzüğü'nün II.Faslı ise aceze kabulü ile ilgilidir. Bu konuda da özetle şu hükümler getirilmiştir:

Sokaklarda dilenerek halkı iz'ac eden erkek ve kadınlar ile İstanbul halkından yahut muhâcirlerden olup yersiz yurtsuz, kimsesi olmadığı için sokaklarda yatıp kalkan alil ve kudretsiz kişiler, zabtiye nazırlığı tarafından tayin edilecek polisler tarafından tatlılıkla, incitilmeyerek toplanacaklar, isimleri, şöhretleri ve sair halleri etraflı olarak tahkik edilecek ve tutulan journaler Dârülaceze'ye gönderilecektir.

İstanbul halkından olup alil ve hasta ve kimsesiz

ve kendisini geçindirmekten aciz olup elinde de o husus-
da belediye dairesince tasdikli mahalle ilmühaberi olan-
lar ve daimîkomisyon tarafından da gereken tahkikattan
sonra Dârülaceze'ye alınırlar.

Şehiremâneti veya zabtiye nazırlığı tarafından ha-
vale edilen ve elindeki evrakı ile kendi gelip Dârülaceze
idaresine müracaat eden aceze tabib muayenesinden sonra
Dârülaceze'ye alınır.

Bulaşıcı hastalığı olanlar erkek ve kadın için ay-
rı olan koğuşlara konulup sâirleri ile temas ettirilmez.

Hastaliksız olanlar da temizlendikten sonra ve te-
miz esvab giydirilerek koğuşlara konur.Cümlesinin sırtın-
dan alınan esvabları yakılarak imha edilir.Cüzzamlılar
Dârülaceze'ye alınmaz,miskinler tekkesine gönderilir.Deli-
ler de alınmaz,tımarhâneye gönderilirdi.

Dilencilerden kendisine yardım edebilecek akrabası
veya velisi olanlar onlara teslim edilirler ve dilencilik
yaptırılmaması onlara tenbih edilir,yine dilenirlerse ya-
kalanıp Dârülaceze'ye yerleştirilir ve bundan sonra dilen-
meyeceğini temin edinceye kadar Dârülaceze'de kalırdı.(Md.
12-17)

İç Tüzüğün III.Faslı ise,acezenin tâlim ve terbiye-
si ve Dârülaceze'de riâyete mecbur oldukları hususlar açık-
lanmaktadır.

Dârülaceze'de erkek ve kadınlar için ayrı ayrı dai-
reler ve koğuşlar ve sanayihâneler tahsis olunacaktır ve
acezeden işe güce muktedir olanları sanayihânelerde münasib
san'atlarda çalışacaklardır.

Dârülaceze'de terzilik, kunduracılık, marangozluk ve dokumacılık gibi işe yarayan ve her vakit lâzım olan san'atlar işlettirilecektir. Dârülaceze'de yapılacak şeyler ilk baharda Dârülaceze'nin açacağı sergilerde ve Ramazan aylarında Bayezid Camii avlusunda kurulan sergilerde satılacaktır. Bu satışlardan elde edilen kazancın üçte biri Dârülaceze'ye irâd kaydedilecek, üçte ikisi de san'atında mahâret gösteren acezeeye verilecektir. Bundan sonra acezenin müessese içinde uyması lâzım gelen hususlar (yeme, içme, ziyaretçi kabulleri, huzurun sağlanması gibi.) açıklığa kavuşturulmaktadır. (Md.19-24) Üzerinde durmaya çalıştığımız bu ilk iç tüzük 13 Şaban 1312 tarihinde yayınlanmıştır.

C.1895 de Dârülaceze Mâmûlâtının Gelişmesi ve Sürümünün Çoğalması İçin Alınacak Tedbirler Tâlimâtnâmesi

Bu tâlimâtnâme ile, dârülaceze'ye alınan ve işe güce muktedir olanların imâlathânelerde nasıl çalıştırılacakları ve yevmiyelerinin nasıl verileceği gibi hususlar vuzûha kavuşturulmaktadır.

Çocuklardan, 7 yaşını tamamlayanların Dârülaceze'deki mektebe devam edecekleri,

Bunlardan elverişli olanların mektepte okumakla beraber Dârülaceze'deki imâlathânelerde çalıştırılabilecekleri, Bu çocuklar mektepten şehâdetnâme aldıktan sonra da başladığı san'atı öğreninceye kadar imâlathâneye devam edecekleri,

Bu çalışmalarını değerlendirmek üzere mensub olunan san'attan her sene imtihanlar yapılacağı, maharet ve gayret gösterenlerin mükâfatlandırılacağı, san'at ehliyetini ispat edenlere ehliyetnâme (diploma) verileceğine işaret

edilmektedir.(Md.1-3)

Bundan sonraki maddelerde;yoklamaların ne zaman ve nasıl yapılacağı,bulunmayanlara ne gibi müeyyidelerin uygulanacağı,işten dolayı kötü muamele görenlerin ustalarının sorumlu tutulacağına,(Md.4-5)

Acezeden ve çocuklardan imâlâthânelerde çalışanların,yevmiyelerini boş yere israf etmemek ve(bilhassa çocukların)muayyen müddetlerini doldurup Dârülaceze'den çıkacakları zaman kendilerine bir sermaye olmak üzere , aylık istihkaklarının yalnız 10 kuruşu kendilerine verilerek fazlası Dârülaceze veznesinde alıkonulacaktır.Kazançları kendilerince malûm olmak için ellerine birer cüzdan verilecektir.(Md.12)

Görüldüğü üzere mevzuât aciz,muhtaç kadın,erkek, çocuk ve yaşlıların;insanî değerlere sadık kalarak tâlim ve terbiyesini,ıslâhını,üretici birer insan olmalarını sağlayıcı hükümler getirmiştir.Halkın taciz edenlerin tatlılıkla Dârülaceze'ye gönderilmesi emri dahi birçok memletin henüz ulaşabilmek üzere olduğu bir merhaledir.

D.Bugünkü Dârülaceze

Başlangıçta "Dârülaceze,yirmi yedi dönümlük saha üzerine inşa edilmiştir.Bu ~~alanda~~ pavyonları,çocuk yuvası,C tipi hastahâne,ve karantinaları,eczahâne,rehabilitasyon ve iş ocakları bölümleri ile; cami,kilise,havra,gusülhâne,kesimhâne,buzhâne,çamaşırhâne ve ütü ,etüv,hamam,berber salonu,mutfak,fırın,kantin ve garajdan oluşmaktadır.

Rehabilitasyon bölümlerinde minyatür ve oyma, trikotaj, terzilik ve nakış, çiçek, yün örgü, kütüphâne, müzik kolu, seramik, kundurahâne, matbaa, çalışmaları yapılmaktadır. Bunun haricinde müessese içinde rehabilite edilen aceze tutarı 300 kişi kadardır.

İş ocakları bölümlerinde marangozhâne, sıva ve badana, boyahâne, hallaç, sıhhi tesisât, elektrikhâne ve demirhâne vardır.

Çocuk yuvası ise iki bölümden müteşekkil olup, birinci bölümde:

- a-Yeni doğan çocuklar,
- b-Süt çocukları,
- c-Mama çocukları yer alır.

İkinci bölümde ise, "oyun çocukları" bulunmaktadır. Yuvada bulunan çocuklar 0-6 yaş arasındadır.

Merkez binası idareye tahsis edilmiştir. Bu binada müdürlük, tıbbi ve idari işler müdür muavinlikleri, idare amirliği, sicil, hukuk müşavirliği, sivil savunma amirliği, nöbetçi memur ve santral odası bulunmaktadır.

Merkez binası yanında ayniyat ve muhasebe bölümleri ve personel yemek salonları vardır. Dârülaceze'ye Yardım Derneği'nin binası da Dârülaceze Müessesesi içinde ve caminin yanında bulunmaktadır.

Dârülaceze merkez binası ve dokuz pavyonu ile on binadan ibarettir. Bunlardan başka sair ihtiyaçlar için kullanılan binalar da vardır. Bunlar erkek ve kadın personel yatakhaneleri, doktor ve hemşire pavyonları ve iş ocakları gibi binalardır.

Bu binalar aceze olarak 1.000 kişiyi barındırmaktadır. Bugüne kadar Dârülaceze'de 15.336 erkek çocuk, 10 ~~10.278~~ kız çocuk, ~~22.381~~ erkek ve 14.958 kadın himâye görmüştür.

Dârülaceze 1974 plânına göre yetim ve öksüz kızlar için Geriatri Hemşire Koleji kurma teşebbüsünde idi. (53)"

Dârülaceze dendiğinde memleketimizde daha ziyade yaşlı hizmetleri akla gelmektedir. Halbuki görüldüğü üzere zikredilen müessesede aciz olmak kaydı ile kadın-erkek, çocuk veya yaşlı herkese hizmet götürülmektedir. Dârülaceze müessesesi için mühim olan himâyeye muhtaçlıktır.

E.Yaşlı Hizmetlerine Olan İhtiyaç

"Yaşlılık, büyük küçük hepimizin idrak etmekte olduğu veya edeceği bir dönemdir. Yaşlılar daha önceki hayat dönemlerinde ülkemiz ekonomisine ve sosyal gelişmeye az veya çok katkıda bulunmuş saygıya lâyık insanlardır. Yaşlıların saygı görmek hakkı, bizim de saygı göstermek ve onlara gerekli imkânları sağlamak ödevimiz vardır.

Refah devleti olabilmenin temel şartlarından birisi de yaşlı hizmetlerinin yaygınlığıdır. (54)" Dârülaceze yaşlılara ve himâyeye muhtaçlara gösterilen ilginin en müşahhas misâlidir.

Hz. Muhammed(S.A.)anne ve babaya ihtiyarlık döne-

(53) R. Ekrem Koçu, a.g.e., s.131-132

(54) Bekir Türkmen, "Yaşlılık", Yozgat Gazetesi, Sayı:1530, 5 Nisan 1982, s.1

minde yetişip de bunlara lââyık oldukları saygı ve hürmette bulunmayanlara beddua etmiştir.(55) Bu müslümanlar için yaşlıların mecbur kalınmadıkça aile ortamından uzak tutularak bir müesseseye verilmemesi ve yaşlı bakımı için öngörölmüş bir tedbirdir. Zaten gerek yaşlı gerekse çocukların müesseseye verilmesi ve müessesedeki bakımları; maliyet, hizmet ve şefkât bakımından aileye kıyas kabul etmez.

Yaşlılık bazılarına göre müzmin bir hastalık, bazılarına göre yetersizlik ve bazılarına göre de sosyal hayatta bir yük demek ise de bu görüşlere tamamen katılmak mümkün değildir. Bir fizikî çöküntü şüphesiz dikkati çekmektedir. Ancak insan bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemleri ile bir bütünlük arz eder. Hayatın belli dönemlerine evet, diğerlerine itiraz etmek yerine her dönemi kendi icaplarına göre yaşamak sanırız en doğru yoldur. Yaşlılığı zamanı geldiğinde benimseyerek, sağlığınıza dikkat ederek, yeterli ve dengeli bir şekilde beslenerek, tembel ve ilgisizlikten uzak kalarak, ibadet ederek ve lâzım gelen intibakı göstererek geçirmek elzemdir.

İnsanın son dönemini iyi bir şekilde geçirmesi için "fanilik" gerçeğini önceden idrak etmesi faydalıdır. Aksi halde son senelerin mes'ut ve bahtiyarlık içinde geçmesi güçleşecektir.

Yaşlıların gelecek kaygısını en aza indirmek için

---

(55) Riyazüssalihîn, Diyanet İşleri Bşk.lığı Yayını, Ankara, 1972, s.350

yaşlı hizmetlerini gören müesseseler dün olduğu gibi bugün de bulunmalı, yaşlının ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir hale getirilmeli (mesela, müessesede yaşlı fiziğine uygun atölye işleri ve ibadethâneler gibi) müessese bakımının aile bakımına tercih edilmemesi gerektiği bilinmelidir.

Günümüzde yaşlılara götürülen hizmetler çalışmamızın son bölümünde tekrar ele alınacaktır.

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

TÜRKİYE HİMÂYE-İ ETFÂL CEMİYETİ VE ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİN TEKAMÜLÜ

Bu bölümde Türk ictimâî yapısında çocuğun yeri, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluşu, hizmetleri ve müesseseler ile mevzuâttaki gelişmeler ele alınacaktır.

I. Türk İctimâî Yapısında Çocuğun Yeri

Eski Türk yazıtları, Türk "Töre" ve "Kanunları" nı halka ve gelecek nesillere anlatmaktadır. "Zaten Türkler" -de kanun ve Törelerin diğer bir adı da "Yol" idi. Herkes bu yoldan gitmek zorunda idi. Bu yoldan çıkanlar "Yanılmış" olur ve yanılanın da sonu ölüm idi. İyi bir Kağan'ın özellikleri de vardı. Kağanın halka, halkın da halka karşı olan vazifeleri, yazıtlarda açık örneklerle bir kanun gibi uzun uzun anlatılmıştı: "Tanrı varlık verdiği için, özümün de küt'u var olduğu için, kağan olarak tahta çıktım. Kağan olup, yoksul ve fakir milleti bir araya getirdim. Fakir milleti zengin kıldım! Bu sözümden yahlış var mı? Türk beğleri ve milleti işitin! Türk budununun derlenip, birleştirilmesini ve devlet idaresini bu (yazıt) vurdum! Nasıl yanılıp öldüğümü de buraya vurdum! Ne sözüm varsa, hep bu yazıt taşına vurdum! Bunları görün ve bilin! Şimdiki Türk milleti ve beyleri! Bu (Kağanlık) çağında bana bağlı olan beyler! Siz mi yanılacaksınız! (56)"

Görüldüğü üzere Türkler'de toplumdaki sorumlu olan hakandır. Hakan milletinin her türlü meselesi ile ilgilen-

---

(56) Bahaeddin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, I, İstanbul, 1971, s. 24-25

mek ve beklediği hizmeti vermekle yükümlüdür.

Türk içtimâî yapısında toplumun geleceği demek olan çocukların önemi büyüktü. Eski Türk ailesinde baba-çocuk arasındaki bağ hiçbir bağa benzemeyecek derecede mühimdi. Bu hususa Mohan Kağan hastalanınca işaret ediyor ve ştrafındakilere :

"-Baba ile oğul arasındaki bağ, hiçbir şeye benze -mez. Fakat ne yapayım ki, oğlumun yerine kardeşimin tahta çıkması lâzımdır. (57)" Bunun üzerine Tabo Göktürk tahtına oturmuş tur.

Çin'li prensler ne kadar soylu olurlarsa olsunlar, onların çocuklarının devlet idaresi içinde yeri ve önemi yoktu.

Türklerde "Evlâdlıkların de devlet içindeki yerleri büyüktü. Türklerde evlâdlık veya "oğulluk" müessesesi de çok mühim idi. Bu oğulluklar da çoğu zaman soyluların çocuklarından alınır ve saray muhafız kıt'alarına yerleştirilirdi. Özel ve yazılı bir mukavele ile alınan bu evlâdlıklara Türkler "Tutunç oğul", yani tutulmuş oğul derler -di. Bu oğullar, babalıklarının soyadlarını taşıyabilir ve hatta kağan bile olabilirlerdi. Oğullukların siyaset sahnesine ve tahta çıkışlarını bilhassa Uygur Kağanlığı'nda görüyoruz. Göktürkler'in töreleri ise çok sertti.

Bir harpten sonra, düşmanın bırakıp gittiği çocuklar da evlâdlık olarak alınabilirlerdi. Bunun örnekleri de çoktur. Cengiz-Han' da başlangıçta böyle evlâdlıklar alıyordu. (58)"

(57) B. Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları II, İstanbul, 1971, s. 26

(58) B. Ögel, a.g.e., s. 26-27

"Uygur ilinde fakir ve yoksulluk içinde yaşayan hiçbir kimse yoktu.Çalışamayan ve kazanamayan Uygur vatandaşlarına ise,devlet ile Uygur Kağanı yardım ederdi.

Dede Korkut kitabında da sık sık,"yalıncak körsen donatgıl",yani "çıplak görsen giydir", şeklinde sözler söylenirdi.Bunlar,söz olsun diye söylenmiş şiirler değil; halkın inancını yansıtan bir nevi atasözleri idiler.

Eski Türklerde gerçi devlet Kağanın bir malı gibi sayılırdı.Fakat Türk Kağanları bu malın,halk ile bölüşülecek bir varlık olduğunu da unutmazlardı.Dede Korkut,"Kağan Kazan evün yağmalatsa,helâlinün alır,taşra çıkardı",diyordu.Yani: "Kazan Han ne zaman ki evini(halkına yağmalatsa,hanımını alır dışarı çıkardı." Kazan-Han zaman zaman kendi hatunu dışında herşeyini,halkın bir malı sayıyordu.(59)"

"Cengiz sonradan Arın-Tegin'i kendine "oğulluk" edinmiş ve onu,bozkırlarda yaşayan halkların idaresine memur etmişti.Kayınbabası Kara-Ağaç Buyruk ile oğulları ise,yeni kurulacak şehirlerle ilgili işlerde vazife almışlardı.(60)" Halkı idare etmenin yanısıra onları yedirip giydirme de Türk kağanlarının vazifesidir.Himâyeye muhtaç çocuklar korundukları gibi önemli makamlara da getirilmişlerdir.

Genel olarak ana-baba ve çocuklardan meydana gelen Türk ailesinin en önemli varlığı çocuklarıdır.Ancak harpler,sosyal problemler ve tabii afet gibi sebeplerle çocuk zaman zaman aileden ayrı kalmış(yetim-öksüz)ve müessese

---

(59)B.ögel,a.g.e.,s.76

(60)B.ögel,a.g.e.,s.98-99

bakımı alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

Birinci Dünya Harbi ve İstiklâl Harbi sırasında önemli vazifeler ifâ ettiğini tespit ettiğimiz dârül - eytâmları müteakip Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin kurulduğunu bilmekteyiz.

II. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin Kuruluş Çalışmaları

Himâye-i Etfâl Cemiyeti ilk olarak 1920 yılında Kırklareli'nde Dr. Fuat Umay'ın teşebbüsleriyle kurulmuştur. Kuruluş gayesi, daha ziyade şehit çocuklarının bakım, eğitim ve terbiyesi ile ilgilenmektir. Bunu İstanbul'da benzeri bir teşebbüsün izlediğini görüyoruz. 10 Haziran 1921 tarihinde bu hayırlı teşebbüsün Türkiye'yi muhtevî olması görüşü önem kazanmış ve 30 Haziran 1921 tarihinde Merkezi Ankara'da olmak üzere ihyaen tesis edilmiştir. 30.6.1921 tarihinde Atatürk'ün direktifleriyle Dr. Fuat Umay ve aşağıda isimlerini zikredeceğimiz arkadaşları tarafından Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti kurulmuştur. Kurucu mebus ve zevat:

Mustafa Fevzi Paşa (Kozan Mebusu), Dr. Adnan Bey (İstanbul Mebusu), Muhtar Bey (İstanbul Mebusu), İbrahim Süreyya (Saruhan Mebusu), Mustafa Necati Bey (Saruhan Mebusu), Dr. Refik Bey (Bayezid Mebusu), Abdullah Avni Bey (Eskişehir Mebusu), Yunus Nadî Bey (İzmir Mebusu), Nazif Bey (Erzurum'lu tüccar), Dr. Rıza Nur Bey (Sinop Mebusu), Şeref Bey (Edirne Mebusu), Hüseyin Ragıp Bey (Matbuat Müdürü Umumisi), Koca Esat Efendi (Aydın Mebusu), Eyüp Sabri Bey (Eskişehir Mebusu), Emin Bey (Canık

Mebusu), Enver Bey (İzmir Mebusu), Hamdi Bey (Bilecik Mebusu), Vehbi Bey (Niğde Mebusu) ve bu esnada Dr. Fuat Umay'da Bolu Mebusu idi.

Himâye-i Etfâl Cemiyeti nâm ve hesabına Ankara'da Yenigün Matbaası'nca tertib ve tab edilen "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Devre Albümü" nde (ki bu albüm; Türkiye Büyük Millet Meclisi ile ilgili bir tarihçe ile Meclis Âzâyı Kirâmının tasvirlerini ihtiva etmektedir.) "Milli Tarihimizden Bir Safha" başlığı altında:

"Bu albüm, vatan için bütün ümit ve halas kapılarının kapandığı feci bir devrede millet ve memleketi hedefi necata i'sâl etmeyi derûhte eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Âzâyı Kirâmı'nın resimlerini de ihtiva ediyor.

Albümün hakkı neşri, İstiklâl şehitlerinin millete tevdi ve emanet eylediği eytâmı, faal ve samimi kollarıyla derâguş eyleyen Anadolu Himâye-i Etfal Cemiyeti muhteremesine terk edilmiştir. (61) Albümün başlangıç kısmında, Mondros Mütarekenâmesi'nden İzmir'in işgali'ne, İstanbul'un işgalinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuna kadar ki gelişmeler de anlatılmaktadır. Bunu takiben Meclis Âzâyı kirâmının resimleri verilmekte ve nerenin mebusu olduklarına işaret edilmektedir. Sonunda ise; Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluş tarihi ve tüzüğü yer almaktadır.

III. Türkiye Himâye-i Etfal Cemiyeti

Merkezi Ankara'da olarak ihyâen tesis tarihi: 30.6.1337

---

(61) Zikredilen Albüm'ün aslı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Kütüphanesinde.

Himâye-i Etfâl Cemiyeti zaten İstanbul'da alelade müesses ve mevcûd iken hürriyet ve istiklâl cidalinin validi olan Anadolu'da her şeyin yeni yapılması lüzumu en âşikâr bir zaruret olarak kabul edilmiş olduğu gibi (Himâye-i Etfal) dahi hürriyet ve istiklâl şehitlerinin yetimlerine bakmayı takdim ve te'yid eden bir zaruretle ve bilhassa bu esas ile Anadolu'da yeniden ve re'sen vücûd bulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Tarihi'nde nasıl yeni ve harikülâde bir heykeli inkılâb ise, Ankara'da onu takiben vücûd bulan diğer müessesât arasında 30 Haziran 1337 tarihinde şekli cedid-i katisini alan ve:

"Madde:2-Cemiyet evvela şehit çocukları ile, sâniyen harp mâlûllerinin ve harp felaketzedelerinin çocukları ile iştiğal eder."

"Madde:3-Cemiyet bunun haricinde alelumum tifâlin himâyesine ait hususât ile meşgul olur."

Suretlerindeki ilk maddeleri ile Anadolu'ya ve yeni Türkiye'ye has bir mahiyeti iktisab eyleyen (Türkiye Himâye-i Etfal Cemiyeti) dahi Türk hayatındaki inkılâbın nazîmin canlı bir nişânesi değeri olmuştur. (Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti) mutlaka muvaffâk ve mazharı i'tilâ olmak azminin tetimmatındandır. Cemiyetin ruh ve fikrine göre, düşünlerin çocukları kaldırılacak, binnetice mutlaka Türk ve Müslüman Cemiyeti yükselecektir.

Gerek Türkiye'deki vatandaşların azim ve himmeti, gerek Türk inkılâb ve iktisadını yalnız memnûn değil,

belki heyecanlı nazarlarla takip eden bütün İslâm Alemi'nin ve dünyanın her tarafına dağılmış bütün Türk ve Müslümanların (Himaye-i Etfâl Cemiyeti) Cemiyete göstermekte oldukları alâka ve bu sahada dahi nihai muvaffakiyetin hem delili, zamanı olarak alınabilir. Cemiyetin teşkilâtından âzâya ve âzâlığa aid nizâmname mevâddı, bervechi âti nakloñunur:

Madde:9-Hayırseven kadın ve erkek herkes cemiyete âzâ olabilir.

Madde:10-Cemiyetin fahriye, müesses, faal ve muavene nâmiyle dört nevi âzâsı vardır.

Madde:11-Azâyı fahriye cemiyete maddeten ve manen hidemâtı fevkalâdeleri sebk-eden zevat-ı kiramdır ki Heyeti Merkeziye kararı ile azâyı fahriye meyanına idhal olunurlar.

Madde:12-Azâyı faale cemiyete bilfiil hizmet taahhüdünde bulunan zevâttır. Bunlar İdare Heyeti kararı ile cemiyete kabul olunurlar ve nakten de muavenette bulunabilirler.

Madde:13-Azâyı muavene cemiyete yalnız nakten muavenette bulunanlardır.

Madde:14-Azâyı faaleden yalnız bilfiil hizmet etmeyi kabul edenlerle azâyı fahriye müstesna olmak üzere cemiyete dahil olan azânın her nevi cemiyete senede asgarî bir lira vereceklerdir.

"Atatürk Milli Mücadele'nin çetin şartları içinde savaşıyan bir milletin cephe gerisindeki varlığı, hem de mem-

leketin geleceği yönünden büyük önem taşıyan çocukların korunması davasının önemini takdir etmiştir.(62)"Mustafa Kemal davayı o kadar hayatî görüyordu ki, bu görüşünü şöyle ifade etmişti: "Memleket çocuklarını korumayı üzerine alan Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne vatandaş yardımı mecburdur."

Bu bir temenni ifadesi değil, millî bir borcu yerine getirmeye halkı davet eden bir işarettir. Atatürk, geleceğin çocukların içinde buldukları şartlara ve aldıkları tâlim ve terbiyeye göre şekilleneceğini bilmekteydi.

1 Ekim 1921 de fiilen hizmet vermeye başlayan Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti; ilk iş olarak yurdun müdafası ve milletin istiklâlini sağlamak için cephede savaşan babaların, cepheye cephâne yetiştirmeye koşan fedakâr anaların cephe gerisindeki yavrularına kucağını açmıştı. Bu suretle Millî Mücadele'ye kendi imkânları ve yapısı çerçevesi içinde katılan Himâye-i Etfâl Cemiyeti ordu saflarında ve halk arasında itibar bulmakta gecikmemiş, savaşanlar ve cephâne taşıyan analar, çocuklarının cephe gerisinde himâye altında bulduklarını bildikleri için müstevliyi kovmaktan başka bir kaygıları kalmamıştı.

O günlerden sonra Cemiyet, hızlı bir iş temposuyla genişlemiş, yurda şâmil bir organ olmaya başlamış ve günlük hayatta ailelere yardım eden bir organ halini almıştır.

Cemiyet, memlekette bu mevki alınca Türkiye Büyük

---

(62)B. Türkmen, a.g.e., s.6

Millet Meclisi'nce desteklenmiş, gelir kaynağı olacak, toplum içindeki sosyal ödevlerini geliştirecek bazı imtiyazlar elde etmiştir. Kendisine bu arada şefkât pulları çıkarma yetkisi, çocuk neşriyatını tetkik eden resmî kurullarda üye bulundurma yetkisi, çocuk oyuncak makinelerâ ve tartı baskülleri ithâl etme ve bunları işletme hakkı verilmiştir.

Bunlardan başka, o zamana kadar Milli Hakimiyet Bayramı olarak kutlanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş günü 23 Nisan'ın "Millî Hakimiyet ve Çocuk Bayramı" olarak tesid edilmesine başlanmıştır, bu suretle devlet ve milletin çocuğa verdiği ehemmiyet ve değer teyid edilmiştir.

Cemiyet Tüzüğü'nün basıldığı 1922 yılında, çalışmalarına muayene ve tedavi faaliyetini de ekleyen müessese, 1923 den 1925 e kadar çocuklara yiyecek, giyecek, süt yardımlarını arttırmış ve halkımızın yardımları ile kendisine gelir kaynağı olarak vâkıflar tesisine girişmiştir. (63)

A. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Sosyal Muhtevâsı ve 1921 den 1938 Yılına Kadar Gerçekleştirdiği Sosyal Hizmetler)

Cemiyetin sosyal muhtevâsı ve 1938 yılına kadar gerçekleştirdiği sosyal hizmetler Cumhuriyet Halk Partisi Onbeşinci Yıl Kitabı'nda açıklanmaktadır. "Memleketin en kıymetli varlığı olan nüfus kesafetini ve ırkın ıslahını temin maksadı ile teşkil edilmiş olan Çocuk Esirgeme Kurumu Millî Hareket'in ilk zamanında harbin icap ettirdiği çocukları

---

(63) Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, T.Ç.E.K. Yayını (Broşür), Ankara, 1959, s.5-7

kurtarma işleri gibi çetin vazifesini muvaffakiyetle başardıktan sonra Cumhuriyet'in ilânı ile beraber yurdun en gerekli sosyal teşekkülü halini almıştır.

Atatürk Rejimi'nin benimsediği modern büyük prensipler arasında yer tutan, bununla beraber ulusal varlığımızın temel taşı teşkil eyleyen çocuk meselesini omuzlarına alan Çocuk Esirgeme Kurumu metodlu teşkîâtı, metin esasları ile işe başlayarak çabuk inkişâf ile sosyal teşkilâtımızın şümüllü ve modern bir müessesesini meydana getirmiştir.

Sosyal teşekküller milletlerin medenî terakkilerinin ölçüsüdür, bu ölçünün en belgğ ve kuvvetlisi de çocuk esirgeme sahasındaki çalışmalarla, Çocuk Esirgeme Kurumu'dur. Halkımızın yardımı, milletin elbirliği ile yürüyen Çocuk Esirgeme Kurumu 15 yıldan beri gösterdiği hayırlı faaliyet, kurduğu müesseseler, çocuk meselesinde yaptığı inkılâb, millî inkılâbımızın kudreti ve Cumhuriyetimizin feyzi için parlak bir delîl olmuştur.

Millî istiklâlini kazanan milletimizin başlı başına sosyal teşekküllerin en yenilerini kurarak muvaffakiyetle ilerlemekte ne büyük kabiliyet sahibi olduğuna örnek teşkil eden Çocuk Esirgeme Kurumu Ankara'da 15 yıl evvel basit bir odada işe başlamıştı. Çok azimli ve devamlı faaliyeti, kurumu yüksek himâyelerine almak lütfunda bulunan Ulu Önderimiz ile vekillerimizin teveccühleri, büyüklerimizin ve münevverlerimizin delâlet ve yardımları ile çabuk inkişâf etmiş, o vakit on kadar müessisin verdiği ikişer

lira ile işe başladığı halde bugün yalnız Ankara'daki serveti bir milyon liraya çıkmıştır.(Bu durum 1938 yılı için) 1921 de bir merkezle işe başladığı halde 15 yıl içinde 585 merkez ve kol açmıştır.Bugün bu merkezlerle kollarda 19.000 kayıtlı azâ bilfiil çalışmaktadır.

Kurumun başlangıçta o mütevazi odasından,müessislerinin sarsılmaz azimlerinden başka birşeyi yokken 1937 yılı sonunda çalışan müesseseleri 189 a çıkmıştır ki her yıl en aşağı 12 müessese açarak muhtaç yavrulara yardım kaynakları yaratmış oluyor.

Kurumun esas gayesi,~~memleket~~te üzücü bir şekilde devam eden çocuk ölümleri ile mücadele ederek bunun nisbetini azaltmak,kimsesiz ve öksüz kalan yavruları kanatları altına almak,bakımsız çocuklara yardım etmek,hastalarını tedavi etmek,aç ve zayıfları doyurarak gürbüzleştirmek,yetişmiş olanların mekteplerde tahsillerini temin eylemek,yoksul ve hasta annelere yardım etmek,işsiz çocuklarla annelere hayatlarını kendi çalışmaları ile temin için iş bulmak,doktorları,ebeleri,hemşireleriyle doğumlara,lohusalara yardım etmek,nihâyet halkımızın çocuğun değer ve ehemmiyetini lââyık olduğu büyüklükle takdir etmesini temin eyleyecek telkin ve fikirler yaymak gibi millî,insanî ve sosyal yardımların her türlü şekillerini tatbik e çalışmaktır.

Bugün medeniyetin en yüksek derecesine erişmiş olan büyük milletlerde bu çok geniş yardım programının hepsini birden üzerine almış bir teşekkül zor bulunur,bu kadar şümüllü ve tenevvülü yardım programı belki türlü türlü teşek-

küllerin emekleri ile başarılabilir, buna da çok kuvvetli bir finans eski organizasyonlar ister, bizde onbeş yıl içinde seksen, yüz yıllık bir ödevin başarılmış olmasının kuvvet ve sınırını inkılâbımızın verdiği yaratıcı enerjide, ulusun çok kudretli ve idealist başarılarında aramak lâzımdır. Atatürk İnkılâbı'nın ideolojisi enerji ve dinamizmin esaslarına dayandığına göre her modern müessesemizin bunlarla vasıflandırmak mecburiyetindeyiz. Çocuk Esirgeme Kurumu, medeniyette en çok ilerlemiş memleket ve milletlerin bir teşekkülü olduğuna göre bu millî ve sosyal müessesemizin de en ileri, en enerjili bir teşekkülümüz olması çok yerindedir. Gerek yurt içine gerek yurdun dışına başımızı kaldırarak geçen onbeş yılın başarı hesabını verirken sosyal yardım alanında ekip biçtiklerimizi Türk'e şeref verecek rakamlarla sayabiliriz.

Bundan onbeş yıl evvel (el toprağı) üstünde üretilmeye ve boş bir tevekkül ile kurtarılmaya çalışılan Türk yavrusunun bugün beşikte ve kesin bir ümitle büyümesine çalışmayı Kurum esas prensipleri arasına koymuştur. Nüfusun artması, Türk ırkının güzelleşerek millî vasıf ve hassası olan kuvvetini kazanması her doğan Türk'ün yaşaması, her annenin sıhhatli olması ile mümkün olacaktır. Bu prensiplerle hareket eden kurum çocuk ölümlerini azaltmak, çocuklarla anneleri sıhhatlendirmek için azamî yardım teminine çalışmaktadır.

Memleket çocukları ile analarına halkımızın Çocuk Esirgeme kanalı ile yaptığı yardımları en belîğ bir şekilde gösterecek belgeler aşağıdaki cetvellerle grafiklerdir.

Bunlar geçen onbey Cumhuriyet yılında Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yaptığı faaliyetin nevelerini gösterdiği gibi millî bir müessesenin inkişâbımız ve halkımızdan aldığı enerji ve hamle ile ne kadar süratle yükseldiğini maddi ve müspet bir şekilde anlatmaktadır.

Çocuk Esirgeme Kurumu 1922 de 10 kol ile çalışırken, görüleceği gibi, yurdun her tarafındaki halkımızı içine alarak büyük adımlarla ilerlemeye başlamış ve 1937 yılı sonunda bu kolların sayısı 585 e çıkmıştır.

<u>Cumhuriyet Yılı</u>	<u>Çocuk Esirgeme Kol ve Merkez Sayıları:</u>
1922	10
1923	89
1924	138
1925	161
1926	318
1927	385
1928	433
1929	469
1930	478
1931	480
1932	482
1933	543
1934	554
1935	580
1936	582
1937	585

Bu kol sayıları nominal değildir. Hepsi her yıl toplanan umûmi meclisleri ve kongreleri tarafından tanzim edilmiş bütçeleri ile elverdiği kadar müspet ve maddi bir yardım başarır. Bunlar arasında dört yıl içinde 9 küçük köy ve nahiye kolu pasif kalmış, son zamanlarda tekrar canlanmışlardır.

Kollar böyle sayı bakımından çoğalmakta ve muntazam ve daima ileri gidiş takip ederken başardıkları yardımların nevini ve miktarını, kondukları çocukların sayılarını da arttırmışlardır; yani kuvvetli ve sistematik teşekküllerde görülen üç cepheli ve mebsûtan mütenasip bir ilerleme seyri takip etmişlerdir. Aşağıdaki cetvelde görüleceği gibi 1922 de yardım gören yavrular birkaç yüz çocuktan ibaret iken 1936 sonunda yalda 300.000 i geçmiştir:

<u>Cumhuriyet Yılları</u>	<u>Çocuk Esirgeme Kurumundan Türlü Yardımlar Gören Çocuklar</u>
1922	2334
1923	3951
1924	7832
1925	8854
1926	89500
1927	83500
1928	102500
1929	99500
1930	82000
1931	123500
1932	142000
1933	163500

Cumhuriyet Yılları	Çocuk Esirgeme Kurumundan Türlü Yardımlar Gören Çocuklar
1934	139959
1935	152000
1936	303000+60000 çocuk bah.gelen
1937	300000+60000 çocuk bah.gelen

Bu yardım miktarı Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bütün teşkilâtının yardım başarısı sayısını göstermekten epey uzaktır. Çünkü bu rakamlar o yıllar içinde istatistik cetvellerini düzgün gönderen ve sayısı 10 ile 200 arasında değişen kollarin çalışma neticeleridir. İstatistik cetveli göndermemiş olan kollarin bir iş başarmamış olmadıkları sonradan anlaşıldığına göre hakikate yaklaşmak için bu rakamları daha da yükselterek almak gereklidir. Bu rakamlara göre Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 15 yıl içinde yalnız yarı kol ve merkezleri 1.977.022 çocuğa türlü yardımlar vermiştir ki ortalama olarak 15 yıl devamlı olmak üzere her yıl 131.800 çocuğu himâye etmiştir. Kol ve merkezler her yıl çoğalmakta, Kurum 1938 yılında kollarinı her halde 600 den fazlaya çıkarmaya ve öteki yıllarda da bütün kaza ve nahiyelerde kollara açmaya kesin karar vermiş olmasına göre ve merkezlerle kollarda istatistik cetvellerini yıldan yıla düzgünleştirmeye Kurumun bu gidişle bundan sonra her yıl en az yarım milyona yakın çocuğu korumayı temin eyleyeceği kabul edilebilir.

Kurumun bu yaptığı yardımlar cins cinstir ve bunlar on sınıfta toplanmıştır. Aşağıdaki cetvelde onbeş yıl

içinde bu on sınıf yardımın herbirinden yoksul ve öksüz çocuklara ne kadar yapıldığı gösterilmiştir:

1922 - 1937

<u>Yardımanın Nevileri :</u>	<u>Yardım Gören Çocuk Sayısı:</u>
İlâç verilen	819
Doğum yardımı	1844
Para yardımı	32985
Mektep malzemesi	55235
Parasız banyo	175468
Giyecek verilen	209543
Yiyecek verilen	713191
Süt verilen	2999142
Muayene ve tedavi	303453
Türlü yardımlar	185343
Yekûn	4677323

Kurum bu yardımları kol ve merkezlerinin idare heyetleri eliyle veya bunların müesseseleriyle yapmaktadır.

Ankara'da Kurum Umumî Merkezi'nin Çocuk Sarayı aynı zamanda geniş ve modern bir yardım kaynağıdır. Umumi Merkez hem umûmi teşkilâtı idare eder, hem de bir vilâyet merkezi gibi yardım ve koruma faaliyeti yapar, model müesseseler açar. Burada hergün muayenehâneler, dış tedavihânesi, yoksul anne ve çocuklara parasız banyolar, günde yüzlerce çocuğa takim edilmiş süt veren süt damlası, son sistem oyun aletlerini ve yüzme havuzlarını havî geniş bir çocuk bahçesi, anneleri fabrikalarda ve müesseselerde çalışmaya mecbur çocuklara mahsus iki kreş, kimsesiz ve öksüz süt yavrularına mahsus büyük bir anakucağı, aile arasında fen-

ni çocuk bakımını yaymak maksadıyla açılmış, mütehassıs ve fenni çocuk bakıcılar yetiştiren Çocuk Bakıcı Mektebi faaliyetle çalışmaktadır.

Bütün bu müesseselerin kadroları, tesisâtı her sene derece derece genişlemiş, koruduğu çocukların sayısı çoğalmıştır. Mesela, 75 çocuk almakla işe başlayan anacığı 250 çocuğa, 40 çocukla işe başlayan kreşler 150 çocuğa, 20 talebe ile açılan Çocuk Bakıcı Mektebi 50 talebeye çıkmıştır.

Kurum şimdiye kadar 80 den fazla eser ve basma dergiler neşrederek fikirlerde çocuk mefhumu hakkında fikrî bir inkılâb teminine çalışmıştır. Bu gaye ile kurum 23 Nisan gününü Çocuk Bayramı ve bunu takip eden bir haftayı da "Çocuk Haftası" adıyla memlekette sosyal ve kültürel bir bayram olarak kutlamayı temin etmiştir. Çocuk Bayramı ve Haftası yurdun her köşesinde her yıl çok faydalı ve şerefli bir hareket husûle getirdiği gibi yabancı memleketlerde de çocuğun varlık ve saadeti gibi en insanî bir esas üzerine kurulmuş en modern bir bayram sıfatı ile ve bunda görülen millî, umûmî ilgiyle sürekli tezahürler büyük alâka ve takdir uyandırmıştır.

Kurumun ilk kuruluş günlerinde bir dergi ile başladığı propaganda faaliyetini her yıl genişletmiş, bütün gazete ve mecmualarda muntazam çocuk neşriyatı sahifeleri temin ettiği gibi, sinema, ajans ve radyo neşriyatını genişletmiştir. Çocuklar için "Çocuk" anneler için "Ana" mecmualarını neşretmekte, annelerin çocuk bakımı hakkındaki bilgilerini genişletip fennileştirmek için "Anne-

lere Ögüt" broşürlerini herkese parasız göndermektedir. Böylelikle her yıl 364.000 dergi ve broşür neşir ve tevzi edilmekte, afiş, levha ve kartonları da bu sayıyı bulmaktadır.

Bütün bu artan ve ilerleyen mesailer büyük önderimiz Atatürk'ün Millet Meclisi ile vekillerimizin, parti ile münevverlerimiz ve halkımızın Türk çocuğuna ve Kurum'a gösterdikleri yüksek tevccüh, şefkat ve yardımlarla meydana gelmiş, bugünkü faaliyetini gösterilen rakamlar ve müesseseleriyle abideleştirmiştir.

Onbeş yıl evvel Kurum'un mütevazi bir odadan ibaret olan müessesesi onbeş yıl içinde 189 a çıktığını yukarıda ifade etmiştik. Bu müesseselerin 1937 yılı sonundaki cins sayısı aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir:

<u>Cinsleri</u>	<u>Sayıları</u>
Anakacağı	3
Gündüzbakımevi (kreş)	10
Süt damlası	10
Muayenehâne	26
Doğumevi	1
Bakımevi	1
Aşhâne	36
Şefkat Yurdu	15
Öksüzler Evi	3
Çocuk Bahçesi	33
Banyolar	6
Sinema	8
Çocuk Bakım Müzesi	2

<u>Cinsleri</u>	<u>Sayıları</u>
Çocuk Okuma Odası	4
Çocuk Bakıcı Mektebi	1
Ana Mektebi	2
Muhtelif	28
Yekûn	189

Bu şekildeki mesai devlet teşkilâtının pek yerinde olacak geniş yardımları da katılınca yurda nihayet bir batında ikimisli nüfus teminine medar olacaktır.Yurd ve ulus için bundan daha büyük hayır ve başarı düşünülebilir mi?(64)"

Cumhuriyet Halk Partisi "Onbeşinci Yıl" kitabında neşriyata büyük önem verildiği örneklerle anlatılmakta ise de,bugün için Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Keçiören'deki Yuvası binaları ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü(Eskiden burası Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi idi.)kütüphanelerinde yapmış olduğum incelemede sayısı üçü,beşi geçmeyen ve etraflı bilgi ihtivâ etmeyen neşriyata ancak rastlayabildim.Bulabildiklerimin çoğu da çocuk tedavisi,çocuk oyunları ve masallarını konu edinen eski kitaplardı.

B.Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1938 Sonrası Hizmetleri ve Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü

Tüzüğe göre Kurum,çocukların memlekete ve insanlığa yararlı olacak şekilde yetiştirilmelerini sağlamak,hakları-

(64)Cumhuriyet Halk Partisi,ONBEŞİNCİ YIL KİTABI,
İstanbul,1938,s.605-611

nı ve sağlıklarını korumak amacıyla kurulmuştur.

Çocukların yuvalarda ve gündüzbakımevlerinde korunması için esas itibariyle 0-6 yaş arasındaki çocukları öngörmektedir. Genel olarak 12 yaşına kadar çocukların korunması, maddi ve manevi yönden desteklenmesi de kurumun amaçları arasındadır.

Küçük yaştan beri Kurumun müesseselerinde yetiştilmiş olanlarla Kurumun işevlerinde çalışanlar, diğer kim-sesiz çocuklar, yönetim kurullarında gerekli görülen durumlarda 18 yaşına kadar barındırılabilir. Bu gibiler Kurumun işyerlerinde çalıştırılabilir ve bunlara yardım yapılabilir.

Tüzüğün 4. Maddesine göre, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çalışmamızla ilgili faaliyet konuları:

1- Doğumevleri, ana bakımevleri açmak, işletmek ve bunlara yardım etmek,

2- Yoksul anneler ve çocuklar için aşevleri kurmak, parasız banyolar açmak,

3- Yoksul çocuklar için yuvalar açmak,

4- Yoksul okul çocuklarına okuma-yazma araç ve gereçleri, giyim eşyası sağlamak, fakir çocukların parasız yararlanacakları, ruh ve beden eğitimlerini sağlayacak kamplar kurmak,

5- Çocuk bahçeleri, çocuk sinema ve tiyatroları, çocuk kitabevleri kurmak, işletmek ve geliştirmek,

6- Çocuk suçluluğunun önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmak,

7- Korunmaya ve yardıma muhtaç çocuklar için sosyal

vergiler konulmasına veya prim verilmesine ve genel olarak 18 yaşına kadarki çocukların hak ve menfaatlerini korumaya yarar, kanun, tüzük ve yönetmeliklerin çıkarılmasına ve bunları uygulayacak organların kurulmasına çalışmak(65)."

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 40.kuruluş yılında muhtelif bölgelerde 17 kreşi, 38 dispanseri, 2 süt damlası, 1 doğum evi, ve üç sınıflı bir çocuk bakıcı okulu vardı. Bunların dışında esaslı hizmetleri yuva(müesseseleri)ları etrafında toplanıyordu. Bu yuvalara; anasız-babasız, muhtaç, 0-12 yaş arası çocuklarla, anası hasta, ictimâî, sıhhi, ahlâkî ve ruhi sebepler yüzünden ana-baba himâyesinden mahrum kalan çocuklar alınırdı.

Müesseseler ve Kapasiteleri

Ankara'da	400	yataklı	1 yuva,
Kırklareli'nde	100	"	1 "
Rize'de	50	"	1 "
İstanbul'da herbiri	100	"	2 "
Erzurum'da	50	"	1 "
Trabzon'da	50	"	1 "
Afyon'da	120	"	1 "
Balıkesir'de	25	"	1 "
Bursa'da hepsi	200	"	3 "
Elazığ'da	50	"	1 "
Malatya'da	50	"	1 "
Sivas'ta	50	"	1 "
Mersin'de	100	"	1 "

(65) Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, Ankara, 1973

Niğde'de	100 yataklı	1 yuva,
Ordu'da	25 "	1 "
Giresun'da	25 "	1 "
Gaziantep'te	200 "	1 "
Biga'da	50 "	1 "
Adapazarı'nda	100 "	1 "
Tekirdağ'da	100 "	1 "

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 40.yılında 60 vilâyette merkezleri ve 400 küsür kazada şubeleri vardı. Merkez ve şubelerin de ayrıca kolları bulunurdu.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti hem Dârüleytâmın yerine kaim olmuş hem de Millî Mücadele yıllarından itibaren günümüze kadar aktivitesini korumuştur. Bu müessesenin hizmetleri Türk Milleti'nin geleneksel sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışının devamı niteliğindedir.

IV.Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'ile Millî Eğitim Bakanlıklarınının Çocuk, Yaşlı ve sakatlara Yönelik Hizmetlerindeki Tekâmül

Uzun harp yıllarının ortaya çıkardığı çocukların himâye ve eğitimi problemlerinin ~~sevkalâde~~ tedbiri olarak tesis edilen Dârüleytâm ve onlara bağlı müesseseler 1926 tarih ve 931 sayılı Kanun'la kaldırılmış ve Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti bu vazifeyi üstlenmişti. Sonralara Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin tek başına verdiği hizmetler yetersiz hale gelmeye başlamıştır.

A. Türkiye'de Çocuk Hizmetlerinin Kifâyetsizliği
ve Konu İle İlgili Çalışmalar

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin tek başına yeterli olamayışı ve bu alanda verilen hizmetlerdeki kifâyetsizlik çeşitli çalışmaların yapılması için zemin hazırlamıştır. Eksiklik 1940'lı yıllarda iyiden iyiye hissedilmiş ve çocuk sefaletini önlemek maksadıyla Cumhuriyet Halk Partisi Meclis grubunca Prof.Dr.Fahri Ecevit'in başkanlığında korunmaya muhtaç çocuklar meselesini tetkik etmek üzere özel bir komisyon kurulmuştur.Bu komisyonun çalışmaları neticesinde verdiği rapora göre Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca hazırlanan Kanun Tasarısı 1949 tarih ve 5387 sayıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiştir.

Kanun; himâyeye muhtaç çocukları Koruma Birlikleri'ne, mahallen bakılması yetiştirilmesi mümkün olmayan çocuklardan öğretim çağına kadar olanlarının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın "Çocuk Bakım Yurtları" nda daha yukarı yaşlarda olanların Millî Eğitim Bakanlığı'nın "Yetiştirme Yurtları"nda korunmasına ve birliklerin gelir kaynaklarına ilişkin hükümler getirmiştir.Detaylı,açık,vahdete dayalı ve ileriye dönük tedbirler getirememiştir.

Bu sebeplerle dir ki,1957 sanasinde bu Kanun'un ~~hh-~~tiyaca cevap veremediği görülmüş ve 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu çıkarılmıştır.Bu Kanun ana hatları bakımından 1949 senesinde çıkarılan Kanun'dan mülhemdir.

V.Çocuklarla İlgili Mevzuâttaki Tekâmül

Bu kısımda Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu,Köy Kanunu,Medenî Kanun,Türk Ceza Kanunu,Belediye Kanunu ve Umumî Hıfzıssıhha Kanunu üzerinde kısaca duracağız.

A.Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu(66)

15.5.1957 tarihinde kabul,24.5.1957 tarihinde neşredilen 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu,adından da anlaşılacağı üzere himâyeye muhtaç çocuklarla ilgili olup,bu alanda devletçe yapılacak işlere açıklık getirmektedir.Kanun 1949 yılında çıkarılan Kanun'dan mülhem olmakla birlikte daha detaylı,tesirli,açık ve ileriye dönük olmuştur.Zira ilk Kanun takriben **sekiz** sene yürürlükte kaldığı halde 6972 sayılı ikinci Kanun 26 sene dokuz gün yürürlükte kalmıştır.Uygulanma süresinin uzun olması diğer Kanun'la olan farkını göstermektedir.

Kanunun 1.Maddesinde korunmaya muhtaç çocukların tanımını yapılmaktadır.Bu tanıma göre;

Ana ve babasız,

Ana ve babası belli olmayan,

Ana ve babası tarafından terkedilen,

Ana ve babası tarafından ihmâl edilip,fuhşa,dilenciliğe,alkollü içkileri ve uyuşturucu maddeleri kullanmaya veya serseriliğe sürüklenmek tehlikesine maruz bulunan çocuklara "korunmaya muhtaç çocuklar" denilmektedir.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu'na göre sıraladığımız bu özellikleri taşıyan bir çocuğun bulunduğunu zabıta, devlet veya belediye memurları veya muhtarlar öğrendikleri takdirde keyfiyeti mahallin en büyük mülkî amirine haber vermeye mecburdu.

(66)Sosyal Hizmet Konuları ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kurumları İle Personelin Özlük Haklarına İlişkin Kanun,Tüzük ve Yönetmelikler,Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları,(teksir)Ankara,1976,s.87-98

Mülkî amir bu çocuklardan haklarında derhal korunma tedbiri alınmasında zaruret görülenlerini mahkeme kararı alınıncaya kadar bu Kanun'a göre kurulmuş müesseselerden veya mevcut hayır müesseselerinden birine, bulunmadığı takdirde munasip görülecek bir aile nezdine masrafları ilgili "Birlik" tarafından karşılanmak üzere yerleştirirdi.

Acele olmayan hallerde mülkî amir çocuk hakkında düzenlenen evrâkı gerekli karar verilmek üzere mahallin sulh hukuk mahkemesine tevdi eder, çocuğun ana-babası ve ya bunlardan birisi mevcut isedurumu onlara da bildirirdi.

Kanun; korunmaya muhtaç çocukların bakılıp, yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmelerinin, il özel idareleri ile belediyelerin müştereken kuracakları birlikler tarafından sağlanacağını, bu birliklere Millî Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının her türlü yardımı yapmakla mükellef olduklarını ve birliklerin Belediye Kanunu hükümleri gereğince kurulacağını açıklamaktaydı. (Md.2,4-5)

Beşinci maddeye göre; bir il dahilinde bakım ve yetiştirme yurtları kurulması mümkün olmadığı takdirde Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım ve İçişleri Bakanlıklarının tensibi ile civar illerle müştereken bu tesislerin kurulması mümkün idi.

Korunmaya muhtaç çocuklardan öğretim çağına gelmiş olanların, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca çocuk bakım yurtlarında, öğretim çağına gelmiş olanların da Millî

Eğitim Bakanlığı'nca yetiştirme yurtlarında korunmaya alınması ve çocuk bakım yurtlarında ilköğretim çağına gelenlerin yetiştirme yurtlarına devredilmesi gerekiyordu.

6972 Sayılı Kanun; korunmaya muhtaç çocukları koruma birliklerinin, öğretim çağına olmayan çocuklarla öğretim çağına gelmiş ve öğretim çağını aştığı halde bunu görmemiş olarak teslim aldığı çocukların bakım, korunma, eğitim ve öğretimi ile bu çocukların gelecekteki malî, iktisadî, ziraî, sınıî, sosyal v.b. ihtiyaçlarını karşılayacak surette uygulamalı birer meslek sahibi olmaları için yetiştirme yurtlarında, mahallî özellikleri göz önünde bulunduran döner sermayeli işyerleri ve atölyeler açılmasını, ders programlarının buna göre hazırlanmasını emretmekte idi. (Md.14)

Yetiştirme yurtlarında ilköğretimini ikmal eden çocuklardan kabiliyet gösterenler emsallerine tercihen Millî Eğitim Bakanlığı'nın tayin ve tespit edeceği şartlar dahilinde yetenek, ilgi ve yaşlarına göre daha ileri tahsil yapmak üzere:

Yatılı-yatısız her derecedeki genel tahsil müesseseleri ile meslek okul ve müesseselerine yerleştirilerek,

Genel ve katma bütçeli daireler, özel idareler, belediyeler, 3659 sayılı Kanun'a tabi müesseseler ve sermayesinin yarısından fazlası devlete ait olan diğer teşekküller tarafından kurulmuş fabrikalar, müesseseler, ziraat işletmeleri, özel işyeri veya meslek sahiplerinin yanına verilerek,

Birlikler tarafından kurulmuş işyerleri ve atölye -

lerde çalıştırılarak, birer meslek veya san'at sahibi olacak şekilde yetiştirilir hükümlerini muhtevî idi.(Md.15)

Kanun'da öngörülen "Çocuk Koruma Umûmî Heyeti"nin yılda bir defa toplanması gerekiyordu.Bu heyeti; Millî Eğitim,İçişleri,Adalet,Millî Savunma ve Tarım Bakanlıkları,Üniversite ve yüksek tahsil temsilcileri(yani 1 pedogog,1 çocuk ve ruh hastalıkları mütehassısı,1 sosyal hukuk mütehassısı)ile birliklere mensup vali,sağlık ve sosyal yardım millî eğitim müdürleri,yetiştirme yurdu ve çocuk yuvaları idarecileri oluştururdu.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu'nun gerek idare gerekse himâyeye muhtaç fertlerce veya onların velilerince çok iyi bilinmesi gerekiyordu.Bu konulardaki eksiklikler tatbikatta birçok zorlukla karşılaşılmasına sebep olmuştur.

B.Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Diğer Kanunlar

1-Köy Kanunu(67)

7.4.1924 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 442 sayılı Köy Kanunu'nun 13.Maddesine göre,askerde bulunanların ve bakacağı olmayan öksüzlerin haklarını,bağ ve bahçelerini "imece" yoluyla sürüp ekmek,harmanlarını kaldırmak mecburi hizmetler arasındadır.

2-Türk Medeni Kanunu(68)

17.2.1926 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda özellikle "evlât edinme" ko-

(67)Türkiye Cumhuriyeti Kanunları,Cilt 1,s.286

(68)Türkiye Cumhuriyeti Kanunları,aynı cilt,s.420

nusu bizi ilgilendirmektedir.

Türk Medeni Kanunu'na göre; çocuğun bedenî ve fikrî gelişmesi tehlikede bulunur, manen metrük bir halde bulunursa hakim çocuğu ana ve babadan alarak bir aile nezdine veya bir müesseseye yerleştirebilir. Çocuk şirretliği hasebiyle anne ve babanın emârlarına karşı gelmekte ısrar ederse, müessir başka bir ıslah çaresi bulunmadığı takdirde aynı tedbirler, ana-babanın talebi üzerine hakim tarafından ittihaz edilir. Bu tedbirlerin doğurduğu masrafı ana-baba ile çocuk tediyyeden acizseler devletçe tesviye olunur. Nafakaya taalluk eden hükümler şakidir. (Md.273)

Eski Türk geleneğinde olduğu gibi (mesela oğulluk) Türkiye Cumhuriyeti Hukuk Devleti içinde de "evlât edinme" tatbikâtı yer almasına rağmen bu konuda eksiklik ve problemler dikkati çekmektedir. Aile ortamı himâyeye muhtaç çocuklar için en ideal ortam olduğundan evlât edinme daha da teşvik edilmeli ve yabancıların evlât edinme ile ilgili durumları açıklık kazanmalıdır. Ayrıca Adalet, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlıklarının bu konularda memleket şartlarımıza uygun tedbirleri alması gerekmektedir.

3- Türk Ceza Kanunu (69)

3 Mart 1926 tarihinde neşredilip yürürlüğe giren 765 sayılı Türk Ceza Kanunu da himâyeye muhtaç çocuklarla ilgili hükümler ihtivâ etmektedir.

Türk Ceza Kanunu'na göre çocuk istismarı ve neseble-

rinin yok edilmesi suç teşkil etmektedir. Bu suçu işleyenler hapisle cezalandırılmaktadır.

Kanun'un 53,54,57 ve 58. Maddelerine göre terbiye tedbirleri icabeden çocuklar hakkında Adalet Bakanlığı özel yurtlar açar. Bu konuda Adalet Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlıkları işbirliği yapar.

4- Belediye Kanunu(70)

14.4.1930 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 1580 Sayılı Belediye Kanunu'na göre de; bırakılmış ve bulunmuş çocukların korunup gözetilmesi, fakir ailelerin ikiz çocuklarına, alelumüm öksüz, fakir ve kimsesiz çocuklara para, hekim, ilâç, yeme, içme, giyecek, barınma, tahsil ve terbiye yönünden belediyelerce yardım edilmesi gerekmektedir. (Md.18-34)

5- Umûmi Hıfzıssıhha Kanunu(71)

Resmi Gazete'de 6.5.1930 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren Umûmi Hıfzıssıhha Kanunu; çocuk hıfzıssıhası ve çocuklarla ilgili sağlık tedbirlerine yer veren hükümler taşımaktadır. Ayrıca bu konuda belediyelere ve köy idarelerine de vazifeler yüklemektedir.

Kanun; yedi yaşından aşağı, metruk, öksüz veya ana-babası hayatta, çocukları gerek para ile gerek parasız ka-

---

(70) Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, Cilt 2, s.1470

(71) Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, aynı cilt, s.1421

bul ederek bakan resmi ve özel bütün müesseseleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın denetimine tabi tutmaktadır.(Md.158)

VI.1950 den Sonra Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetlerdeki Tekâmül

Eskiden uzun süren harplerin ortaya çıkardığı çocuk meselesi, toplumumuzdaki sosyal, iktisâdî ve teknolojik gelişmeler neticesi yeniden gündeme gelmiştir. Sosyal hizmetler hem hayırseverlik anlayışının bir neticesi hem de devletin bir fonksiyonu olarak tezahür etmiştir. Memleketimizde Millî Mücadele sonunda kurulan Cumhuriyet İdaresi yeni hamleler gerçekleştirmiştir. Sanayileşme ve kentleşme gibi gelişmeler aile ve toplumla ilgili problemlerin artmasına sebep olmuştur. Bilindiği üzere her nimet beraberinde külfet de getirmektedir.

Kanunlardaki gelişmeleri konu edindiğimiz kısımda, 1949 ve 1957 yıllarında çıkarılan Korunmaya Muhtaç Çocuklar kanunlarına temas etmiştik.

"Cumhuriyet döneminde sosyal hizmetler alanında gerçekleştirilmiş en önemli faaliyetlerden biri de 1959 yılında 7355 Sayılı Kanun ile Sosyal Hizmetler Enstitüsü'nün kurulması olmuştur. Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmasına dair Kanun ile Türkiye'de sosyal hizmetlerin bilimsel esaslara dayalı olarak yürütülmesi benimsenmiş olmaktadır.

Sosyal hizmetlerin ancak meslekî eğitim görmüş sosyal hizmet elemanları eliyle sunulabileceği düşüncesi de yine bu Kanun ile hukukî bir zemine yerleştirilmiş bulun -

maktadır.

Nitekim, 7355 sayılı Kanun ile Enstitü'ye verilen sosyal hizmet alanlarında faaliyet gösterecek sosyal hizmet uzmanlarını yetiştirmek üzere bir Sosyal Hizmetler Akademisi kurulması görevi 1961 yılında gerçekleştirilmiştir.

Sosyal Hizmetler Enstitüsü tarafından yapılan çeşitli bilimsel faaliyetler ve Sosyal Hizmetler Akademisi tarafından gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin bir uzantısı olarak 1963 yılında sosyal hizmetleri daha aktif bir şekilde uygulamak üzere Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü 225 sayılı Kanun ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur.

1963 yılından 1983 yılına kadar geçen süre içinde, sosyal hizmetlerin geliştirilmesi ve karşılaşılan darboğazların bilimsel araştırmalarla tespit edilmesi yönünde ciddi gayretler sarfedilmiş ve aktif çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik olarak 6972 sayılı Kanun gereği yapılması gereken işlerin titizlikle gerçekleştirilmesi yanında, hizmetin tıkanmasına yol açan idarî ve malî sistem ayrıntılı olarak incelenmiş ve alınabilecek tedbirler belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin sanayileşme ve kentleşme olguları nedeniyle yeni yeni karşılaşmaya başladığı sorunlar olan çalışan anne ve babaların çocuklarının gündüzlü bakım ihtiyaçları, yaşlıların huzurevlerinde bakılmaları ve korunmaları ile ilgili konu-

larda örnek çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar gide- rek geliştirilmiştir. Bu dönemde özürlü kişilerin rehabi- lite edilerek topluma kazandırılması ile ilgili konulara ve çalışmalara da ağırlık verilmiştir. 1963-1983 yılları arasındaki sürede sosyal hizmetlerin Sağlık ve Sosyal Yar- dım Bakanlığı dışındaki kuruluşlar bünyesinde de tanıtıl- ması, yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması yönünden gayret sarfedilmiş ve Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler gibi kuruluşlarda, suçlulara, uyumsuz çocuklara veya baş zamanları değerlendirici veya rehberlikte bulunucu türden çeşitli sosyal hizmet uygula- malarına ağırlık verilmiştir. Bu dönemde, suç işlemiş çocuk- ların ayrı bir katogoride değerlendirilerek topluma kazan- dırılmalarını sağlayan ve sosyal hizmetlerin adalet hizmet- leri ile bütünleştirilmesi imkânını yaratan Çocuk Mahkeme - leri Kanunu'nun kabul edilişi kaydedilen önemli gelişmeler- den birisi olmuştur. Ancak bu Kanun'un uygulamaya aktarılma- sına ilişkin çalışmalar sonuçlandırılmamıştır. (72)"

Türkiye'de kesin olarak sosyal hizmetlerin muhtevâ- sında yer alan himâyeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakat sayısı bilinmemektedir. Sadece tesadüfen veya mucbir sebepler mües- selere başvuranlar müracaatçı kabul edilmektedir. Çocuk re- fahı ile ilgili hizmetlere korunmaya muhtaç çocuklar, özel eğitim ve bakıma ihtiyacı olanlar girmektedir. Buna yukarı- da da işaret edildiği gibi çalışan anne-babaların çocukla- rı da dahil edilmelidir.

(72) H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu 25. Kuruluş Yılı
(1961-1986) Gazetesi, Ankara, 1986, s. 2

"Ülkemizde 200.000 civarında korunmaya muhtaç çocuk olduğu tahmin edilmektedir.Ancak bu tahminlerin neye dayandığı da bir başka merak konusudur.Bu çocukların korunması 6972 sayılı Kanun gereğince "Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri" tarafından açılan bakım ve yetiştirme yurtlarında olmaktadır.Bu hizmet bugün Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı,Çocuk Esirgeme Kurumu ve MillîEğitim Bakanlığı'nca sağlanmakta olup,ancak 17.000 civarında çocuk korunmaktadır.Korunması gerekip karar alınan 20.000 çocuk da sırada beklemektedir.Bu durumda korunmaya muhtaç çocukların ülkemizde ancak % 8 civarındaki bir kısmının korunduğu görülmektedir.Emeği istismar edilen çocuklar olarak kabul edilen beslemeler,evlât edinenler ve çirakların sayıları hakkında bilgi sahibi değiliz.

Özel eğitime ve bakıma muhtaç çocuklar olarak kabul edilen görme,işitme,konuşma arızaları ile müzmin hastalıkları olan çocuklarla,geri zekâlı çocuklar yönünden de hizmetler yerine getirilememektedir.Bugün ancak 3788 geri zekâlı çocuk,1420 sağır çocuk yardım görmektedir.Kör çocuklar hakkında bilgi yoktur.Çalışan annelerin çocuklarından 2200 civarında olanına kreş ve gündüzbakımevleri vasıtasıyla hizmet sağlanmaktadır.(73)"

Zikredilen Karahasanoğlu'na ait tenkid 70'li yılları muhtevî olmakla birlikte araştırmaların yetersizliği, ülkemiz şartlarına ve ihtiyaçlarına uygunluk açısından geçerliğini ve önemini korumaktadır.

---

(73)Taner Karahasanoğlu,Türkiye'de Sosyal Güvenlik Çıkmazı, İstanbul,1973,s.74-75

VII.1983 Öncesi Genel Olarak Korunmaya Muhtaç
Çocuklarla İlgili Hizmet Türleri ve Tatbikat

Bu kısımda çocuk yuvaları,yetiştirme yurtları,grup evleri,koruyucu aile ve evlât edinme konularına değineceğiz.

A.Çocuk Yuvaları

1.Tanım

Çocuk bakım yurtları(0-6) yaş arası himâyeye muhtaç çocukların fiziksel,eğitsel,psiko-sosyal gelişimini, sağlıklı bir kişilik kazandırmayı ve topluma yararlı kişiler olmalarını amaçlayan yatılı sosyal hizmet kurumlarıdır.(74)

Çocuk bakım yurtları 1983 öncesinde S.S.Y.B.Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Çocuk Refahı Şubesi'ne bağlıydı.

2.1983 Öncesi Çocuk Bakım Yurtları Kapasiteleri(75)

<u>İL</u>	<u>:AÇILIŞ TARİHİ</u>	<u>: KAPASİTE</u>
1.Konya	1962	100
2.Kütahya	1962	100
3.Muğla	1962	30
4.Hatay	1963	100
5.İzmir	1963	225
6.Sivas	1963	100
7.Ankara	1964	250
8.İçel	1964	75

(74)7 Eylül 1978 tarih ve 16397 sayılı Resmi Gazete,
s.18

(75)Sosyal Hizmetler Bülteni,S.H.Genel Müdürlüğü Yayını,
Sayı 1,1977,s.9

<u>İL</u>	<u>:AÇILIŞ TARİHİ :</u>	<u>KAPASİTE :</u>
9.Burdur	1965	25
10.Erzurum	1965	150
11.Diyarbakır	1965	150
12.İstanbul	1965	375
<u>13.Eskişehir</u>	<u>1966</u>	<u>150</u>
14.Kayseri	1967	150
15.Bursa	1968	100
16.Yozgat	1969	200
17.Isparta	1973	50
18.Adana	1974	250
19.Kastamonu	1977	150
20.Malatya	1977	150
21.Samsun	1977	150

22 Muğla ve Burdur çocuk bakım yurtları yetiştirme yurtları ile müşterek idi.

Yuva bakımı; yiyecek, personel, aydınlanma ve ısınma masrafları bakımından oldukça pahalıya mâl olmaktadır. Bu konuda zaman zaman basında dikkate değer haber ve yazılar yer almaktadır.(76)

Diğer taraftan himâyeye muhtaç olupta müesseseye yerleştirilmiş çocuklar beton bloklar içinde, sanki depolanmış-çasına gerekli yakın ilgi, şefkat ve sevgiden mahrum olarak yaşamaktadırlar. Çocuk yuvalarındaki çocukların ruhî, bedenî ve ahlâkî gelişmelerinde de aksamalar olabilmektedir. Doğum sonrası ilk beş on yılını yuvalarda geçirenlerde:

(76) Bakınız, 30.7.1979 tarihli Hürriyet Gazetesi "Savurganlığın Bu Kadarına Pes!" Başlıklı haber

- a)Çevrelerine karşı ilgisizlik, umursamazlık,
- b)Duygu ve düşünce yönünden yoksunluk,
- c)İlgi ve öğrenmede azalma, pasifleşme,
- d)Fertlere karşı ilgisizlik müspet ilişki kuramama,
- e)Suça yönelme ve benzeri davranış bozuklukları görülebilmektedir.

Bütün bu meseleler sevgi, ilgi, şefkat ve aile ortamından uzak olmanın neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerle dir ki Yunus Emre "Sevgi gelince bütün eksikliklerin sona ereceğini" ifade etmiştir.

B.Yetiştirme Yurtları

1.Tanımı

(7-18) yaş grubundaki himâyeye muhtaç çocukların bakıldığı, eğitildiği ve toplum hayatına her yönüyle hazırlandığı birer bakım ve eğitim müesseseleridir. 1983 öncesinde yetiştirme yurtları Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü Özel Eğitim Şubesi'ne bağlıydı.

2.Kapasiteleri

Ülkemizde 1983 öncesinde (7-18) yaş grubundaki himâyeye muhtaç çocukların bakım ve eğitimlerini gerçekleştirmek üzere kurulan yetiştirme yurdu sayısı 91'i bulmakta idi. 91 yetiştirme yurdundaki toplam çocuk sayısı 14.047 olup bunlardan 2376 sı kız, 11.641 i erkek çocuktur. İlkokula devam eden 1298 kız, 5365 erkek çocuk, ortaokula devam eden 537 kız, 2464 erkek çocuk, liseye devam etmekte olan 38 kız, 504 erkek çocuk, diğer okullara devam eden 253 kız, 856 erkek çocuk bulunmaktadır; kızlardan 155 i erkeklerden ise 2036 sı bir işyerinde sanat öğrenmekte veya çalışmaktaydı. (77)

"Ne denli iyi düzenlenmiş olursa olsun bir yetiştirme yurdu ortamında sıcak duygular ve bedensel devinim, duygusal, zihinsel ve toplumsal uyarılma ile öğrenmeyi isteklendirme daima yetersiz kalır. Aileler yanında yaşayan çocuklarla yetiştirme yurdunda büyüyen çocukları kıyaslayan bir araştırmada (Lipton, 1962) ikinci gruptaki çocukların diğer insanlarla olan ilişkilerini geliştiremedikleri gözlenmiştir. Bu çocuklar yetişkinlerden yardım isteyemez ve hiçbir insana bağlanamazlar. Duygusal küntlüğün yanısıra çoğu kez konuşma ve dil gelişiminde de gerilik görülür. (77)"

Görüldüğü gibi ne kadar iyi niyetli olunursa olsun müesseselerde aile ortamındaki sevgi, şefkat ve ilgiyi kazandırmak mümkün değildir. Çocuk için mühim olan sevgidir. Kaldı ki müesseye verilen çocukların bir kısmının anne ve babası vardır. Ailelere iktisadî bakımdan yardımcı olmak ve onların yurt ve yuvaları yatılı okul gibi görmelerini önlemek devletçe takibi gereken yollardan birisidir.

C. Grupevleri

Grupevi metodu çok kısmı şekilde memleketimizde, 1983 öncesinde İstanbul Bakırköy Çocuk Bakım Yurdu'nda uygulanmıştır. Ülkemizde bu tatbikatı geliştirmek grup üyesi himâyeye muhtaç çocuklara refakat edecek ciddi, tutarlı, evli ve sorumlu aileler (yani evli çiftler) bulmak zordur. Bu uygulama ilk defa İngiltere'de başlamıştır. Bundan maksat, çocuğu uzak kaldığı gerçek aile ortamına yakın bir ortamda

---

(77) Engin Geçtan, Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 75

yaşatmaktadır.Yani çocuğun aile ortamına çok benzer bir ortamda yetiştirilmesi amaçlanmaktadır.Evler belli bir arazi üzerinde pavyonlar şeklinde düşünülmektedir.Her evin bir evli çiftin denetimine ve sorumluluğuna verilmesi söz konusudur. Bu tatbikat kısmen de olsa himâyeye muhtaç çocuğun toplumdaki teerit edilmesini önlemeye yönelik sayılabilir.

D.Koruyucu Aile Bakımı

Korunmaya muhtaç çocuğun öz ailesinin yerini tutması için başvurulmuş bir tatbikat türüdür.Bu uygulama biçimi genellikle çocuk refahı alanında çalışan kimselerin istemedikleri bir metoddur.

Çocuğun kendi öz anne-babasından ayrılma zarureti olan hallerde ona devamlı bakacak ve kendi anne babası yerine kaim olabilecek aile seçimidir.Korunmaya muhtaç çocuğun verileceği aile çocuğun himâyeye altına alındığı müessesedeki meslek elemanları tarafından incelenir.Bu konuda müspet kanaat hasıl olduğu takdirde çocuk aile yanına verilir ve zikredilen elemanlar tarafından izlenir.

Koruyucu ailede,çocuğa gerekli bakımı sağlayıp sağlayamayacağı,ilgili müessesesyle işbirliği yapıp-yapamayacağı,çocukla candan ilgilenip ona anne-baba olmaktan zevk alıp alamayacağı,gerekli sevgi ve şefkati sağlayıp sağlayamayacağı,aile içi üyeler arası ilişkilerin müspet olup-olmadığı,çocukları yetiştirecek seviye ve manada değerlere sahip olup olmadığı,yerleşmiş ve tatminkâr bir evlilik kurulup kurulmadığı gibi özellikler aranmakta idi.Bu özelliklere ek olarak yaş,sağlık,gelir ve çocuk sayılarına da bakılmaktadır.

1983 Öncesi "Koruyucu aile uygulaması, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Unicef Teşkilâtı arasında yapılan bir anlaşma gereğince 1961 de Ankara'da pilot proje olarak başlatılmıştır. Bugün ülkemizde yaygınlaştırılmaya çalışılan koruyucu aile çalışmaları sonunda Ankara'da 127, Konya'da 43, Adana'da 29, Kayseri'de 20, İstanbul'da 18, Yozgat'ta 17, İçel'de 13, Hatay'da 10, İzmir'de 9, Samsun'da 7, Burdur'da 6, Erzurum'da 3, Malatya'da 3, Eskişehir'de 2, Diyarbakır, Isparta ve Kütahya'da birer kişi olmak üzere toplam 323 çocuk koruyucu aile bakımı altında bulunmaktaydı.(78)"

E.Evlât Edinme ve Evlât Edinmenin Şartları

Türklerde çocuğun yeri ve önemi ile ilgili bahsi incelerken "oğulluk" uygulamasından ve evlatlıkların Türk Toplumunu içindeki mühim yerini örneklerle anlatmıştık. Yani evlât edinme tatbikatının tarihi eskidir. Asırlar boyunca örfî, dini, siyasî, hukuki, sosyal, kültürel ve iktisadî bakımlardan önem kazanmıştır. Evlât edinme uygulaması gerçek ana-babaya veya en yakın aile ortamına benzer niteliktedir.

Hukuk Devletimizde evlât edinme: " Hakimin izni ile tamamlanan, aile hukuku ile ilgili özel bir sözleşme olup, evlât edinen ile evlâtık arasında gerçek soy bağının bütün hükümlerini yerine getiren hukukî bir müessesedir."

1.Evlât Edinmenin Şartları(79)

(78) Bekir Türkmen-İhsan Eren-Ayşe Naciye Emre, Ramazan Yurttürk, Ayla Şama, Muhiddin Özdemir-Hasibe Güven-Nezahat Erkun-Yusuf Erdemir-Mehmet Durmaz, Korunmaya Muhtaç Çocuklar, S.H.A.Yayıncılık (teksir), Ankara, 1978, s.28

(79) Bakınız, Ali Naim Inan, Çocuk Hukuku, İstanbul, 1968, s.168 v.d.

Himâyeye muhtaç çocuklarla ilgili diğer kanunlar bahsinde sözünü ettiğimiz Medeni Kanun evlât edinmeyi, münasebetlerden doğan soy bağının gerçek soy bağına eşit tutmakta, hem çocuğun hem de diğer ilgili kişilerin hak ve menfaatlerini koruyucu tedbirler almaya özel önem vermektedir. Asli ve şekli tedbirlere uyulmaması halinde evlâtlık işlemleri geçerli sayılmayıp her zaman iptali mümkündür.

a) Asli Şartlar

Bunlar evlât edinen açısından aranan temel şartlardır. Evlât edinen kişinin herşeyden evvel gerçek kişi olması gerekmektedir. Çünkü sun'i de olsa evlâtlık bağı bir akrabalık sebebiyle vücut bulmaktadır. Medeni Kanun'a göre akrabalık ise; yalnız gerçek kişiler arasında söz konusu olmaktadır.

aa) Evlât edinenin yaşı

Medeni Kanun evlât edinenin yaşını iki bakımdan ele alıp düzenlemiştir. Evlât edinen hem en az 40 yaşında olacaktır, hem de evlât edinenle evlâtlık arasında en az 18 yaş fark bulunacaktır. (Md. 253) Evlâtlık evlât edinenin kendi soyundan olamamaktadır. (Çocuğu, torunu, çocuğundan torunu gibi) Bu çocukların çıkarı düşünülerek prensip haline gelmiştir.

bb) Bekâr bir kimsenin evlenerek veya evli bir kimsenin sonradan kendi çocuğunun dünyaya gelmesi evlât edinme sözleşmesine tesir etmez. Zira sözleşmeyle bir hak kazanılmıştır.

cc) Evlât edinen evli ise karı ve kocanın her ikisinin de rızası gerekmektedir.

b)Şekli Şartlar

Bunlar;başta hakimin izni olup ikincisi de resmi senet ve nüfusa tescildir.Hakim izni verirken,evlât edinmeyi gerektirecek bir sebebin bulunup bulunmadığına,evlât edineveği kişiyi daha önceden gözetip gözetmediğine, ona karşı sevgi ve şefkat gösterip gösteremeyeceğine bakar.Çocuğun evlâtlık esnasında;bedenî,ahlâkî,fikrî ve kabiliyetleri ile ilgili istismar edilip edilmeyeceği gibi hususları da dikkate alır.

Evlâtlığın evlât edinme nedeniyle kendi kan ve sıhrî hısımlığı devam ederken evlât edinme sözleşmesi,evlât edinenin hısımları arasında hısımlık tesis etmez.

Medeni Kanun'un 257.Maddesine göre,kendisinin öz anne ve babasındaki mirasçılığına zarar gelmemek şartıyla evlâtlık evlât edinen kimsenin mirasçısı olur.Bu konu sözleşmede de kararlaştırılabilir.Medeni Kanun hükümlerine göre evlâtlığın mirasçılığı sınırlıdır.Evlâtlık ancak evlât edinenin mirasçısı olabilir.Evlâtlık evlat edinen kimsenin soyadını taşır.

Evlât edinme; evlâtlığın talebi,hakim kararı ve sözleşme hükümlerine aykırı gelişmeler olması halinde sona erer.Hangi sebeplerin haklı,hangilerinin geçerli olduğu konusunu hakim tespit eder.

VIII. 1983 Öncesi Himâyeye Muhtaç Çocuklar Konusunda Merkezi ve Mahallî İdarelerle Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerinin Yaptıkları Görevler

A.Merkezi İdarenin Yaptığı Görevler

Himayeye muhtaç çocuklar konusunda merkezi idare

denince akla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı gelmektedir.1949 da çıkıp 1957 de yeniden gözden geçirilen Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu bu iki bakanlığa önemli görevler vermiştir.Himaye-ye muhtaç bir çocuk için de ilk akla gelen yeme,içme,barınma,beslenme,sağlık ve eğitim akla gelmektedir.

1.Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın Yaptığı Görevler

1957 yılında himâyeye muhtaç çocuklarla ilgili olarak çıkarılan Kanun'un 4.Maddesinde; korunmaya muhtaç çocukların bakılıp yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmeleri,il özel idareleriyle belediyelerin müştereken kuracakları birlikler tarafından sağlanır.Bu birliklere Millî Eğitim ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları her türlü yardımı yapmakla mükelleftirler deniyordu.

Her mali yılda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kanalıyla korunmaya muhtaç çocukları koruma birliklerine ayrılan parayı göndermekteydi.Bunun dışında çocuk bakım yurtları ile yetiştirme yurtlarının bütün sağlık personeli ihtiyacını karşılıyordu.

(0-6) yaş grubundaki himâyeye muhtaç çocukların müesseselere yerleştirilmesi ve bakımları da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın görevleri arasında idi.

2.Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın Yaptığı Görevler

Sağlık Bakanlığı'nın görevleri konusunda zikrettiğimiz Kanun maddesi Millî Eğitim Bakanlığı içindde geçerliydi.Bu Bakanlıkta yetiştirme yurtlarına ve illerdeki korunmaya muhtaç çocukları koruma birliklerine gerekli yardımı

yapıyordu.

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı da İlköğretim Genel Müdürlüğü vasıtasıyla birliklere belli oranda para gönderiyor ve yetiştirme yurtlarının öğretmen ihtiyacını karşılıyordu.

Öğretim çağına gelmiş himâyeye muhtaç çocukların yetiştirme yurtlarına yerleştirilmesi, bakımı ve eğitimi de bu Bakanlığın görevleri içindeydi.

3.Valinin Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Yaptığı Görevler

Vali illerde merkezin temsilcisi olduğu için her iki bakanlıkla ilgili işlerden sorumlu olduğu gibi il özel idareleri ile belediyelerin birlikte müştereken kurdukları birliklerin başkanı olduğu için görevleri de çoktu.

Vali; muhtar, zabıta veya devlet memurları tarafından kendisine haber verilen ve hakkında mahkemece alınmış koruma kararı bulunmayan çocukları acele hallerde korunma kararı alınıncaya kadar çocuk yuvalarına, yetiştirme yurtlarına, hayır kurumlarından birine veya bir aile yanına (masrafları daha sonra birlik tarafından karşılanmak üzere) yerleştirmekle yükümlüydü.

B. Mahalli İdarelerin Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Olarak Yaptığı Görevler

1.Belediyelerin Görevleri

Belediye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu ile kendisine verilen görevleri yapmıştır. Bir önceki tahsisatlarının

(yıl olarak) en az % 1 i oranında tahsisat koymaya ve bunu bütçesinin tasdikinden itibaren 3 ay içinde ilgili birliğe (bankadaki fon hesaplarına yatırmaya mecburdular. Ancak 1983 öncesi belediyelerin bu payı genel olarak ödemekten imtina ettikleri bilinmektedir.

Belediye Kanunu'nun terkedilmiş veya bulunmuş çocukların belediyelerce gözetilmesi, bakılması ve barındırılması konusunda belediyelere görev verdiğini daha önce açıklamış idik.

2. İl Özel İdarelerinin Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Yaptığı Görevler

1913 yılında İl Hüsusi İdareleri Muvakkat Kanunu ile göreve başlayan il özel idareleri; il içinde hastane, yetim ve düşkünler evi ve sağlık tesisleri kurmak,

1953 yılında çıkarılan 6134 sayılı Kanun'la il özel idarelerine bu görevlerini Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na devretme yetkisi tanınmış, bu gün il özel idareleri -nin elinde sadece dispanserler kalmıştır. (80)

Görüldüğü gibi 1983 öncesi il özel idareleri de korunmaya muhtaç çocuklar konusunda görevli idi. Korunmaya Muhtaç Çocukları koruma birliklerine gerekli yardımı yapmakla da yükümlü idi.

3. Köy İdaresinin Yaptığı Görevler

---

(80) Süleyman Arslan, Mahalli İdareler Ders Notları, A.İ.T.İ.A. İdari Bilimler Enstitüsü Yayını (teksir), Ankara, 1979, s.4

C.Korunmaya Muhtaç Çocukları Korunam Birliklerinin Yaptığı Görevler

Korunmaya muhtaç çocukları koruma birlikleri hem merkezi idarenin hem de mahalli idarelerin katıldığı hükmi şahsiyete sahip birer kamu kuruluşu niteliğindeydi. Himayeye muhtaç çocuklarla ilgili hizmetler konusunda 1983 öncesinde en önemli görevler birliklere düşmekteydi.

Birlik, birlik meclisi, birlik encümeni, denetçiler kurulu ve birlik başkanından oluşan organlara sahipti.

Birlik meclislerinde; birliğe dahil illerin valileri veya görevlendirdikleri temsilciler, üye belediye başkanları, belediye meclislerinin seçtiği ikişer kişi, il özel idare müdürleri, il genel meclisi üyelerinden ikişer kişi, millî eğitim müdürleri, sağlık ve sosyal yardım müdürleri, ziraat müdürleri, bölge çalışma müdürleri ve iktisat ve ticaret müdürleri meydana geliyordu. Birlik meclislerinin görevleri bütçe ve meclis encümeninin gönderdiği idari işlerden müteşekkildi.

Birlik encümenlerine de, birlik meclisinin kendi üyeleri arasından seçtiği 4 asil, 4 yedek üye, birlik merkezinin bulunduğu yerin milli eğitim müdürü, birlik merkezinin bulunduğu ildeki sağlık ve sosyal yardım müdüründen meydana geliyordu.

Birlik encümenleri haftada en az bir gün toplanarak, çalışma raporları, kadro, bütçe ve kesin hesapları tetkik edip Meclisce kabul edilen bütçe, kadro ve programların uygulanması için gerekli tedbirleri almaktaydı. Acele hallerde meclisin verebileceği kararları uygulardı. Birlik memur ve hizmetlile-

rinin seçilme, tayin, cezalandırma, teşvik, birlik emrine alma, çıkarma, emekliye ayırma gibi işlemlerini inceler ve bir karara bağlardı.

Birliğe bağlı yurtları denetler ve müessese bakımı dışındaki himâyeye muhtaç çocukların aile yanında korunup, çalıştırılanların durumlarını inceler ve çalışmalarını düzenlerdi.

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın her sene topladığı "Çocuk Koruma Umûmî Danışma Heyeti" ne temsilciler gönderir ve gerekli tekliflerde bulunulurdu.

Denetçiler Kurulunun görevleri isminden anlaşılmakta olduğundan birlik başkanlarının yaptığı görevler üzerinde di kısaca duralım.

Birliğin ita amiriydi, gerekli görülen hallerde birlik meclisini olağanüstü toplantıya çağırma yetkisine sahipti, birlik meclisi ve encümenlerinin kararlarını yürütürdü, birlik mallarını idare eder, vâridâtını takip ve tahsil ederdi, mukavele akti, sulh ve ibra, bağış kabulü konularında görevleri vardı, birliğin davalı duruma düşmesi halinde birliği temsil eder veya ettirirdi ve psiko-sosyal servislerin denetimlerini gerçekleştirirdi.

Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerinin gelir kaynakları ise; üye belediyelerin bir önceki yıl tahsisatlarının en az % 1 i oranındaki katkıları, il özel idarelerinin bir yıl önceki tahsisatlarının % 1 i, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bu maksatla bütçesine koyduğu tahsisat, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın himâyeye muhtaç çocuk-

lar için bütçesine koyduğu miktar, gerçek ve tüzel şahıslar tarafından yapılacak aynî, naktî, menkûl ve gayri-menkûl bağışları, çocuklara yardım maksadıyla kurulan vakıflardan elde edilecek gelirler, bir işte çalışarak para kazanan yurt çocuklarının "masrafa iştirak payları", kira gelirleri ve döner sermaye gelirlerinden müteşekkildi.

Birlik elde ettiği bu gelirlerle; ilk barındırma ve inceleme yurtları, çocuk bakım yurtları, yetiştirme yurtları, tahsile devam edemeyen çocuklar için atölyeler açmakla görevli idi.

Meslekî önem ve dalları dikkate alarak sistemli bir şekilde anlatmaya çalıştığımız birlikler ve birliklerin vermiş olduğu sosyal hizmetler 24.5.193 tarihine kadar olan hizmetlerdir. Ancak sosyal hizmetleri ilgilendiren tatbikat alanları içinde saydığımız evlât edinme ile ilgili işlemler halen de geçerlidir.

IX.1983 Öncesinde Yaşlılara Yönelik Sosyal Hizmetlerdeki Tekâmül

Millî geleneklerimizde, dinî törelerimizde ve Türk Milleti'nin ahlâk anlayışında yaşlılar çok mühim bir yere sahiptir. İslâm Dini'nin de önemle üzerinde durduğu vecibelerden bir tanesi de ihtiyarlara saygıdır. Diğer vecibelere paralel olarak yaşlıların hayata bağlılıklarını temin etmek, tecrübe ve dünya görüşlerinden istifade etmek gerekmektedir.

Hz. Muhammed, "Büyüğüne saygı göstermeyen, küçüklerini sevmeyen bizden değildir," buyurmuş ve yine Hz. Peygamber:

"Yaşlılara saygı Allah'a saygıdandır.Saygı gösteren gençler, yaşlanınca gençlerden saygı görürler.(81)"demek suretiyle ihtiyarlara gerekli saygıyı göstermemizi emretmişlerdir.

Dünya Sağlık Teşkilâtı 1982 yılı sağlık haftasını yaşlılara ayırmıştır.Türkiye'de bu yaklaşımı benimsemiş ve hafta içinde yaşlılarla ilgili meseleler ve çözüm yolları üzerinde durulmuştur.Türkiye'de yaşlara göre nüfus tespiti yapılabilmekte ancak Karahasanoğlu'nun korunmaya muhtaç çocuklar konusunda ifade ettiği gibi muhtaç yaşlı ve sakat sayısı hakkında birşey denilememektedir.Bazı tahminler yapılmakta bu tahminlerin neye istinad ettiği konusu da açıklanamamaktadır.

Malûm olduğu üzere uzun harpler neticesi Cumhuriyet'in ilânını müteâkib memleketimizde yaşlı sayısı artmış ve genç nüfus sıkıntısı içine düşülmüştü.Ortalama insan ömrünün artması,sağlık tedbirlerinin iyileştirilmesi ve benzeri sebeplerle yaşlı nüfus durmadan artmaktadır.Bu artışa paralel olarak kendi sosyal yapımızın icapları doğrultusunda sosyal hizmetlere yönelik muhtevâ bakımından yeterli araştırmalar yapılamamaktadır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile belediyelerin maaş bağlama dışında yaşlılara yönelik sosyal hizmetleri oldukça mahduttur.Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın yaşlı hizmetleri ise ihtiyaç duyulan seviyede değildir.1983 öncesinde Ankara,İstanbul,İzmir,Konya,Kütahya,Isparta,Kastamonu ve Turgutlu gibi il ve ilçelerde huzurevleri açılmıştır.Bu

---

(81)Lütfi Doğan,"Toplumun Yaşlıya Karşı Görevleri",Yaşlı Sorunları Sempozyumu,15.6.1978,S.H.A.,(teksir),s.2

huzurevlerine yönetmelik gereği yeme, içme ve tuvalet gibi ihtiyaçlarını bağımsız olarak giderebilen, 65 yaşından yukarı yaşta olan, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın tespit ettiği ücreti ödeyebilen kimseler kabul edilirdi. Ancak fakirliğin belgelenmesi kaydı ile muhtaç yaşlıların da kabulü mümkündü.

Belediyelere bağlı huzurevleri de bu ve benzeri şartlara ilave olarak bazı şartlar aramaktaydı. Mesela, belediye hudutları içersinde en az altı aydan beri oturmakta olmak gibi. Bu yaşlı huzurevlerinin sosyal hizmet elemanları da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından atanmaktadır.

Belediyelere bağlı olarak hizmet veren yaşlı huzurevleri ise, Ankara, İstanbul, Adana, Aydın, Balıkesir, Bursa, İnegöl, Diyarbakır, Gaziantep, Erzurum, İzmir, Manisa, Malatya, Mardin, Samsun, Sakarya ve Kayseri'dir. İstanbul'da ikâ adet olduğunu belirtmekte fayda var.

Derneklere bağlı yaşlı huzurevi sayısı beştir. Bunlardan üçü İstanbul'da, biri Ankara'da diğeri de Sakarya'dadır. Toplam yatak kapasiteleri 70 civarındadır. Azınlık lara ait olup fakir yaşlı ve muhtaçlara hizmet veren müesseseler ise sayı ve kapasite itibarıyla farklılık göstermektedir. Bir kısmı hastane ve dispanser olarak görev yapmaktadır.

Bilindiği gibi yaşlı hizmetleri ve ihtiyarların istikbâl endişesini azaltmak maksadıyla T.C. Emekli Sandığı, S.S.K ve Bağ-kur kurulmuştur. Bu müesseselerin kendilerine bağlı ve yeterli sayıda huzurevi açması gerektiği kanaatini taşımaktayız. Bu müesseseler sosyal hizmetlere de önem vermelidir.

A.Yaşlılara Yönelik Kanunî Tekâmül

65 yaşından yukarı,yaşlı,güçsüz,kimsesiz ve gelirsiz muhtaç kimselere aylık bağlanması 2022 sayılı Kanun'la sağlanmıştır.

Malül gaziler maaşa bağlanmıştır.(1005 Sayılı Kanun)

Bankaların emekli sigorta sandıkları kurulmuştur.

1926 yılında çıkarılan ve daha öncede sosyal hizmetleri ilgilendirdiği için üzerinde durduğumuz 743 sayılı Medenî Kanun'da,ailelere yaşlı ve sakatların korunması için tedbir alan maddelerini zikredebiliriz:

Nafakayla ilgili maddeler(315,316,317),

Vesayetle ilgili maddeler(356,358,359),

Kayyumluk ve müşavirlik maddeleri(376,377,378).

1961 Anayasası'nın 48.Maddesinde : "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir.Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilâtı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindedir.(82)" denilmekteydi.Sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerle ilgili haklar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer aldığı gibi bizim Anayasalarımızda da yer almıştır.

Yine 1961 Anayasası'nın 49.Maddesinde,Devletin; herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla görevli olduğu,yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun

---

(82)Kâzım Öztürk,Gerekçeli Anayasa,Ankara,1975,s.97

konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alacağı hükme bağlanmıştı.

Yaşlıların çok çeşitli güçlük ve problemleri vardır. Bu problemlerden bazıları, çocukların evlendirme, beslenme, ilgi, aile yanında veya müessesede kalmaktan doğan bazı problemler gibi. Gün geçtikçe aile sayısı artmakta, yeni yeni aileler kurulmakta, çocuklar büyümekte, iş hayatına atılmakta, evlenmekte, zaman zamanda baba ocağın - dan, ana kucağından uzaklaşmakta ve kendilerine yeni bir hayat tarzı seçmek zorunda kalmaktadırlar. Böylece aile müessesesindeki gelişmeler üyelere yeni mesuliyetler yüklemektedir. Yaşlı karı veya kocadan herhangi birinin ölümü halinde çok önemli bir "intibak" problemi söz konusu olmaktadır. Çünkü geçmişi birlikte yaşamış, aynı dünya görüşünü ve değerleri paylaşan, birbirini gayet iyi anlayan eşlerden birisi vefat etmiştir.

Yaşlılar gerekli sosyal statüyü elde edememişler ise, senelerce boşa çalıştıkları inancına kapılabilmektedirler. Bu bakımlardandır ki, yaşlılar sosyal krizlere eğilimlidirler.

Bazı insanlar bedenlerindeki çöküntüyü kabul et - mek istemezler. Aslında ihtiyarlık gibi bir gerçekten kaçmaya çalışmak kendini boş yere telef etmek manasına gelmektedir.

Yaşlıların en büyük ihtiyaçlarından birisi de sevilme ve saygı görmek arzusudur. Yaşlılar bu bakımdan

kolayca incinebilen insanlardır."Dünyada kendilerine ilgi gösterilmediği kanaatinde olan yaşlı sayısı 260 milyon civarındadır.Bu rakamın 2000 yılında 400 milyona ulaşması beklenmektedir.

Yaşlıların intibakı, geçmiş hayat tecrübeleri ile çok yakından ilgilidir.Tatminkâr bir hayat sürmüş,birbirine karşılıklı saygı ve güven hissi beslemiş,aile,çevre ve toplum şartları ile bağdaşabilmiş ve bütün bu tecrübelerle olgunluğa erişmiş kimseler,yaşlılığın çizdiği sınırları paniğe kapılmadan.itidalle karşılarlar.

Yaşlılardan beklenen,çeşitli intibak veya intibaksızlık sebeplerini;aktif geçen yılların hayat hikayelerinde aramak gerekir.Yaşlılar güvenlik ve sevgi ihtiyaçlarını başkalarıyla paylaşmak isterler.(83)"Bu sebeptendir ki,onlar için de en ideal bakım ortamları ailedir.İşe yarar ve faydalı olduklarını daima ortaya koymak arzusunu taşırlar.

Yaşlılar ibadet etsin veya etmesin,camiye gitsin veya gitmesin hayatlarında dinin önemi büyüktür.Özellikle insanlar fanilik gerçeğini anladıktan sonra son yıllarını memnun ve mesut geçirmesi için "ahiret inancı" mühimdir.Yaşlılara hizmet veren sosyal hizmet müesseselerine bu yönden de hizmetler sağlanmalıdır.Ayrıca camilerdeki din görevlileri,yaşlılara daha yakın ve candan davranmalı,münasebetlerini müspet halde tutmalı,onların beklentilerine uygun boş zamanlarını değerlendirici faaliyetlere öncülük etmelidirler.

---

(83)"Yaşlılara Yeniden Hayat" S.S.Y.B.,Sağlık Propagandası ve İstatistik Genel Müdürlüğü,(teksir)Ankara,1982,s.6-7

B E Ő İ N C İ   B Ö L Ü M

GÜNÜMÜZDE SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL
HİZMET MÜESSESELERİ

Bu bölümde;Anayasalar,kalkınma planları ve mevzuatla kaydedilen gelişmeleri,sosyal hizmetlerde vahdeti,Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nu ele alıp incelemeye çalışacağız.Günümüzdeki sosyal hizmetlerden maksat 1983 sonrası hizmetlerdir.

I.Anayasa ve Kanunlarla Kaydedilen Gelişmeler

Himâyeye,bakıma ve yardıma muhtaç aile,çocuk yaşlı ve diğer kişilere götürülen hizmetlerde birlik,beraberlik fikri neden doğdu ve hangi safhaya gelindi? Bu bölümde ve incelemeye başladığımız kısımda tarihî tekâmül de dikkate alınarak zikredilen soruya cevap verilecektir.

Daha önceki bölümlerin tetkikinden anlaşılacağı üzere gerek hizmetler ve gerekse mevzuat ve müesseseler bakımından bir dağınıklık dikkati çekiyordu.

Köy Kanunu,köylülere,
Türk Medeni Kanunu,aileye,
Türk Ceza Kanunu,topluma ve aileye,
Belediye Kanunu,belediyeler,
Umumî Hıfzıssıhha Kanunu,topluma ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na,

6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu,Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı,Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı,İL özel idareleri,belediyeler ve koruma birliklerine sosyal hizmetler konusunda çeşitli görevler veri -

yordu.

Bütün bu gelişmelere paralel olarak bu konularda araştırmalar yapmak üzere Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve örgün eğitimi gerçekleştirmek üzere Sosyal Hizmetler Akademisi kuruluyordu. Böylece konuya hem ilmi açıdan yaklaşılmak hem de meslek elemanı yetiştirmek isteniyordu.

1949 yılına kadar himâyeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakatlara Dârülaceze ve Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti hizmet vermeye çalışılıyordu. 1949 yılında bu iki sosyal hizmet müessesesinin yeterli olmadığı görülmüş ve 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu çıkarılmıştı. Böylece sosyal hizmetlerin sadece hayır müesseseleri ve gönüllü kuruluşlarca yerine getirilemeyeceği devletin de faaliyete girmesi gerektiğinin görülmüyordu.

A.1961 Anayasası ve Sosyal Hizmetler

1961 Anayasası'nın 2. Maddesinde: "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve Başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir. (84)" deniyordu. Bu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin aynı zamanda sosyal bir devlet olduğu anlamına gelmekteydi.

Sosyal Devlet, fertlerine yalnız klasik hak ve hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan haysiyetine uygun bir şekilde yaşamaları için maddi ve mânevi ihtiyaçlarını karşılamalarını kendisine vazife bilen devlettir.

1961 Anayasası'nın 35.Maddesinde de:"Aile Türk Top-
lumu'nun temelidir.

Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teş-
kîlâtı kurar." hükmü getirilmiştir.

Bilindiği gibi bizde ailenin tarihi, hukuki, ahlâki cepheleri vardır. Görüldüğü gibi 35.madde ile ananın ve çocuğun himâyesi konusuna özel bir önem verilmiştir. Elinde olmayan sebeplerle ana ve babanın yardım ve himâyesinden mahrum kalan çocukların, maddî ve mânevi yoksunluğa terk edilmesini sosyal devlet istemez.

43.Maddede, kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmayacağına, çocuk, genç ve kadınların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacaklarına işaret edilmektedir. Daha önce "Yaşlı"lara yönelik sosyal hizmetlerdeki tekâmül konusunda 48.maddesine temas etmiştik.

Özetle, 1961 Anayasası'nın sosyal bir muhtevâyaya sahip olduğunu ancak hükümlerdeki ifadelerin mücerret olup mufassal hükümler getirmediğini ifade edebiliriz.

1961 Anayasası'nı müteâkîb "Planlı Kalkınma" dönemine geçtiğimiz malûmdur. Planlı dönemin de sosyal hizmetler açısından bir değerlendirmesini yapmak faydalı olacaktır.

B. Planlı Dönemde ve Planlarda Sosyal Hizmetler

1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Hizmetler(85)

---

(85) T. Karahasanoğlu, a.g.e., s.246-248

a) Ana İlkeler ve Metod

Sosyal hizmetler programının amacı, çeşitli çevre - lerde ortaya çıkan sosyal düzensizlik ve bozuklukların giderilmesidir. Bu amaç, Devletin ve onunla işbirliği yapacak olan çeşitli gönüllü kuruluşların çalışmalarıyla sağlanacaktır.

b) Durum

Sosyal hizmet çalışmaları gönüllü kuruluşlar ve kamu kuruluşları tarafından dağınık ve programsız olarak yürütülmektedir. Bu konuda yetişmiş eleman sayısı da yetersizdir.

c) Hedefler

Nüfus planlaması programının uygulanmasına yardım, şehirlerin varlıksız mahallelerinde ortaya çıkan meselelerin çözülmesine yardım, yaşlıların bakımı, sakatların işe alıştırılması ve suçluların mahkûmiyet sonrası işe alıştırılmaları ve benzeri sosyal meseleler toplum ve kişi refahının sağlanması için ele alınacaktır.

Korunmaya muhtaç çocukların bakımı ve yetiştirilmeleri, çocuk suçluluğunun önlenmesi, intibaksız çocuklar ve geri zekâlı çocuklar meselesinin çözümü, çocuk emeğinin kötüye kullanılmasının önlenmesi ve çocuk refahının sağlanması amaç alınacaktır.

d) Yatırımlar

Bu amacı gerçekleştirmek üzere yapılacak yatırımlar Tablo 335 de gösterilmiştir.

e) Tedbirler

aa)Sosyal hizmetler esas itibariyle gönüllü kuruluşlar ile yürütülecek bir hizmet olduğu için bu kuruluşların birbirleri ile ve kamu otoriteleriyle işbirliğini sağlamak üzere il seviyesinde "koordinasyon kurulları" kurulacaktır. Bu alanda çalışan teşekküllerin âmme kaynakları kullanmalarını yerine gönüllü tasarrufları azamîleştirilmeleri ve bunu en uygun şekillerde kullanacak hale getirmeleri için gerekli tedbirler alınacaktır.Kamu kaynakları öncelikle gönüllü tasarrufları harekete geçirmekte başarı gösterenlere verilecektir.

bb)Sosyal hizmetlere konu olan hizmetlerin ve fonların tek elden işbirliği içinde yürütülmesi için "Sosyal Hizmetler Kurumu" kurulacaktır.

cc)Sosyal hizmetler alanında yetişmiş personel olmadığından, personel yetiştirilmesine önem verilecek ve kurulmuş bulunan Sosyal Hizmetler Akademisi geliştirilecektir.

dd)Memur ve işçi dışında kalan yurttaşlar için sosyal sigorta kurulması ile ilgili imkânlar araştırılacaktır.

ee)Cezaevlerinden tahliye edilenlerin işsiz kalarak tekrar suç işlemelerine mani olmak amacıyla bunlara iş sağlamak için patronaj teşkilâtının kurulması konusunda gerekli tedbirler alınacaktır.

TABLO:335 Yatırımlar

Yatırım Giderleri	1963	1964	1965	1966	1967	Toplam
BİNALAR						
a.Korunmaya muhtaç çocuklar	1600	1000	700	1700	3000	8000
b.Yaşıllara bakımevleri	1400	700	700	1400	1400	5600
c.Rehabilitasyon merkezleri	800	1000	1200	1500	1500	6000
Ara Toplam	3800	2700	2600	4600	5900	19600
DONATIM VE GEREÇ						
a.Korunmaya muhtaç çocuklar	700	500	300	800	1500	3800
b.Yaşıllara bakımevleri	600	300	300	600	600	2400
c.Rehabilitasyon merkezleri	500	700	800	1000	1000	4000
Ara Toplam	1800	1500	1400	2400	3100	10200
TOPLAM YATIRIM						
GİDERLERİ	5600	4200	4000	7000	9600	29800

2.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal
Refah Hizmetleri(86)

a)Ana İlkeler

aa)Sanayileşme ve modernleşme ile ortaya çıkan ve sosyal sigortalarla karşılanamayan sosyal güvenlik ihtiyaçları sosyal refah hizmetleriyle karşılanacaktır.

bb)Bu hizmetlerin yürütülmesinde merkezi idarenin düzenleyici,yol gösterici,destekleyici rolü esastır.Bununla birlikte merkezî idare ile mahallî idarelerin ve konunun beşeri ilgi gerektiren nedeniyle gönüllü kuruluşların hizmet bütünlüğü içinde çalışmaları sağlanacaktır.

cc)Hizmetin götürülmesinde ve yardımların sağlanmasındaki düzenin insanlık haysiyetini zedeliyici olmaması özellikle gözetilecek.

dd)Sosyal refah hizmetleri,bütün ihtiyaç gruplarını kapsayacak şekilde ve imkânlar ölçüsünde ve nakten yardımlarla sağlanacaktır.

ee)Sosyal refah hizmetleri sağlanması gereken kişilerin sorunları ele alınırken,bu sorunların temelindeki nedenlerine kadar inilecek,çözüm yolları bu yaklaşım içinde getirilecektir.

ff)Sosyal refah hizmetleri,kişilerin toplum hayatında gelişmeleri için gereken güvenlik ortamını yaratmak ve artan refahtan pay almalarını sağlamak,böylece

karşılaştıkları sosyal güçlükleri yenmek amacıyla yaşlılara, fakirlere sosyal yardım, çocuk refahı, gençlerin refahı, aile bakımı, beden ve ruh yapıları bakımından veya sakatlıkları yüzünden çalışamayanların bakımı, tıbbi ve sosyal rehabilitasyon, işe alıştıırma, suç ve suçlu ile ilgili hizmetler, boş zamanları değerlendirme konularında uygulanan kamu programları olacaktır. Bunlarla ilgili olan sosyal faaliyet alanlarında yapılan çalışmalarla ilgi kurulacaktır.

b) Durum

Sorunun Tanıtılması

Memleketimizde sosyal refah hizmet konularında bakanlıklar, belediyeler, birlikler, iktisadî devlet teşekkülleri, bankalar ve gönüllü kuruluşlar çalışmaktadır.

Çocuk refahı konusunda "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu" na göre ve kesin sayısı bilinmeyen çocuklardan 0-6 yaş arasındakilerinin bakım ve yetiştirilmeleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na, 7-18 yaş arasındakilerin Millî Eğitim Bakanlığı'na aittir. Bu hizmet, mahalli idare ile birlikte kurulan "Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri" tarafından yürütülmektedir. Bu konuda müessesede bakılan çocuk, sıra bekleyen çocuk sayısı Tablo 115 de gösterilmiştir.

Tablo 115 de sağlanan hizmetlerin sınırlılığını ortaya koymaktadır. Hizmetlerin yürütülüş şekli psikolojik ve sosyal bakımdan yeterli değildir. Çok sayıda çocuğu bir arada barındıran bugünkü düzen yerine konulması düşünülen koruyucu aile veya gündüzlü bakım imkânları deneme safhasındadır. Bu amaçla yapılan pilot çalışmalardan Türkiye'deki

aile düzeninin özellikleri dolayısıyla ümit verici sonuç -
lar alınamamıştır.

TABLO :115- Korunmaya Muhtaç Çocuklara Yapılan Hizmetler (1966)

Yaş grubu	Müesseseye sayısı ve bağlı olduğu kuruluş	Hizmetten yararlanılan çocuk sayısı ve sağlayan kuruluş	Sıra bek-Hizmete ih-leyen ço-tiyacı kal-cuk sayısı
	(1)	(2) Sağlık Bak.	(3)
		2020 Sağlık Bak.	(4)
0-6	26 Sağlık Bakanlığı	1900 Ç.E.K.	-
7-18	18 Ç.E.K.	10104 M.E.B	4743
	79	14024	4743
	123	8161	8161

Kaynak: Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı

3.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Yardım ve Sosyal Refah Hizmetleri(87)

a)Planlı Dönemde Gelişmeler

1741.Türkiye'de sosyal yardım ve refah hizmetleri çok çeşitli kuruluşlar tarafından ve koordinasyonsuz olarak yürütülmektedir.Bu faaliyetlerin programlı olarak yürütülmesini sağlayacak sosyal hizmetler kurumunun kurulması gerçekleştirilmemiştir.Bu nedenle hizmetler arasında ikilemeler,karışıklıklar,boşluklar ve götürülen hizmetlerde hizmetlilerin işlerine uyumsuzluklar görülmektedir.Bu duruma paralel olarak toplam korunmaya muhtaç çocukların içinde korunup yetiştirilenlerin payı çok düşük bir düzeydedir.

1742.Sakatların rehabilitasyonu konusunda çalışmalar yalnız 1963 yılında programa alınan Ankara Rehabilitasyon Merkezi ile yürütülmekte ve eski hükümlü ve sakatların yeniden işe yerleştirilmeleri dar bir çerçevede kalmaktadır.

1743.Sosyal yardım ve refah hizmetleri tek elde toplanarak malî, idarî personel ve hizmet standardı yönünden bütünleşmeyi sağlayacak olan kanunî düzenlemeler gerçekleştirilmemiştir. Ekonomik gücünü kaybeden afetzedelere yapılacak yardımlar konusunda ilgili kuruluşların işbirliği içinde hizmet götürmelerini sağlayıcı mevzuat etkin bir şekilde uygulanmamaktadır.

---

(87)Yeni Strateji ve Kalkınma Planı,ÜÇÜNCÜ BEŞ YIL, DPT, s.806-808

1744. Bir transfer niteliğinde olan sosyal yardım ve refah hizmetleri çoğunlukla Devlet bütçesinden, çeşitli bakanlık bütçelerine konulan ödeneklerle dolaysız ve dolaylı olarak bakanlıkların kendi görev kapsamaları içinde görülmektedir. Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Adalet Bakanlıkları korunmaya muhtaç çocuklar, suçlu çocuklar, afetzedeler, göçmenler ile ilgili hizmetleri yürütmektedir ve bazı bakanlıkların ağırlıkla bu hizmetlere ayrılmış ödenekleri vardır. 1967 yılında Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının toplam sosyal hizmet harcamaları 36.5 milyon TL, 1971 yılında 82.6 milyon TL'dir. Bununla birlikte ayrılan fonlar, belediye ve özel idare bütçelerinden yapılan transferler ve gönüllü yardımlar, kapsanması gerekli nüfus ihtiyaçlarının çok altındadır. Sosyal yardım ve sosyal refah hizmetleri konusunda gönüllü kuruluşlar içinde Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay'ın yürütmekte olduğu hizmetler önemli bir yer tutmaktadır. Yaşlılar için 11 ilde belediyelerin yaşlı bakım yurtları bulunmaktadır. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun korunmaya muhtaç çocuklar için 20 çocuk yuvası ve 58 ilde 84 yetiştirme yurdu, 5 ilde 10 gündüzlü bakımevi ve 4 ilde küçük çocuklar için yardım müesseseleri bulunmaktadır.

b) Uzun Dönemli Gelişme Yönü

1745. Çok sayıda ve dağınık olarak yapılmakta olan sosyal yardım ve refah hizmetlerinin, Üçüncü Plan döneminde sosyal hizmetler kurumu içinde programlı ve koordine bir şekilde ele alınmasının sağlanması hizmet, tasarruf, personel, istihdam ve sosyal güvenlik politikasının bütün-

lûğü bakımından gereklidir.

c)İlkeler ve Tedbirler

1746.aa)Sosyal yardım hizmetleri,sosyal sigorta sistemi dışında kalan ve geleneksel dayanışma imkânlarını yitirmiş olan güçsüz çocuk,kadın ve ihtiyarlara öncelik ve -rilerek geliştirilecektir.Bunun için genel idarenin,mahallî idarelerin ve gönüllü örgütlerin tek bir sistem içinde yeniden düzenlenmesi gerçekleştirilecek ve uygulamada yardımların transfer özelliğinden çok ferdi; istihdam sürecine belli ölçülerde katılmaya hazırlayıcı türler olmasına dikkat edilecektir.

bb)Sosyal yardım sisteminin kurulmasında kapsam, yardım edilecek gruplar,yapılacak yardım şekli ve yardım yapılacak kişilerin ihtiyaç derecelerinin objektif olarak tespit edilmesi konularına özel önem verilerek bu konular belirli programlara bağlanacaktır.

4.Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler (88)

416.III.Plan döneminde Türkiye'de sosyal hizmet ve sosyal yardım amacı ile Devlet kurumlarının,yarı resmi ve gönüllü kuruluşların hizmet götürdüğü,ancak bu hizmetlerin bugünkü koşullar içinde dağınık ve birbirinden kopuk olduğu görülmektedir.Uygulamalar genel olarak değerlendirildiğinde,gerek Devletin,gerek gönüllü kuruluşların götürdüğü

hizmetlerin hem nitelik hem nicelik açısından gereksinmeyi karşılamaktan uzak olduğu görülmektedir.

417.Halen çeşitli sosyal sigorta ve sosyal hizmet programlarından yararlanarak yaşlılık,malûllük,dul yetim aylığı ve diğer ödenekleri alanlarla bakım altında olanlara verilmeye çalışılan sosyal hizmetler ve sosyal yardım programlarının kapsamı ise,toplumsal sigorta programlarına göre çok sınırlı kalmaktadır.Bu konuda etkin hizmet programlarının yurt düzeyine yaygınlaştırılması nedeniyle hizmetten yararlananların sayısı çok küçüktür.Devletin anayasal görevi gereği kamu kaynaklarından ayrılması gereken fonlar,özel ilgi gruplarının etkin biçimde kapsanmasında yetersiz kalmıştır.

418.Oysa,sınaileşme ve kentleşme sonucu geleneksel yapı değişikliklerinin yerine geçecek,çalışan annelerin çocuklarına hizmet verecek gündüz bakımevleri gibi sosyal hizmet kurumlarına ihtiyaç gittikçe artmaktadır.

419.1977 yılında 0-6 yaş grubunda korunmaya ihtiyaç duyan,1.5 milyon çocuk bulunmasına karşın,götürülen hizmet ancak 21 bakımevinde 3.030 çocuğu kapsayabilmiştir.7-18 yaş grubunda bulunan 2.2 milyon çocuk korunma,bakılma, yerleştirilme gereksinimi duyarken,1977 yılında 93 yetiştirme yurdunda bakılan çocuk sayısı 15.002' dir.

420.1975 ders yılında 0-19 yaş grubunda bulunup da gözleri görmeyenlere götürülen hizmet 4 kurumda 586 öğrenciyi kapsamaktadır.Oysa,bu programdan yararlanmak durumun-

da olanların sayısı yaklaşık 40.000 dolaylarındadır.

421. Duyma yeteneği olmayanlara götürülen programlar ise 13 kurumda toplam 2.454 kişiyi kapsamaktadır. Türkiye'de 0-19 yaş grubunda bu hizmetlerden yararlanmak durumunda olanlar ise 46.450 kişidir. Bu alanda hizmetin kapsamı çok sınırlı olduğu gibi niteliği de yetersiz kalmaktadır. Geri zekâlı çocuklarla ilgili olarak 1977 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na açılması düşünülen tesis, 500 çocuğa gerekli bakımı sağlayacaktır. 1977 de eğitilebilir geri zekâlı çocuklarla ilgili olarak Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı alt özel sınıflarda toplam 8.747 öğrenci eğitilmektedir.

422. Türkiye'de yetişkin sakatlara ve yaşlı bakım ve rehabilitasyonuna yönelen çalışmalar, bu konuda açılan kurumların yetersizliği nedeniyle istenen düzeye ulaşamamıştır. 1977 yılında 65 ve daha yukarı yaş grubunda bulunanların toplam nüfusa oranı yüzde 4.5'tir. Bu gruptaki 1.9 milyon kişiden 494.280'inin uluslararası göstergelere göre bakıma ve rehabilitasyona gereksinimi vardır.

423. III. Plan döneminde 65 yaşını doldurmuş yaşlılara, muhtaç ve sakatlara maaş bağlanmasını öngören yasa 1977 yılında yürürlüğe girmiş ve 780.000 vatandaş bu yasanın yararlanmıştı. Ancak bu yasanın uygulanması sırasında giderilmesi gereken bazı aksaklıklar belirmiştir.

Ayrıca Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında: "Kimsesiz çocuklar, engelli kişiler, yaşlılar, doğal afetlere uğrayanlar başta olmak üzere, yardıma muhtaç kimseler için ve yurttaşların toplumsal değişime uyabilmelerine

veya çevre değişiminden doğan sorunları çözebilmelerine yardımcı olmak üzere, etkin ve yaygın bir toplumsal hizmet örgütlenmesine gidilecektir. (88)" şeklinde temel hedefler ve strateji açıklanmaktadır.

5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Hizmetler, Yardımlar ve Sosyal Refah (89)

a) İlke ve Politikalar

647. Sosyal hizmetlerin ve yardımların , sosyal ve ekonomik gelişme ile orantılı, toplumun imkânları ve yapısıyla uyumlu olarak arttırılması esastır.

648. Sosyal hizmetler Devletin denetim ve gözetiminde halkın gönüllü katkısı da sağlanarak bir bütünlük içinde yürütülecektir.

649. Sosyal hizmet programları korunmaya, bakım ve yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenerek yaygınlaştırılacaktır.

650. Sosyal hizmetlerin götürülmesinde kişi ve ailelerin maddî, mânevi ve sosyal güçlüklerinin giderilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunması, hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesi esastır.

651. Sosyal hizmetlere muhtaç olanlara çeşitli imkânların yönlendirilmesinde rehberlik esastır.

(88) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 669

(89) Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT, s. 155-156

652.Sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk,muhtaç sakat ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınacaktır.

653.Korunmaya muhtaç çocukların sosyal,psikolojik ve kültürel gelişmelerinin sağlanması için çocuk yuvalarının ve yetiştirme yurtlarının niteliklerinin yükseltilmesi ve sayıca arttırılması hususunda gerekli çalışmalar yapılacaktır.Yetiştirme yurtları,Çocuk Esirgeme v.b.kurumlarda korunan çocuklardan çalışma yaşına gelerek,bu kurumlardan ayrılmaları halinde işyerlerine,sakatlar ve eski hükümlülerde olduğu gibi belli oranda istihdam zorunluluğu getiren yasal düzenlemeler gerçekleştirilecektir.

654.Bakıma muhtaç çocuklar için koruyucu aile programı ve evlât edinmenin şartları konusunda gerekli çalışmalar yapılacaktır.

655.Körler,sağırlar,ortopedik özürlüler ve uyumsuz çocuklar için özel eğitim hizmeti veren eğitim kuruluşları sayıca ve nitelikleri itibariyle ihtiyaca cevap verebilecek seviyeye çıkarılacaktır.

656.Muhtaç ve yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak ve bakmak,sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan huzurevlerinin gittikçe artan ihtiyaçlar karşısında sayıca ve nitelikleri itibariyle yeterli seviyeye çıkarılmasına çalışılacaktır.

657.Sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında

koordinasyon tesis edilerek mevcut kaynakların en verimli şekilde kullanılmasına çalışılacaktır.

658.Sosyal yardımlar,gönüllülük ilkesine göre işlediğinden,azami seviyeye çıkarılacak şekilde teşvik edilecek,çeşitli yollarla sağlanan yardım ve hizmetleri yerine ulaştırıldığında halka duyurulacaktır.

659.Bir millî müessese olarak Türk Toplumunda sosyal hizmet ve yardım açısından önemli bir yeri olan vakıfların bu hususiyetlerinden saptırılmadan vakıf hukuku ve kültürüne uygun olarak teşviki sağlanacaktır.

660.Kamuya yararlı vakıfların kuruluş ve gelişmesini teşvik amacıyla,uygulanan vergi muafiyeti imkânından yararlanma sınır ve esasları belirlenecek ve bu konuda etkili bir denetim sağlanacaktır.

661.Geleneksel sosyal yardım müesseselerinden azami yardım sağlamak üzere enformasyon,yönlendirme ve teşvik sistemleri devreye sokulacaktır.

662.Büyük şehirlerde ve gecekondu bölgelerinde ihtiyaç duyulan rehberlik ve yaygın eğitim çalışmaları sosyal hizmet ilkeleriyle bütünleştirilerek götürülecektir.

663.Malûllerin,sakatların istihdamı,ekonomik,sosyal ve psikolojik durumlarının iyileştirilmesi için ilgili kuruluşlar arasında ortak çalışmalar yeniden gözden geçirilecek ve etkili bir hale getirilecektir.

664.Kapalı,yarı açık ve açık cezaevleri ile çocuk

ıslahevleri bünyesinde kurulan ve kişileri yeni iş alanları açması, meşguliyet tedavisi yapması açısından önem kazanmış olan iş yurtlarında elde edilen üretimin verimliliğinin arttırılması için yol gösterici ve düzenleyici programlar geliştirilecektir.

665. Tutuklu ve hükümlülerle mahkûmiyeti biten kişilerin yeniden hayata, topluma kazandırılmalarını sağlamaya dönük hizmetler sistemli bir şekilde düzenlenecektir.

666. Sosyal hizmet ve yardımların sadece muhtaçlara götürülen faaliyetler olmayıp, artan refahın dağılımında bir araç olarak kullanılabilmesi amacıyla mevzuat ve planlama çalışmaları plan döneminde tamamlanacaktır.

667. Hızla artan ihtiyaç karşısında kreş, gündüz bakımevi, huzurevi ve benzeri sosyal tesislerin açılmasına özel sektör teşvik edilecektir.

668. Sanayileşme ile beraber ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu kadınların aktif çalışma hayatına katılmaları, özellikle büyük şehirlerde, okulöncesi çocukların emniyet içinde bakımları ve yetiştirilmeleri için kreş ve gündüz bakımevlerinde olan ihtiyacı büyük ölçüde arttırmıştır. Günümüzde bu konudaki ihtiyaç gittikçe artma eğilimi göstermektedir. Plan döneminde kreş ve gündüz bakımevlerinin mevcûit kapasitelerinin ve hizmet veriminin arttırılmasına, sayıca ve nitelikleri itibariyle cevap verebilecek seviyeye çıkarılmasına çalışılacaktır.

Beş döneme ait ayrı "Kalkınma Planı" nızın tetkikin-

den anlaşılmalıdır ki, I., II., III., Beş Yıllık Kalkınma Planlarında sosyal hizmetlerin dağınık bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışıldığına işaret edilmekte ve hizmetlerde vahdet ilkesi çözüm olarak gösterilmektedir. Bütün bu görüşler ve sağlanan sosyal hizmetlerdeki dağınıklık "Sosyal Hizmetler Kurumu" kurulmasına dair teklifler bir temenniden ileri gidememiştir. Ancak problemin planlarda tespiti yapılabilmıştır.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında hangi araştırma neticelerine dayandırıldığı belli olmayan (bu konularda tatmin edici araştırmalar zaten bulunmamaktadır.) bazı istatistikî veriler hiç tereddüt edilmeden verilmiştir. Mesela, yaşlı, sakat ve korunmaya muhtaç çocukların memleketimizdeki durumu rakamlarla ortaya konulmuştur. Problemleri rakamlarla ortaya koymak gerekebilir. Ancak bunların belirli araştırmalara dayanması elzemdir.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planında muhtaç yaşlı, sakat ve korunmaya muhtaç çocuklar konusunda rakam verilmekten kaçınıldığı tespit edilmiştir. Bu yaklaşım daha gerçekçi olmaktadır.

Sosyal hizmetler ve sosyal meseleler Türkiye ve Türk Toplumunu cephesinden ele alınmalıdır. Atatürk diyor ki: " Biz Türk'üz; tam manasıyla Türk'üz. İşte o kadar. Bizze iyi müslüman olmak kafidir. Asya için ve Avrupa için bizim kanunumuz aynıdır. Dostlara sahip bulunmak; istiklâli tamımızı muhafaza etmek, herşeyi Türk cephesinden mütalaa etmek. Bu realist görüştür; Osmanlı İmparatorluğu'nu

mahveden ideolojiye tepkidir.(90)" Gerçek bu olduğu halde, Türk Tarihi'nin seyri içinde sosyal hizmetler tatbikat ve muhtevâ itibariyle yer aldığı ^{sadece} için Elizabeth'in Fukara Kanunu'nun önemi üzerinde durulmamalıdır.

"Türkiye, altmış yıldır kurucusu Atatürk'ün koyduğu ilkeler üzerinde ilerleyen ve gelişmesini bu yönde sürdüren bir ülkedir. Modern Türkiye'nin kurulması için gerçekleştirilen inkılâplara, haklı olarak, bir çağdaşlaşma modeli olarak bakılmıştır.(91)" Çağdaşlaşma modeli olarak baktığımız bu inkılâplar her alanı etkilediği gibi 1982 Anayasamızı da etkilemiştir. Atatürk ilke ve inkılâplarından mülhem 1982 Anayasası, Sosyal Devlet ilkesine, aileye, fertlerin sosyal güvenlik hakkına, sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenlere hususi bir önem vermiştir.

C.1982 Anayasası'nda Sosyal Hizmetler

7.11.1982 tarihinde Milletimizin onayını alan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2.Maddesinde:" Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir." denilerek Cumhuriyetimizin nitelikleri açıklanmaktadır.

(90)Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1969, s.123

(91)Suna Kili, Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli, Ankara, 1981; Walter F. Weiker, The Modernization of Turkey: From Atatürk to the Present Day, Holmes and Meier. New York

Prof.Dr.Tahsin Bekir Balta sosyal devlet konusuna açıklık getirmektedir.Balta'ya göre,"Sosyal devlet, millî dayanışma gereği olarak üç türlü amaç güden bir ilkedir. Amaçlardan biri sosyal adaleti gerçekleştirmektir; ötekisi ferdin ve toplumun refahını gerçekleştirmektir; kısaca sosyal refah ilkesidir; üçüncü sosyal güvenlik ilkesidir.(92)"

2.Madde ile atıfta bulunulan Başlangıç kısmında ise: "-Her Türk vatandaşının bu anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve mânevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu(93)"na işaret edilmektedir.

Prof.Dr.Balta'nın bu görüşünü Anayasamızın Başlangıç kısmı da teyid etmektedir.Bu bakımdan Sosyal Devletin önemli fonksiyonlarından birisi de sosyal hizmetlere gereken önemi vermek ve fertleri refaha ulaştırmaktır.

Anayasamızın 41.Maddesinde sosyal hizmetlerin ana konularından biri olan aile müessesesi üzerinde durulmaktadır.Bu madde ailenin korunması ile ilgili olup, ailenin önemi ve toplumumuz içindeki yeri tespit edilmektedir: "Aile Türk Toplumunun temelidir."

(92)Tahsin Bekir Balta, İdare Hukuku 1., Genel Konular, Ankara, 1970-1972, s.113

(93)Suna Kili, Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, "Senedi İttifaktan Günümüze", T.İş B.Yayıncılık, Ankara, 1985, s.256

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtını kurar.(94)"

Anayasamızda herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip bulunduğu, çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevre kirlenmesini önlemenin hem devletin hem de vatandaşların görevi olduğu,

Devletin, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlayacağı, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttıracığı, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarının tek elde toplanacağı,

Devletin bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal yardım kurumlarından yararlanarak ve onları denetleyerek yerine getireceğine(Md.56) işaret edilmektedir.

Bu hak ve görevleri müteâkib; konut hakkı, gençliğin korunması ve sporun geliştirilmesi ile ilgili haklara temas edilmektedir.

Diğer sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler konusunda da Anayasamız prensipler getirmiştir. Sosyal güvenlik hakkıyla ilgili olarak, Madde:60-"Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri

alır ve teşkilâtı kurar."hükümünü getirmiştir.Sosyal güvenlik hakkı konusunda görüldüğü gibi şümüllü bir yaklaşım söz konusu olmaktadır.

Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenlerle ilgili olarak da 61.Madde de sarih ve bağlayıcı prensipler getirilmiştir.Buna göre Devlet,"Harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle,malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet,sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar,Devletçe korunur.Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet,korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilât ve tesisleri kurar veya kurdurur." Görüldüğü gibi 1982 Anayasası çok net ve muhtevâli olarak sosyal hizmetlere ve sosyal hizmet açısından hizmete muhtaç olanlara yönelik hükümler getirmektedir.Bu husus Anayasamızın Başlangıç ve 2.Madde-lerinde mana ve önemine işaret edilen Sosyal Devlet anlayışının bir neticesidir.

Özetle,sosyal hizmetlerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihî ve anayasal görevi olduğunu ifade etmekte fayda vardır.Anayasamızın getirdiği bu bağlayıcı hü-

kümler semeresini vermeye başlamış ve 1983 yılında da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu çıkarılmıştır.

II.Sosyal Hizmetlerde Vahdetin Temsilcisi

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Hemen bütün kalkınma planlarında sosyal hizmetlerin dağınlıklığından şikayet edilmekte ise de uzun seneler hizmetlerde birlik sağlanamamıştır.Ancak V.Beş Yıllık Plan döneminde 1983 senesinde hizmetler bir elde toplanarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuştur.2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu 24.5.1983 tarihinde kabul edilmiştir.Kanun yedi bölümden müteşekkildir.Yedinci bölüm geçici hükümleri ihtivâ etmektedir.

Bu Kanun'un amacı; korunmaya,bakıma veya yardıma muhtaç aile,çocuk,sakat,yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilâtın kuruluş,görev,yetki ve sorumlulukları ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usûlleri düzenlemektedir.(Md.1)

Kanun,sosyal hizmetlerle ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek kişileri ve özel hukuk tüzelkişilerini,sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında çalışan personeli,sosyal hizmetlerden faydalananları kapsar.(Md.2)

Kanun'a göre sosyal hizmetleri ilgilendiren konu ve kavramlar:

"Sosyal Hizmetler"; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan ve kontrolleri dışında oluşan

maddî,mânevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına,sosyal problemlerinin önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü, ifade etmektedir.
(Md.3-a)

"Korunmaya Muhtaç Çocuk" : Beden,ruh ve ahlâk gelişmeleri veya şahsî güvenlikleri tehlikede olup;

Ana ve babasız,ana veya babasız,

Ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan,

Ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen,

Ana veya babası tarafından ihmâl edilip; fuhuş,dilencilik,alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuğu,

"Muhtaç Sakat"; bedensel,zihinsel ve ruhsal özelliklerinde belirli oranda fonksiyon kaybına neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup korunmaya,yardıma,bakıma ve yetiştirilmeye muhtaç kişiyi,

"Muhtaç Yaşlı" ; sosyal ve ekonomik yönden yoksunluk içinde olup korunmaya,bakıma ve yardıma muhtaç yaşlı statüsündeki kişiyi,

"Sosyal Hizmet Kuruluşları"; Kanun'un amacına ve belirtilen esaslara uygun faaliyette bulunan kuruluşlar

olup bunlardan;

"Çocuk Yuvaları"; 0-12 yaş arası korunmaya muhtaç çocuklarla gerektiğinde 12 yaşını dolduran kız çocuklarının, bedensel, eğitsel, psiko-sosyal gelişimlerini, sağlıklı bir kişilik ve iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı sosyal hizmet kuruluşlarını,

"Yetiştirme Yurtları" ; 13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetiştirilmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı sosyal hizmet kuruluşlarını,

"Kreş ve Gündüz Bakımevleri" ; 0-6 yaş grubundaki çocukların bakımlarını gerçekleştirmek, bedensel ve ruhsal sağlıklarını korumak ve geliştirmek ve bu çocuklara temel değer ve alışkanlıkları kazandırmak amacıyla kurulan ve sunduğu hizmetler karşılığında ücret alan ve yatılı olmayan sosyal hizmet kuruluşlarını,

"Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri" ; bedensel, zihinsel ve ruhsal özürleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan kişilerin, fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmasını sağlayan beceriler kazandırmak veya bu becerileri kazanamayanlara devamlı bakmak üzere kurulan sosyal hizmet kuruluşlarını, ifade eder. (Md.3)

Sosyal hizmetlere ilişkin olarak Kanun genel esaslar da getirmiştir. Bunlar:

Kanun kapsamına giren sosyal hizmetlere ilişkin faaliyetler, Devletin denetim ve gözetiminde, halkın gönüllü katkı ve katılımı da sağlanarak bir bütünlük içinde yürü-

tülür.

Sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyon ve işbirliği tesis edilerek güç birliği sağlanır ve mevcut kaynaklara en verimli şekilde işlerlik kazandırılır.

Sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, muhtaç sakat ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınır.

Sosyal hizmetlerin yürütülmesi ve sunulmasında sınıf, ırk, dil, din, mezhep veya bölge farklılığı gözetilemez, hizmet talebinin hizmet arzından fazla olması halinde öncelikler, muhtaç olma derecesi ve başvuru veya tespit sırası esas alınarak belirlenir.

Korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin sosyal hizmetler, ancak bu Kanunla kurulan kurum tarafından yürütülür.

Bu Kanunla kurulan Kuruma bağlı kuruluşların dışındaki sosyal hizmet kuruluşlarının kurulması izne tabi olup, alınacak tertip ve tedbirlere bunların hizmet, işleyiş ve personele ilişkin hususlarda tespit edilen standart ve esaslara uygun olarak faaliyette bulunmaları sağlanır.

Sosyal hizmet kuruluşlarının coğrafik ve fonksiyonel görev alanlarının ve yurt sathında dengeli dağılımının görev boşluğu bırakılmayacak şekilde düzenlenmesi esastır.

Çocuk yuvaları ile yetiştirme yurtlarının korunma-

ya muhtaç çocukların yaş, cinsiyet, sosyal ve psikolojik özellikleri ile özür dereceleri dikkate alınarak gruplandırılması ve özellikle çocuk yuvalarının, huzurevleri ile aynı mahallerde tesis edilerek dede-torun, nine-torun ilişkilerinin sağlanması esas alınır.

Korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç kişilere hizmet sunumu insan haysiyet ve vakarına yaraşır şekilde yerine getirilir.

Sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında çalıştırılacak personelin seçim ve niteliklerinin tespitinde ve bunların hizmetiçi eğitim programlarının düzenlenmesinde bu kurum ve kuruluşların hizmet özellikleri dikkate alınır.

Korunmaya muhtaç çocukların Türk örf, adet, inanç ve millî ahlâkına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürkçü düşünce ve Atatürk ilke ve inkılâplarına uygun olarak yetiştirilmeleri, bir iş veya meslek sahibi yapılmaları, koruma kararı kalktıktan sonra da toplum içinde izlenmeleri ve imkânlar ölçüsünde desteklenmeleri esastır.

Muhtaç sakat ve yaşlıların hayatlarını sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, muhtaç sakatların toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan tedavisi mümkün olmayanların sürekli bakım altına alınması amacıyla gerekli her türlü tedbir ve tertip alınır. (Madde:4)

A. Kuruluşu ve Görevleri

Kanun'a göre yukarıda sayılan genel esaslar içinde kendisine verilen görevleri yapmak üzere Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı kamu tüzelkişiliğine sahip katma bütçeli Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün merkezi Ankara'dadır. (Md.5)

Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nın başkanlığında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı'nca seçilecek, sosyal hizmetler alanında temayüz etmiş beş kişi ile Adalet İçişleri, Maliye, Milli Eğitim, Çalışma, Kültür ve Turizm, İmar ve İskan, Gençlik ve Spor, Sosyal Güvenlik Bakanlıkları müsteşar veya müsteşar yardımcılarında, Devlet Planlama Teşkilâtı müsteşarı veya yardımcısı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürü'nden, Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürü'nden, Yükseköğretim Kurulu ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu başkanlarından, Kızılay ve Türk Hava Kurumu genel başkanlarından, Vakıflar ve Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlerinden oluşur.

Kurul, 23 Nisan günü ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nın çağrısı üzerine her yıl Kasım ayında toplanır. Gerekli hallerde Kurul, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nca olağanüstü toplantıya çağrılabilir. (Md.6)

1. Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu'nun Görevleri

a)Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca tespit edilen veya Kurul üyelerinin teklif ettiği sosyal hizmetlere veya uygulanmasına ilişkin konuları incelemek,değerlendirmek ve bu konularda Bakanlığa görüş ve tavsiyelerde bulunmak,

b)Sosyal hizmet uygulamalarıyla ilgili bakanlık,kurum ve kuruluşlar arasında ortaya çıkan sorunları incelemek ve bu sorunların çözümü için gerekli işbirliği esaslarını belirlemek,

c)Sosyal hizmetlere ilişkin olarak hazırlanan kanun tasarısı ve teklifleri,tüzük ve yönetmelikler hakkında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na görüş bildirmek.(Md.7)

2.Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Görevleri

a)Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili esasları,sosyal hizmetler politikası ve hedeflerine uygun olarak tesbit etmek,çalışma plan ve programlarını hazırlamak,uygulamak ve bu konudailgili bakanlık,kurum ve kuruluşlar arasında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı adına koordinasyon ve işbirliğini sağlamak,

b)Öncelikle korunmaya,bakıma veya yardıma muhtaç çocuk,sakat ve yaşlıların tesbiti,bunların korunması,bakımı,yetiştirilmesi ve rahabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetleri yürütmek,bu hizmetler için3.Maddede tanımları yapılan sosyal hizmet kuruluşlarını 4.Maddede belirtilen esaslar çerçevesinde kurmak ve işletmek.

c)Çalışan ana ve babalar ile yurt dışındaki işçilerin çocuklarının bakımını ve korunmasını sağlamak amacıyla imkânları ölçüsünde gündüzlü veya yatılı kuruluşlar kurmak ve işletmek,

d)Yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde ayni ve nakdî yardımlarda bulunmak amacıyla gerekli hizmet ve programları geliştirmek ve uygulamak.

e)Kurum görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmak amacıyla halkın gönüllü katılımını sağlamak ve organize etmek, toplumun örf adet ve inançlarına göre yapacağı yardım ve bağışlara ilişkin programlar geliştirmek ve yürütülmesini sağlamak, bu amaçla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği yapmak, yardımda bulunmak isteyen kişi ve kuruluşlara yol göstermek.

f)Dernek ve vakıfların sosyal hizmet alanındaki faaliyetlerini yönlendirmek, bunların bütçelerinde sosyal hizmetlere ayırdıkları payların yerinde ve verimli şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla görüş ve tavsiyelerde bulunmak.

g)Kuruma bağlı olanlar dışında kurulacak olan sosyal hizmet kuruluşlarının açılış, iznine her türlü standartlarına ve işleyişlerine ilişkin esasları, varsa ücret tariflerini tesbit etmek, onaylamak, denetimini yapmak ve bu esaslara uymayanların faaliyetlerini durdurmak.

h)Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili alanlarda araştırma, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak, uluslararası düzeyde sosyal hizmet uygulamalarını izlemek, değerlendirmek.

mek ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak.

ı) Hizmet için gerekli personeli bu hizmete eleverişli kişiler arasından seçmek, eğitmek, yetiştirmek, çalışma esaslarını ve sorumluluklarını belirlemek ve ilgili alanlarda görevlendirmek.

j) Toplumun değişen ihtiyaçlarına göre sosyal hizmetler alanına giren veya kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek. (Md.9)

3. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Merkez Teşkilâtı ve Görevleri

Merkez teşkilâtı bir genel müdür, üç genel müdür yardımcısı ve aşağıdaki esas birimlerden oluşmaktadır.

- a) Özel Kalem,
- b) Hukuk Müşavirliği,
- c) Teftiş Kurulu,
- d) Planlama, Koordinasyon ve Etüd Dairesi,
- e) Aile ve Çocuk Hizmetleri Dairesi,
- f) Yaşlı Hizmetleri Dairesi,
- g) Sakatların Korunması ve Rehabilitasyonu Dairesi,
- h) Genel Sosyal Hizmetler Dairesi,
- ı) Personel ve İdari İşler Dairesi,
- j) Destek Hizmetleri Dairesi,
- k) Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü.

Genel müdür ve yardımcıları ile (k) bendindeki müdürlük hariç yukarıda sayılan birimlerin görev, yetki ve sorumlulukları, daha önce incelediğimiz 4. Maddede belirtilen genel esaslar içinde ve 9. Maddede yer alan kurum gö-

revleri dikkate alınarak bir yönetmelikle düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

4.Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nün Kuruluş ve Görevleri

Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü bir müdürün yönetiminde bir müdür yardımcısı ile Eğitim,Araştırma,Yayın ve Dokümantasyon şubelerinden oluşmaktadır.

a)Sosyal hizmetler alanındaki uygulamaları yerine getirecek personelin yetiştirilmesi,eğitilmesi ve bilgi düzeylerinin yükseltilmesi için gerekli programları geliştirmek ve uygulamak; hizmetiçi eğitim programlarını oluşturmak ve yürütülmesini sağlamak,

b)Sosyal hizmetler alanına giren konularda toplum bilincinin geliştirilmesi ve toplumun eğitilmesi faaliyetlerini yürütmek,

c)Sosyal hizmetler alanına giren konularda araştırma ve incelemeler yapmak veya yaptırmak,

d)Korunmaya muhtaç çocuklar,her yaş grubundaki sakatlar,muhtaç yaşlılar,yoksullar,muhtaç aileler ile diğer yardıma muhtaç kişilere uygulanacak sosyal hizmet yöntem ve tekniklerini belirlemek ve geliştirilmesini sağlayıcı çalışmalarda bulunmak,

e)Sosyal hizmet kuruluşlarınca uygulanan hizmet programlarının teknik yönlerine ilişkin değerlendirmeler yapmak ve geliştirilmesini sağlayıcı önerilerde bulunmak,

f)Fertlerin sosyal intibaksızlıklarını gidermeye ve toplum kalkınmasını temine yarayacak tedbirleri araş -

tırmak,

g)Sosyal hizmetlere ilişkin konularda yayım ve dokümantasyon işlerini yerine getirmek,

h)Sosyal hizmetlere ilişkin bilimsel faaliyetlerde bulunmak.(Md.11)

5.Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Taşra Teşkilâtı ve Görevleri

Kurumun taşra teşkilâtı aşağıdaki birimlerden oluşur:

İl Sosyal Hizmetler Kurulu,

İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri,

İhtiyaç duyulan ilçelerde kurulacak sosyal hizmetler şubeleri,

Sosyal hizmet müesseseleri.

a)İl Sosyal Hizmetler Kurulu'nun Kuruluş,Görev ve Çalışmaları

İl Sosyal Hizmetler Kurulu Val'inin başkanlığında aşağıdaki temsilcilerden oluşur.

aa)İl idare kurulu üyeleri ile sosyal hizmetler müdürü,

bb)İl merkez belediye başkanı,

cc)Varsa ildeki üniversite rektörleri,yoksa dekanlar dekan da yoksa enstitü ve yüksekokul müdürleri,

dd)Büyük iş ve müessese sahiplerinden vali tarafından seçilecek en az iki en çok altı üye,

ee)Sosyal hizmetler alanında yararlı faaliyetleriyle tanınmış kişiler arasından vali tarafından seçilecek en az iki en çok altı üye,

(dd)ve (ee) bendlerinde belirtilen üyelerin görev süreleri iki yıl olup bunların yeniden seçilmeleri mümkün olmaktadır.

Kurul Mart,Haziran,Eylül ve Aralık aylarının ilk haftasında olmak üzere en az yılda dört defa toplanır. Vali gerektiğinde kurulu ayrıca toplantıya çağırabilir.

Kurul ilde sosyal hizmetlerle ilgili uygulamaları değerlendirmek,karşılaşılan güçlüklerle çözüm yolları araştırmak,bu alandaki koordinasyon ve işbirliğini geliştirmek, halkın katkı ve katılımının Kurum hizmetleri çerçevesinde devamlılığını sağlayıcı tedbirleri almak ve bu konularda görüş oluşturmakla görevlidir.(Md.13)

b)İl Sosyal Hizmetler Müdürlüklerinin Kuruluş ve Görevleri

İl sosyal hizmetler müdürlüklerinin kuruluş ve kadroları hizmet alanlarına ve nüfus yoğunluklarına göre tespit edilir.

İl sosyal hizmetler müdürü,Kurumun ildeki temsilcisi ve il idare şube başkanı statüsünde olup ildeki Kurum'a bağlı müesseselerin amiridir.İl sosyal hizmetler müdürü,il sınırları içindeki uygulama ve işlemlerden vali ve genel müdüre karşı sorumludur.İhtiyaç duyulan ilçelerde il sosyal hizmetler müdürlüklerine bağlı sosyal hizmetler şubeleri kurulur.(Md.14)

Korunmaya ve bakıma alınmış olup,iş görme gücüne sahip ve istekli olanlar; buldukları sosyal hizmet kuruluşlarının uygun görülen hizmetlerinde bu hizmetlerle il-

gili kadroların boş tutulması ve her boş kadro karşılığı haftada 40 saati geçmemek üzere tespit edilecek çalışma saatleri içinde, saat başına ücret ödenmek kaydıyla, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, iş ve sosyal güvenlikle ilgili mevzuat hükümlerine tabi olmaksızın ve Borçlar Kanunu hükümlerine göre sözleşme ile çalıştırılabilirler. (Md.16)

B.Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Gelirleri

- 1.Genel Bütçeden yapılacak hazine yardımı,
- 2.Döner sermaye gelirleri,
- 3.Kuruma ait taşınır veya taşınmaz mallardan elde edilecek her çeşit gelirler,
- 4.Kurum tarafından veya Kurum yararına başka kuruluşlar ya da gerçek ve tüzelkişilerce düzenlenecek sosyal faaliyetler ile her türlü teşebbüs gelirleri,
- 5.Gerçek ve tüzelkişilerle uluslararası resmi ve özel kuruluşlar ve yabancı benzer kuruluşlar tarafından Kurum'a yapılacak aynı ve nakdi taşınır ve taşınmaz her çeşit bağışlar ve bunların gelirleri,
- 6.Türk Hava Kurumu'nca toplanacak kurban derisi, fitre ve zekât gelirlerinden Kurum'a ayrılan paylar,
- 7.Belediye sınırları ile mücavir alanlar içinde düzenlenen fuar, festival, sergi ve benzeri yerlere giriş biletlerine, Bakanlar Kurulu'nca tespit edilen miktarda yapılacak sosyal yardım pulu gelirleri,

8.Kanunla kurulmuş olan Spor-Toto,Millî Piyango gibi şans oyunları tertip eden kuruluşların aylık hasılatlarının % 1'inin Kurum'a aktarılmasıyla elde edilecek gelirler,

9.26.5.1981 tarih ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun 103.Maddesinin 3.fıkrası uyarınca belediyelerce yapılacak yardımlar,

10.İl özel idareleri bütçelerine bir önceki yıl ödeneklerinin % 5'inden az almamak üzere konulacak yardımlar,

11.Kanunla kurulan döner sermaye işletmelerinin (Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olanlar hariç)yıllık brüt hasılatlarının % 1'inin Kurum'a aktarılmasıyla elde edilecek gelirler.(Md.18)

C.Himâyeye Muhtaçlarla İlgili Diğer Çalışmalar

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu,korunmaya,bakıma,yardıma muhtaç aile,çocuk,sakat ve yaşlılar ile sosyal hizmetlere muhtaç diğer kişileri tespit ve incelemekle görevlidir.

Bu kişilerin Kurum'a duyurulmasında ve incelemeye ilişkin olarak Kurum ile işbirliğinde bulunulmasında mahallî mülkî amirler,sağlık kuruluşları ve köy muhtarları ile genel kolluk kuvvetleri ve belediye zabıta memurları yükümlüdürler.(Md.21)

1.Korunma Kararı

Korunmaya muhtaç çocukların reşit oluncaya kadar

Sosyal Hizmetler ve Ç.E.K.Kanunu hükümlerine göre Kurumca kurulan sosyal hizmet kuruluşlarında bakılıp yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmeleri hususundaki gerekli tedbir kararı yetkili ve görevli mahkemece alınır.Bu karar için gerekli belgeler Kurum'ca düzenlenir ve ilgili mahkemeye gönderilir.

Haklarında derhal korunma tedbiri alınmasında zorunluluk görülen çocuklar mahkeme kararı alınıncaya kadar, bu Kanun'a göre kurulmuş kuruluşlarda veya aile yanında mahallî mülkî amirin onayı alınmak suretiyle bakım altına alınır.(Md.22)

2.Koruyucu Aile

Mahkemece korunma kararı alınan korunmaya muhtaç çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi ve Kanun'a göre kurulmuş kuruluşlarda olduğu kadar Kurum'un denetim ve gözetiminde bir "koruyucu aile" tarafından da yerine getirilebilir.Koruyucu aile,korunmaya muhtaç çocuğun bakımını ve yetiştirilmesini gönüllü olarak üstlenebileceği gibi Kurum'ca tespit edilecek ve ödenecek bir ücret karşılığında da yapılabilir.

Koruyucu ailelerin saçimine,çocukla ilgili sorumluluklarına,Kurum'la olan ilişkilerine,hizmetin işleyişine ve aileye bu hizmeti karşılığı ödenecek ücrete ilişkin esaslar yönetmelikle düzenlenmektedir.(Md.23)

Korunma kararı genel olarak çocuk reşit olana kadar devam eder.Ancak bu karar,korunma kararına neden olan şartların ortadan kalkması halinde Kurum yetkililerinin önerisi üzerine mahkemece çocuk reşit olmadan önce kaldırılabilceği

gibi reşit olduktan sonra da çocuğun rızası alınmak şartıyla devamı hususunda karar verilebilir. Reşit olduktan sonra korunma kararının devamı aşağıda belirtilen şartlara bağlıdır.

a) 18 yaşını tamamlamış olan korunmaya muhtaç çocuklardan;

aa) Ortaöğrenime devam edenlerin 20 yaşına kadar,

bb) Yükseköğrenime devam edenlerin 25 yaşına kadar korunma kararları uzatılabilir.

b) Öğrenime devam etmeyen 18 yaşını doldurmuş çocukların bir iş veya meslek sahibi edilerek kendi kendilerine yeterli olabilmelerinin sağlanması amacıyla 20 yaşına kadar korunma kararları uzatılabilir.

Bunlardan korunma kararı kalkmış, ancak tek başına hayatını sürdüremeyecek durumda bulunan kız çocukları Kurum'ca himâye olunur. Bu çocukların emek karşılığı iâşe, i-bâte ve harçlıkları Kurum'ca karşılanmak kaydıyla Kurum hizmetlerinde çalışmalarını da sağlanabilir.

c) Bedensel, zihinsel ve ruhsal sakatlıkları nedeniyle sürekli bakıma muhtaç durumda bulunan ve çalışmaktan aciz olan çocukların korunma kararı uzatılır.

Korunma kararı kalkan çocukların Kurum'la ilişkilerinin devamı sağlanır, bu çocuklara gerektiğinde imkânlar ölçüsünde Kurum'ca yardımcı olunur.

Korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimlerinin sağlanması veya meslek sahibi yapılmaları,

Okul çağındaki korunmaya muhtaç çocukların eğitim

ve öğretimleri Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı ile diğer kamu kurumlarına ait okullarda gerçekleştirilir.

Herhangi bir nedenle okula devam etme imkânı bulamayan çocuklar, kamu ve özel işyerlerinde ücret mukabilinde çalıştırılarak bir meslek sahibi yapılırlar. Bu şekilde çalıştırılan çocukların ücretlerinin yurt idarelerinde tespit edilen miktarı kendilerine harçlık olarak verilir. Geri kalan miktar aybaşını takip eden on gün içinde millî bankalarda çocuk namına açılacak hesaba yatırılır. Çocuğun ücretinin başlama zamanı ve miktarı, yurt idaresi ile işveren arasında mahallî örf ve rayice göre tespit olunur.

Kör, sağır, konuşma özürlü, ortopedik ve diğer bedensel sakatlar ile zihinsel ve ruhsal yönden özürlü ve benzeri durumda olup da özel eğitime ihtiyaç gösteren korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimleri Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nca tesis edilen okullarda yerine getirilir. (Md.24-25)

Korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç sakat, aile, yaşlı ve diğer kişilerin tespiti, incelenmesi ve bunların sosyal hizmetlerden yararlandırılmasına dair hususlar da yönetmelikle düzenlenmektedir.

Cezaî sorumluluk; Sosyal Hizmetler ve Ç.E.K. Kanunu kapsamına giren sosyal hizmet kuruluşlarında muhafaza ve bakımlarına terk edilen şahıslara karşı herhangi bir suç işleyen kuruluş görevlileri hakkında, bu suç nedeniyle genel hükümlere göre verilecek muvakkat hürriyeti bağlayıcı

cezalar ile para cezaları üçte bir oranında arttırılarak hükmolunacağını Kanun amirdir.(Md.27)

Kuruma bağlı kuruluşlarda bakılmakta iken mirasçı bırakmaksızın ölen kimselerin mirası Kuruma geçmektedir. Kurum ise, terekenin borcundan ancak; kendisine geçen mallar ölçüsünde sorumlu tutulmaktadır.(95)

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bu kanunî gelişmeyi müteâkib 1984 ve 1985 senelerinde kuruluş hazırlıklarını ve teşkilâtlanma çalışmalarını devam ettirmiş, 1986 da kuruluş ve teşkilâtlanma da hayli gelişme kaydetmiştir.

D.Günümüzde Sosyal Hizmetler

Çocuk Esirgeme Kurumu, sosyal hizmetlerle birleştirilip bütünleştirildiğinden; "Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün görevleri çerçevesinde yürütülen hizmetler içinde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler özel bir önem taşımaktadır. Halen korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili hizmetler, 0-12 yaşları arasındaki çocukların bakıldığı 44 çocuk yuvası ile 13-18 yaşları arasındaki çocukların bakıldığı 81 yetiştirme yurdunda sürdürülmektedir.

1.Günümüzde Korunmaya Muhtaç Çocuklara Hizmet Veren Kuruluşlar

K.M.Ç.Hizmet Veren Kuruluşlar	Kuruluş Sayısı	Bakılan çocuk sayısı
-------------------------------	----------------	----------------------

(95)Bakınız, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, S.H.E.E.K. Yayınları, No:1, Ankara, 1983

Kuruluş	Kuruluş sayısı	Bakılan çocuk sayısı
Çocuk Yuvaları	44	5520
Yetiştirme Yurtları	81	11252
TOPLAM	125	16772

Korunmaya muhtaç çocuklara hizmet götürecektir kuruluşlarla ilgili yatırım esasları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın direktifleri doğrultusunda 1985 yılında şu şekilde tespit edilmiştir.

- a)0-6 yaş grubu çocuk yuvası,
- b)7-12 yaş grubu çocuk yuvası,
- c)13-18 yaş grubu erkek yetiştirme yurdu(okullu)
- d)13-18 yaş grubu kız yetiştirme yurdu(okullu)
- e)13-18 yaş grubu san'ata yönelik erkek yetiştirme yurdu,
- f)13-18 yaş grubu san'ata yönelik kız yetiştirme yurdu.

Kurum, korunmaya muhtaç çocuklara hizmet veren kuruluşlar yanında, 2828 sayılı Kanun'da belirtilen ve 1.10.1984 tarih ve 18532 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Koruyucu Aile Yönetmeliği" çerçevesinde koruyucu aile hizmetlerini de sürdürmektedir.

1961 yılında ilk uygulaması yapılan koruyucu aile çalışmalarından bugüne değin 1069 çocuk yararlandırılmıştır. Bu çocukların halen 330'u koruyucu aile yanındadır.

Hizmetin iller düzeyinde yürütülerek yaygınlaştırılması amacıyla uygulama sorumluluğu Koruyucu Aile Yönetmeliği ile sosyal hizmetler il müdürlüklerine verilmiştir. İl müdürlükleri koruyucu aile hizmetlerini yürütecek biçimde

teşkilâtlanıncaya kadar uygulamanın yine ilgili sosyal hizmet kuruluşları tarafından yürütülmesi planlanmıştır.

2.Günümüzde Çalışan Aile Çocuklarına Hizmet Veren Kuruluşlar

Günümüzde çalışan kadın sayısının hızla artmasına paralel olarak kreş ve gündüzbakımevlerine duyulan ihtiyaç da artmaktadır.Ancak kreş ve gündüz bakımevi ~~hizmetinin~~ maliyetinin yüksek olması ve yapım çalışmalarının hızla tamamlanamaması nedeniyle soruna kısa vadede çözüm getirilememektedir.Şu anda Kurum'a bağlı toplam 21 kreş ve gündüz bakımevi ile yaklaşık 2636 çocuğa hizmet götürülebilmektedir.

Ülkemizde Kurum'a,çeşitli kamu kuruluşlarına ve özel kişilere ait toplam 266 kreş ve gündüz bakımevi bulunmaktadır.

Kreş ve Gündüz Bakımevleri

<u>Kuruluşun bağlı bulunduğu birim</u>	<u>Kuruluş sayısı</u>	<u>Bakılan çocuk sayısı</u>
SHÇEK'e bağlı kreş ve gündüz bakımevleri	21	2636
Çocuk yuvaları bünyesinde faaliyet gösteren kreş ve gündüz bakımevleri	3	146
Özel kreş ve gündüz bakımevleri	220	9298
Kamu kuruluşlarına ait kreş ve gündüz bakımevleri	22	1150
	266	13240

Kurum,Genel Müdürlüğe bağlı olan ve çocuk yuvaları

bünyesinde açılan kreş ve gündüz bakımevi hizmetlerinin düzenlenmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile ilgili her türlü çalışmaları yapmanın yanında, 26.12.1983 tarih ve 18263 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik" gereği özel kreş ve gündüz bakımevlerinin açılış izinlerinin verilmesinden, işleyişe ilişkin esasların düzenlenmesinden ve faaliyetlerinin denetlenmesinden de sorumludur. Ayrıca kamu kuruluşlarına ait kreş ve gündüz bakımevlerinin açılışlarına da rehberlik etmektedir.

3. Günümüzde Yaşlı ve Sakatlara Hizmet Veren Kuruluşlar

Kurum, aile ve çocuk hizmetlerinin yanında, sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde bulunan yaşlılara götürülen sosyal hizmetlerin standartlarını belirlemek, yaşlıların özelliklerine göre ihtiyaç duyulan hizmetlerin biçimini ve türünü tespit etmek, uygulamak, denetlemek ve ülke çapında yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla gerekli çalışmaları yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır. Bu çerçevede içinde Kurum'a bağlı 18 huzurevinde ortalama 2740 yaşlıya hizmet verilmektedir.

Huzurevleri

<u>Kuruluşun bağlı bulunduğu birim</u>	<u>Kuruluş sayısı</u>	<u>Toplam kapasite</u>
SHÇEK'e bağlı huzurevleri	18	2740
Belediyelere bağlı huzurevleri	16	1870
Dernek ve vakıflara ait huzurevleri	12	787

Kuruluş	Kuruluş sayısı	Toplam kapasite
Azınlıklara ait huzurevleri	5	646
Özel kişilere ait huzurevleri	2	85
	53	6128

Kurum, Kurum'a bağlı huzurevleri yanında ayrıca 2828 sayılı Kanun gereği gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri ve özel hukuk hükümlerine göre yürütülen tüzel kişiler ile diğer kamu kuruluşlarının açılan huzurevi ve benzeri sosyal hizmet kuruluşlarının hizmete geçişi ve işleyişi ile ilgili her türlü çalışmayı yapmak, bunların faaliyetlerini izlemek, değerlendirmek ve gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak görevini de yürütmektedir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 2828 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle, zihinsel, bedensel ve ruhsal özürlüleri nedenleriyle normal hayatın gereklerine uyamama durumunda olan her yaş grubundaki sakat kişilerin korunması, bakımı ve rehabilitasyonları ile ilgili çalışmalarını da sürdürmektedir.

Ankara ve İstanbul'da bulunan 130 kapasiteli Körler Rehabilitasyon Merkezi'ne 1984 yılı içinde 100 yetişkin görmeze rehabilitasyon hizmeti verilmiştir.

Adı geçen rehabilitasyon merkezinde 18-35 yaş arası görmezlerle dönemler halinde, hayatlarını sürdürebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde hayatları boyunca kullanabilecekleri beceriler kazandırılmaktadır. (96)"

4.Korunmaya Muhtaç Çocuk,Yaşlı ve Sakatlarla
İlgili Yönetmelikler

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 24.5.1983 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte bu sahadaki hizmetlere açıklık kazandırmak ve sosyal hizmetlerin daha sağlıklı yürütülebilmesi maksadıyla yönetmelikler çıkarılmıştır.Bunlar:

a)17.11.1983 tarihinde yürürlüğe giren "İl Sosyal Hizmetler Kurulu'nun Kuruluş,Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik" ,

b)28.11.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Korunmaya Muhtaç Çocukların Tespit,İnceleme,Korunma Kararlarının Alınması ve Kaldırılmasına İlişkin Yönetmelik" ,

c)28.11.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Korunmaya Muhtaç Çocukların İş ve Meslek Sahibi Olabilmeleri İçin İşyerlerinde Çalıştırılma Esaslarına İlişkin Yönetmelik",

d)3.12.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Kreş ve Gündüzbakımevleri Yönetmeliği",

e)23.12.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Korunmaya ve Bakıma Alınmış Olup İşgörme Gücüne Sahip ve İstekli Olanların Buldukları Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Uygun Görülen Hizmetlerinde Çalıştırılmasına İlişkin Yönetmelik",

f)26.12.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Özel Kreş ve Gündüzbakımevleri Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik",

g)2.1.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Gerçek Kişi-

ler ve Özel Hukuk Tüzelkişilerince Açılacak Huzurevleri Yönetmeliği",

h)1.10.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Yetiştirme Yurtları Yönetmeliği" ,

ı)1.10.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Koruyucu Aile Yönetmeliği" ,

i)19.11.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Çocuk Yuvaları Yönetmeliği" ,

j)24.11.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Huzurevleri Yönetmeliği".

Kanun,yönetmelik ve şimdiye kadarki hizmetlerin incelenmesinden anlaşılıyor ki,1949 ve 1957 senelerinde korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili olarak çıkarılan kanunlar bu alandaki hizmetlerin geliştirilmesi,bütünleştirilmesi ve ihtiyacı olanlara hizmetin götürülmesi prensibini gerçekleştirememiş ve çok mahdut kalmıştır.Mezkûr kanunlar sosyal hizmetlerin tamamını muhtevî değildi.

Memleketimizde takip edilen sosyal politikanın bir parçası olarak sadece Kalkınma Planlarında sosyal hizmetlerde vahdetin önemi vurgulanmış ancak 12 Eylül sonrası düzenlemelere kadar vahdet sağlanamamıştır.

E.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik maksadı ile 1986 yılında bir Kanun çıkarılmıştır.29.5.1986 tarihinde kabul edilip 14.6.1986 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 3294 sayılı Kanun sosyal dayanışma ve yardımlaşma konusunda yeni hükümler ihtivâ etmektedir.

Bu Kanun'un amacı; fakr zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımlının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir. (Md.1)

Fakr zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve oğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir. Bu Kanun'da öngörülen hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi için Başbakanlığa bağlı ve T.C. Merkez Bankası nezdinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuştur. (Md.2-3)

1. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun Gelirleri

a) Kanun ve kararnamelerle kurulu bulunan ve kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararnalarıyla % 10'a kadar aktarılacak miktarlardan,

b) Bütçeye konulacak ödeneklerden,

c) Orman emvali satış hsılatından aktarılacak % 5'lik miktardan,

d) Trafik para cezası hsılatının yarısından,

e) Yıllık beyanname veren Gelir ve Kurumlar vergisi mükelleflerinin, hesaplanan gelir veya kurumlar vergisine

ilave olarak ödeyecekleri yüzde birlik miktardan, (mükelleflere ödenen bu miktar vergi uygulamasında gider yazılmamaktadır.)

f) TRT reklam gelirlerinden aktarılacak % 30'luk miktardan,

g) Petrol ürünlerinin satışlarından her kilogram için kesilecek 1'er liradan, (bu miktarı 5 katına kadar çıkarmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.)

h) her nevi bağış ve yardımlardan,

ı) Diğer gelirlerden teşekkül eder. (Md.4)

Fon'un denetimini Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu yapmaktadır. (Md.6)

Sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı teşvik fonunda toplanan kaynağın ülke çapında ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdî ve aynî olarak dağıtılmak ve bu Kanun'un amacına uygun faaliyet ve çalışmalarda bulunmak üzere her il ve ilçede sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları kurulur.

Mülkî idare amirleri vakfın tabii başkanı olup, illerde belediye başkanı, emniyet müdürü, defterdar, millî eğitim gençlik ve spor il müdürü ve müftü; ilçelerde, belediye başkanı, ilçe emniyet üst görevlisi, mal müdürü, millî eğitim gençlik ve spor ilçe müdürü, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın ilçe üst görevlisi ve müftü vakfın mütevelli heyetidir. Her faaliyet dönemi il ve ilçelerde hayırsever vatandaşlar arasından valinin seçeceği üçer kişi mütevelli heyetin-

~~de görev alırlar.~~

2.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Gelirleri

- a)Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik fonundan aktarılacak miktardan,
- b)Mahalli idare bütçelerinden % 2 oranında ayrılacak paylardan,
- c)Her nevi fitre,zekât,kurban derileri ve bağırsak yardımlarından,
- d)İşletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirlerden,
- e)Diğer gelirlerden teşekkül eder.(Md.8)

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu Kurum'a; "Yoksulluk içinde bulunan kişilere **aynî** ve nakdî yardımlar sağlamak" görevi vermiştir.Bu iki kanun birbiriyle uyumlu halde olmalıydı.Görüldüğü gibi il ve ilçe teşkilâtlanmalarında da sosyal hizmet elemanlarına görev verilmemiştir.Kimlerin yardıma ihtiyacı olduğu konusunda önceden sosyal çalışmacılara "sosyal inceleme" ler yaptırmak ve incelemelerin neticelerine göre hareket etmek yardımın tesirini arttırabilirdi.Her zaman için sosyal yardımların sürekliliği ve isabet derecesi önemlidir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurulmasıyla Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın sosyal hizmetlere yönelik faaliyetleri sınırlı hale gelmiştir. 94 yetiştirme yurdu 2828 sayılı Kanun'la Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Bunun haricinde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun merkez,müessese ve kollarının tamamı zikredilen genel müdürlüğe bağlanmış-

tır. Böylece Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun iş hacmi ve meslekî önemi alabildiğine artmıştır.

Çalışmamızın başından beri ifade etmeye çalıştığımız gibi sosyal hizmetler "Sosyal Devlet" anlayışının, "sosyal güvenliğin", "sosyal adalet" ve sosyal politikamızın ayrılmaz parçalarıdır.

Çağımızda ihtisaslaşma önemli merhaleler kaydettiği halde sosyal hizmetler alanında Türkiye'de meslekî eğitim veren tek bir yüksekokul vardır. Zikredilen okulun müfredatı ve programları hakkında bir değerlendirme yapmak şöyle dursun, tek bir okul her haliyle mükemmel olsa dahi yetiştirdiği elemanlar sayı itibarıyla yetersizdir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun öngördüğü şekilde; korunmaya muhtaç çocukların, Türk örf, adet, inanç ve millî ahlâkına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürk'çü düşünce ve Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı olarak yetiştirilmeleri büyük önem arz etmektedir. Himâyeye muhtaç çocukların yu - karıda sayılan vasıflara uygun bir şekilde yetiştirilebilmeleri için onlara hizmet veren personelin, yerine göre "anne", yerine göre "baba", yerine göre "ağabey" ve yerine göre de "abla" gibi davranabilen kimselerden seçilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında görev yapmakta olan yükseköğrenim dışı görevlileri yetiştirecek ve meslekî formasyon kazandıracak orta dereceli okullar açılmaktadır. Bu okullardan mezun öğrenciler tercihan meslekî öğrenim yapan yüksekokullara alınmalıdır. Sosyal Hizmetler Mes -

lek Liseleri açılmadığı takdirde iyi insan, iyi meslek elemanı yetiştirmekte güçlük çekilecek ve muhtaç yavrular yukarıda Kanun'la sayılan özellikleri kazanamayacaklardır. İyi insan kimdir? Sorusunun en doğru cevabını Atatürk vermiştir: "En iyi kişi kendinden çok ait olduğu sosyal toplumu düşünen, onun varlığının ve mutluluğunun korunmasına kendini adayan insandır.(97)"

---

(97) Atatürkçülük, Birinci Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Ankara, 1983, s.321

S O N U Ç

Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri geçmişe bakıldığında ayrı bir yer ve önem arz etmektedir. Türklerin " hizmet devleti" anlayışının gereği olarak himâyeye muhtaç çocuk, sakat ve yaşlılara yönelik hayır müesseselerini açıp işlettiğini gördük.

Cumhuriyet dönemi sosyal hizmetlerini daha iyi anlayabilmek bakımından Osmanlı dönemi ve hatta daha önceki dönemlere kısaca temas ettik. Gerektiğinde bu konuda Avrupa ile bir kıyaslama yapılabilmesi bakımından, Avrupa'da sosyal hizmetlerin tekâmülüne özet halinde çalışmamızda yer verildi.

Türk Devlet idarecilerinin sosyal hayatın düzenlenmesi konusunda görevli olduklarını ve sosyal hizmetlere önem verdiklerini tespit ettik.

Şimdiye kadar sosyal hizmet anlayışı içinde üzerinde durulmayan ve neredeyse unutulmak üzere olan bazı hayır müesseselerini inceledik. Bunlardan Dârülhayri Âli, Dârüşşifâ, Dârüleytâm ve Dârülaceze üzerinde durulmuş ve memleketimizdeki dilencilik konusuna açıklık getirilmiştir.

Atatürk'ün görüş ve direktifleri doğrultusunda kurulan Himâye-i Etfâl Cemiyeti, kuruluşundan bugüne kadar ifa ettiği hizmetler dikkate alınarak incelenmiştir.

Sosyal hizmetler (yani himâyeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakatlar) safha safha incelenmiştir. Ayrıca Millî Eğitim

Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile illerdeki Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri'nin sosyal hizmetlere katkıları tarihi gelişime uygun olarak ele alınmıştır.

Tarih İlmî, Anayasalar, Kanunlar ve Kalkınma Planları dikkate alınarak sosyal devlet anlayışının sosyal hizmetleri gerektirdiği neticesine varılmıştır. Daha değişik bir ifadeyle önemli bir sosyal mesele çözüm yollarıyla birlikte ortaya çıkmıştır.

Her sahada geçmişten ders almak bir zarurettir. Bu sebeptendir ki, 1995 yılında yürürlüğe giren nasıl Dârülaceze'nin ilk iç tüzüğünde "elinden işgelenlerin çalıştırılması" hükmüne bağlanmış ise, bugün de, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, "korunmaya ve bakıma alınmış olup, işgörme gücüne sahip ve istekli olanların sosyal hizmet kuruluşlarının uygun görülen hizmetlerinde istihdam edilebileceği" hükmünü amirdir.

Halkı ta'cîz edenlerin ve dilenenlerin tespit edilerek Dârülaceze'ye sevki sırasında zabtiyenin görevini "tatlılıkla ve onları incitmeden" yapması gerçeği, idarenin halka nasıl yaklaştığını göstermesi bakımından çok anlamlıdır. Bu insanî yaklaşıma diğer ülkeler daha yeni yeni ulaşabilmektedirler.

Atatürk ilke ve inkılâpları, Tarihi ve ilmi gerçekler doğrultusunda neticelenen çalışmanın sosyal hizmetlere ve sosyal hizmet müesseselerine ışık tutması, aydınlatması ve yol göstermesi dileğimizdir. Böylece Sosyal Tarih'e de az da olsa katkıda bulunmuş olacağız.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

ARSLAN, Süleyman: Mahallî İdareler Ders Notları, A.İ.T.İ.A.
İdari Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1979.

Atatürkçülük, Birinci Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktif-
leri, Ankara, 1983

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, 3. Baskı, Ankara,
1981.

BALTA, Tahsin Bekir: İdare Hukuku, 1., Genel Konular, Ankara,
1970.

BAYUR, Yusuf Hikmet: Belleten, Türk Tarih Kurumu, Cilt 3,
Sayı X.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, D.P.T., Ankara, 1985.

Cumhuriyet Halk Partisi Onbeşinci Yıl Kitabı, İstanbul,
1938.

DOĞAN, Lütfi : "Toplumun Yaşlıya Karşı Görevleri" Yaşlı
Sorunları Sempozyumu, Ankara, 15 Haziran
1978.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, D.P.T., Ankara, 1979.

ENC, Mitat-ÇAĞLAR, Doğan-ÖZSOY, Yahya: Özel Eğitime Giriş,
A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını, Yayın No: 95,
Ankara, 1981

ERGİN, Osman : Fatih İmâreti Vakfiyesi, İstanbul, 1945.

_____ : Türkiye Maarif Tarihi, Cilt 1, İstanbul, 1939.

_____ : Türkiye Maarif Tarihi, Cilt 3-4, İstanbul, 1977.

_____ : Mecelle-i Umûr-ı Belediye, Cilt IV, İstanbul,
1915.

ERGUN, Mustafa : Atatürk Devri Türk Eğitimi, Ankara, 1982.

FEYZİOĞLU, Turhan: "Atatürk ve Milliyetçilik", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 1, Sayı:2, Ankara, 1985.

FİNK, Arthur (Çev. Lütfiye Yasa-Necil Ulusay): Sosyal Hizmet Alanı (The Field of Social Work), S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayını, Sayı:21, Ankara, 1963.

FRIEDLANDER, A. Walter (Çev. Resan Taşçıoğlu): Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç, II. Baskı, S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı:44, Ankara, 1966.

GEÇTAN, Engin: Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını, Ankara, 1974.

İNAN, Ali Naim: Çocuk Hukuku, İstanbul, 1968.

İNAN, Arı : Düşünceleriyle Atatürk, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1983.

İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1966.

İstanbul Belediyesi Sosyal Hizmetler Tesisi Dârülaceze 65 Yaşında (1896-1960), İstanbul, 1960.

KAFESOĞLU, İbrahim: Selçuklu Tarihi, İstanbul, 1972.

KAPLAN, Mehmet-ENGİNÜN, İnci-EMİL, Birol-BİRİNCİ, Necat-UÇMAN, Abdullah : Devrin Yazarlarının Kalemile Gazi Mustafa Kemal, Cilt II, İstanbul, 1981.

KARABEKİR, Kâzım: İstiklâl Harbimiz, 2. Baskı, İstanbul, 1969.

KARAHASANOĞLU, Taner: Türkiye'de Sosyal Güvenlik Çıkmazı, İstanbul, 1973.

KARAL, Enver Ziya: Atatürk'ten Düşünceler, Ankara, 1969.

KİLİ, Suna : Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli, Ankara, 1981; Walter F. Weiker, The Modernization of Turkey; From Atatürk to the Present Day, Holmes and Meiser, New York, 1981.

KOCATÜRK, Utkan : Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, 1984.

KOÇU, Reşat Ekrem: Dârülaceze (1895-1974) Dârülaceze'ye Yardım Derneği Yayını, İstanbul, 1974.

Koruyucu Aile Bakımı, (Çev. Günseli Kuntbay), Amerikan Çocuk Refahı Birliği, S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayını, Sayı: 16, Ankara, 1962.

Milli Eğitim Vekâleti: Millî Eğitimle İlgili Kanunlar I, Ankara, 1953.

Nutuk, II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1981.

ÖGEL, Bahaeddin : Türk Kültürünün Gelişme Çağları, I, 1000 Temel Eser, İstanbul, 1971.

_____ : Türk Kültürünün Gelişme Çağları, II, 1000 Temel Eser, İstanbul, 1971.

ÖZTUNA, Yılmaz : Büyük Türkiye Tarihi, Cilt 10, İstanbul, 1983.

ÖZTÜRK, Kâzım : Gerekçeli Anayasa, Ankara, 1975.

Riyazüssalihîn, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Cilt 1, Ankara, 1972.

"Savurganlığın Bu Kadarına Pes!" başlıklı haber, Hürriyet Gazetesi, 30.7.1979.

Sosyal Çalışma Yıllığı'ndan Seçmeler (1960), S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 50, Ankara, 1968.

Sosyal Hizmetler Bülteni, S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayını, Sayı: 1, Ankara, 1977.

Sosyal Hizmetler Bülteni, SHÇEK Yayını, Sayı: 2, Ankara, 1985.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, SHÇEK Yayınları, No: 1, Ankara, 1983.

Sosyal Hizmetler Yüksekokulu 25. Kuruluş Yılı (1961-1986) Gazetesi, Ankara, 1986.

ŞÜKRÜ, Ahmet : Maarif Siyasetimizin Hedefleri ve Vazifeleri, (Vasıf Bey ile Mülâkat) Vatan Gazetesi, 5.4.1924.

TANERİ, Aydın : Türk Devlet Geleneği, Dün-Bugün, Ankara, 1981.

TARAN, Metin : Dârüşşafaka, Tercüman Gazetesi, 11.5.1980.

TURAN, Osman : Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971.

Türk Ansiklopedisi, Cilt XII, Ankara, 1964.

Türk Ceza Yasası, Yasa Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 1980.

Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Devre Albümü, Himâye-i Etfâl Cemiyeti (Nam ve Hesabına Yenigün Matbaası-na tertip ve tabettirilmiştir), Ankara, 1921.

Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, Cilt 1.

Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, Cilt 2.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, T.Ç.E.K.Yayını, broşür, Ankara, 1959.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, Ankara, 1973.

Türkiye'de Sosyal Değişme ve Sosyal Hizmetler Konferansı, III, Millî Sosyal Hizmetler Konferansı Raporu, S.S.Y.B.Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No:54, Ankara, 1968.

TÜRKMEN, Bekir: Korunmaya Muhtaç Çocuklar, A.İ.T.İ.A. İdari Bilimler Enstitüsü (Master Tezi), Ankara, 1980.

_____ : "Yaşlılık", Yozgat Gazetesi, 5 Nisan 1982.

TÜRKMEN, Bekir-EREN, İhsan-DEMİRKALE, İbrahim-EMRE, Ayşe Naciye-YURTTÜRK, Ramazan-ŞAMA, Ayla-ÖZMEDİMİR, Muhittin-GÜVEN, Hasibe-ERKUN, Nezahat-ERDEMİR, Yusuf-DURMAZ, Mehmet: Korunmaya Muhtaç Çocuklar, (Toplumla Çalışma Uygulaması) Sosyal Hizmetler Akademisi, teksir, Ankara, 1978.

UNAT, Faik Reşit: Türk Eğitim Sistemi'nin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964.

Yaşlılara Yeniden Hayat, S.S.Y.B. Sağlık Propagandası ve İstatistik Genel Müdürlüğü, teksir, Ankara, 1982.

YAVUZ, A. Fikri: Kur'an-ı Kerim ve Meali Âlisi, İstanbul, 1974.

Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, D.P.T. Ankara, 1972.